

Szénási Zoltán

VASADI PÉTER

KORTÁRSAINK

Szerkeszti

HAFNER ZOLTÁN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BŐLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

Szénási Zoltán

VASADI PÉTER

Balassi Kiadó
Budapest

A könyv megjelenését támogatta

A szerző a könyv megírása idején
a Nemzeti Kulturális Alap alkotói támogatásában részesült

Vasadi Péter fényképét
Czimbal Gyula készítette

A hátsó borítón
Vasadi Péter kézírása

© Szénási Zoltán, 2014

HU ISSN 0324-5020
ISBN 978-963-506-944-6

A kiadásért felel a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Hradeczky Móni
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Borítóterv Szák András
Tördelte Hollós János
A nyomdai munkálatokat a Mester Nyomda Kft. végezte
Felelős vezető Anderle Lambert ügyvezető igazgató

Neki

Tartalom

Előszó	9
A megtalált szó	
<i>Nyelv és valóság Vasadi Péter esszéiben</i>	13
Madarak és angyalok	
<i>Allegória, szimbólum és látomás Vasadi Péter korai költészetében</i> . . .	30
„hanem (csak) erősen néz”	
<i>Intellektus és moralitás a nyolcvanas évek lírájában</i>	51
Kontempláció és eksztázis	
<i>Külső és belső térélmények a kilencvenes évek Vasadi-lírájában</i> . . .	74
Kor és kontrasztja	
<i>Vasadi Péter költészete az ezredforduló után</i>	92
Egység és emlékezet	
<i>Vasadi Péter széprózája</i>	111
Szent idegenség	
<i>Beszélgetés Vasadi Péterrel</i>	127
Jegyzetek	155
Vasadi Péter művei	170

Előszó

Vasadi Péter költészetének közvetlen előzményei és poétikai forrásvidéke az Újhold, főként Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes lírájában, illetve annak két világháború közötti előzményeiben, mindenekelőtt a Vasadi-lírában szövegszerűen kevésbé jelen lévő Babits Mihály és a versekben gyakran megszólított József Attila költészetében jelölhetők ki. Részben ezzel is magyarázható, hogy saját költői világában nemcsak hogy fenntartotta az emberi létezés transzcendens távlatainak lehetőségét, de műveiben a költői beszédet mint a létezés transzcendenciára utaltságának autentikus megnyilatkozását értelmezhetjük.

Jelen kismonográfia keretében Vasadi Péter életművét műfaji csoportok (esszé, líra, széppróza) szerint tagolva s a kronológia szempontjait figyelembe véve tárgyalom, követve a különböző műfajok életművön s a kortárs magyar irodalmon belüli súlyát, hangsúlyát is. A Vasadi-korpusz olvasásának talán legfontosabb tapasztalata az egységesség, mely nemcsak az egyes műfajokon belül teremt poétikai kapcsolatokat, hanem a különböző műfajú szövegek közötti poétikai és szövegközi kötődéseket is jelenti. A művek keresztény világszemlélete, a hagyományhoz való viszony újraértelmezése, a versek látomásossága s az ezzel összefüggő tropológiai sajátosságaik, a lírai nagykompozíciók kedvelése, a versbeszélő versvilágbeli pozicionálása a teljes életművön belül mutat bizonyos hasonlóságokat, emellett azonban fél évszázados távlatban már pontosan kirajzolódnak azok a karakterisztikus változások, hangnemi, tematikus, költészet-felfogásbeli váltások is, melyek Vasadi Péter életművét jellemzik. Ha nincsenek is nagy poétikai fordulatok Vasadi pályáján, a költői

életmű évtizedek szerinti bontása – reményeim szerint – képes felmutatni azokat a hangsúlyeltolódásokat, melyek lírájában megfigyelhetők.

Kortárs művészről készített kismonográfia már nem kritika-, de még nem irodalomtörténet-írás. Ezért nem kerül előtérbe ebben a munkában sem az életműelemzés során a műbírálat, viszont törekszem arra, hogy Vasadi költői helyét az indulás idejétől kezdve napjainkig a kortárs magyar irodalom összefüggéseiben minél pontosabban jelöljem ki. Mindezt annak tudatában teszem, hogy a pálya későbbi alakulása, illetve a jövőbeni recepció megállapításaimat esetleg felülírhatja. Ma úgy látom, Vasadi Péter pályakezdésétől napjainkig bizonyos értelemben saját úton jár, mely csak igen problematikusan integrálható a hatvanas évek utáni magyar lírát leíró költészettörténeti modellekbe. Ez azonban nem jelenti, hogy a jelenkori irodalmi, művészeti változásoktól elszigetelt jelenséggel állnánk szemben, a művek utalásai, hivatkozási és dedikációs technikája nagyon is aktív és produktív esztétikai interakciót mutat. A kortárs művészeti jelenségeket viszont, csakúgy, mint az irodalmi és gondolkodástörténeti hagyományt, a Vasadi-életmű egyéni módon sajátítja át.

Vasadi Péter a nyolcvanas években vált igazán elismert költővé, poétikai szempontból legjelentősebb kötete – véleményem szerint – az 1993-ban a Jelenkor Kiadónál megjelent *Mindenki aranyat sejt*. Az utóbbi két évtizedben lírájának recepciója jelentős részben a konzervatív irodalmi közegben tűnik produktívnak, köszönhetően főként annak, hogy a nemzeti tematika és a korkritika a kilencvenes évektől kezdve előtérbe helyeződik Vasadi költészetében. Az én olvasatomban máshová esik a hangsúly. Számomra fontosabb az életműnek az a vonatkozása, mely a keresztény hagyomány és az irodalmi modernség összehangolására tesz kísérletet, s a szellemi tájékozódásnak a költői világszemléletet is folyton kitágító frissessége, mely nemcsak Vasadi költészetét, hanem esszéisztikáját is meghatározza.

A kismonográfia műfaji keretei között végrehajtott interpretáció Vasadi Péternek a kézirat lezárásáig (2014. május) megjelent kötetekre épül. Az életműelemzés során feldolgoztam a Vasadi-recepció fontosabb szövegeit, s az életpálya alakulástörténetét ennek a befogadástörténeti vizsgálódásnak, de mindenekelőtt is a művek újraolvasásának alapján

igyekszem megrajzolni. Az utóbbi években magam is több Vasadi-kötetről publikáltam kritikát, tehát az életműelemzést a már kialakult Vasadi-olvasatom előfeltevései nyomán, azt az új olvasástapasztalatok fényében mérlegre téve, pontosítva végeztem el. Ahol erre lehetőség adódott, a korábbi írásaimat beépítettem ebbe a munkába is. Az életrajzi összefoglalót a 2011 decemberében Finta Gáborral közösen rögzített, s két részletben publikált interjúval helyettesíttem a könyv végén.

Vasadi Péter több évtizedes életműve a mai napig évről évre újabb kötetekkel gazdagodik. Nem lezárt életműről kellett tehát számot adnom, viszont olyanról, mely mára feltétlenül megérett a mélyebb számvetésre. Vasadi Péter költői, írói és esszéírói életművének Kossuth-díjjal történő elismerése 2012-ben nemcsak hogy indokolt, hanem talán némileg megkésett is volt. Nemcsak az életmű már látható irodalomtörténeti értéke miatt mondhatjuk ezt, hanem azért is, mert az utóbbi évtizedben az emberi létezés transzcendens távlataira nyitott irodalmat alkotó fiatal költők és írók (Jász Attila, Végh Attila, Györffy Ákos, Halmai Tamás és mások) részéről is fokozott érdeklődés mutatkozik Vasadi Péter írásművésze iránt. Az életmű vitathatatlan jelentőségén túl ez a kritikákban, esszéikben és versekben is termékenynek dokumentálódó recepció is indokoltá tette tehát Vasadi Péter teljes életművének monografikus feldolgozását.

A megtalált szó

Nyelv és valóság Vasadi Péter esszéiben

Vasadi Péter (Újpest, 1926. június 1.) viszonylag későre tolódott, hatvanas évek elejétől datálható pályakezdése az *Alföldben*, a *Jelenkorban* és a *Somogyban* közölt versek után jórészt katolikus lapokban (*Új Ember*, *Vigilia*, *Teológia*) bontakozott ki a versek mellett más, prózai műfajokban (esszé, tárcs, novella) is publikált írásokkal. Vasadi költői, írói indulását és pályájának első évtizedeit az adott korszak politikai viszonyai is befolyásolták. Az '56-os forradalom megtorlása után erőszakkal és engedményekkel stabilizált kommunista hatalom bár fenntartotta az egyházakkal és a vallásos világszemlélettel szemben az ideológiai küzdelmet, mégis sok szempontból más, talán mondhatjuk azt: szabadabb, de többszörösen kontrollált¹ környezetet biztosított a magyarországi vallásos élet és a meglévő egyházi médiumok számára is. Vasadi Péter ebben az időszakban született írásaiban alig találunk utalást a létező szocializmusra, noha az ő szellemi tájékozódására is kihatott az a tény, hogy a katolikus értelmiség, köszönhetően a valamelyest szabadabbá váló utazásoknak, ebben az időszakban ismét bekapcsolódhatott az európai szellemi életbe, s a Nyugat részéről is fokozott érdeklődés mutatkozott a magyarországi katolicizmus és általában a szellemi élet iránt. A *Vigilia* például, melynek 1961 óta Vasadi Péter is rendszeres szerzője volt, alapításának harmincadik jubileumára 1965-ben nemzetközi kerekasztal-beszélgetést szervezett, melyen német, osztrák, francia és olasz keresztény értelmiségiek, katolikus lapok szerzői, szerkesztői vettek részt.

(*Vasadi Péter esszéinek szellemi kontextusa*) A szellemi hegemoniáját vesztő marxizmus mellett a hatvanas évektől kezdve itthon is egyre nagyobb tér nyílt a korabeli filozófusok és filozófiai irányzatok (az egzisztencializmus, a strukturalizmus, Simone Weil, a heideggeri és gadameri hermeneutika) recepciójára is. Vasadi Péter egész életművére jellemző az a szellemi fogékonyság, amellyel a kortárs filozófiai, teológiai irodalom felé fordul. A heideggeri *Dasein* fogalmát például a következőképpen próbálja összehangolni a keresztény létértelmezéssel: „Heidegger azt mondja az emberről, hogy »ittlét«, ő a lét »itt«-je. Annak a létnek az »itt«-je, ami »maga transzcendens«. Ha a létről azt gondoljuk, hogy Lét, Isten, akkor maga a transzcendencia, a Túllévő, aki a Szentháromság második isteni személyében Önmaga »Itt«-jét, Jézus Krisztust elküldte közénk, az »ittlévők« közé; isteni személy öltözött be az emberségbe, hogy az emberi lét kiszolgáltatottságából *kiszólva* váltsa meg az embert. A megváltás titka, hogy ittlévőként is transzcendens maradt, emberben Isten maradt. Cselekedetének súlya elmondhatatlan, kijárt érte a halál, kijárt a megtorlás a fölborított dimenziókért, a Lélek kozmikus »rendtelenségéért« – hogy örök életünk legyen... Amikor Isten az »Itt«-jét választotta ereszkedni kezdett a csillag Betlehem fölé.”² Heidegger később is fontos filozófiai, költészetelméleti hivatkozási alap marad Vasadi számára, értekező prózai írásainak és költészetének filozófiai és teológiai távlata viszont folyamatosan szélesedik, esszéi és esetenként versei tanúsítják szellemi érdeklődését, a keresztény hagyománytól esetlegesen távol eső, vagy éppen – mint Nietzsche esetében az *Opál beszéd* (2010) című kötetben – azzal radikálisan szembenálló gondolati rendszerek recepciójára is kiterjedt. Miként egy vele készült interjúban fogalmaz: „Azokra figyelek fel igazán s másként, akik félreértés tárgyai. Ez egyrészt szenvedés, másrészt gyakran találat. Akiket elítél a keresztény köztudat, azokat megragadom. Nem lehet Nietzschét azzal elintézni, hogy istentagadó. Látó is. A végtelen ellentétek az igazságot világítják meg élesen. Ebben hiszek. Az egyik egyetemen arra ítélték, hogy Marx-szemináriumra járjak. Fölfedeztem, hogy a marxizmusban profétikus elemek vannak, csak erről senki se tud, vagy akar beszélni. Hidegen szívták mellre.”³ Vasadi Péter szellemi horizontjának ezek

azonban csak a szélső pontjai, esszéinek filozófiai és hittani tájékozódását döntően 19-20. századi filozófusok és művészek (Dosztojevszkij, Kafka, Chesterton, Simone Weil, Tarkovszkij, Hamvas Béla s mindenekelőtt Pilinszky) gondolatainak és gondolkodásmódjának recepciója, s a kortárs katolikus teológiával való összehangolása határozza meg.

Vasadi Péter korai pályaszakaszától kezdve a másik lényeges külső tényező a II. Vatikáni Zsinat, s a zsinat eredményeinek magyarországi recepciója. Esszéisztikája szempontjából a zsinat három jelentős változást hozott. Az egyik a teológiai gondolkodás látókörének szélesedése, mely a fentebbiek összefüggésében a tomista hittani szemlélet- és gondolkodásmód zsinat előtti hatalmi pozícióját is fellazítva a korabeli teológia legjelentősebb képviselőinek (Karl Rahner, Johann Baptist Metz, Yves Congar, Marie-Dominique Chenu, Hans Urs von Balthasar, valamint a francia természettudós-teológus Pierre Teilhard de Chardin) befogadását és az ökumené jegyében a nem katolikus teológiákkal folytatott párbeszéd megindulását jelentette. Jelentős szemléletváltást hozott a zsinat abból a szempontból is, hogy a korábbi elzárkózás után az egyházi és a katolikus vallásos gondolkodást saját jelenkorára és világára nyitotta meg. A harmadik, az előbbivel összefüggő változás a világiak fokozottabb bevonása az egyházi életbe. Vasadi Péter esszéiben mint laikus keresztény értelmiségi szólal meg, s ez határozza meg rövid, prózai írásainak beszédmódját is; értekező prózájának hangneme, akkor is, ha vallásos témáról van szó, tárgyilagos: „Ki ez az ember?” – teszi fel a Krisztus emberi természetére vonatkozó kérdést, majd, mielőtt válaszolna, így folytatja: „Most ne (a magunk előtt is gyanúra okot adó, netán automatikus) rajongással feleljünk. Megkockáztatom, egyáltalán ne rajongjunk.”⁴ Ezért is pontosnak vélem Jelenits Istvánnak a *Különben szétesik...* (1996) című kötet bevezetőjében tett megállapítását: „Hivalkodás nélkül folytonos meglepetésekkel szolgál, s nem önmagát kelteti, hanem a gondolatot mutatja fel frissen, örömmel, örvendeztetően.”⁵

A Vasadi-esszék gondolatmenetének sűrű szövetében a mondanivaló érvényességét nemcsak a formális logika szabályai garantálják, hanem a hit egyszerre világi és e világon túllátó és -látató horizontja is. Ebben az összefüggésben is jogos az esszéíró Pilinszkyval való összevetés,

hisz „Vasadira is áll: esztétikai elvekről beszélhetünk, amelyek azonban az esztétikán túlra tekintő gondolkodás gyümölcsei. Háttérükben etikai megfontolások húzódnak. Azokat pedig ontológiai és teológiai meggyőződések alakítják. Hit, művészet, erkölcs és létezés kérdései így kapcsolódnak egybe, így céloznak valami magasabb egyetemességet mindkettejüknél.”⁶ A szövegek nyelviségének a redukáltsága a szintaxis szintjén Vasadinál is lényegre koncentráltságot fejez ki, s nem a mondanivaló szegénységének a hordozója. A Vasadi-esszék esetében arról van tehát szó, hogy stilisztikailag ez a beszédmód felel meg azoknak a közléseknek, amelyek az istenhívő írástudó gondolatait közvetítik az olvasó felé, mert – amint egyik esszéjében írja – „[a] hit fogatkozásának biztos jele a bőbeszédűség, a mind bővebb beszéd”.⁷

Az írások egyetemes, tehát mindent felölelni vágyó törekvése nemcsak az átelmélkedett kérdések gazdagságában mutatkozik meg, hanem abban a kettős perspektívában is, mely a véges világban képes felfedezni a végtelen működését, s ezáltal eljut addig a gondolkodói-művészi alapviszonyig, mely szerint „[a]z emberi alkotás mindig az életről szól úgy, hogy leképezi az isteni lények tulajdonságait, jelentését s evilági örökös megtöretését a teremtett létezők körülményei között. Ezért a gondolkodás az alkotásnak a melegágya, a gondolkodásnak pedig a hit a forrása, s a hit itteni megtestesülése: a vallás.”⁸ Vasadi Péter hitének centrumában a húsvét misztériumának értelmezése áll, mely mint esemény nemcsak a Szentháromság egységének megvalósulása, vagy a szenvedőkkel való azonosság krisztusi példája, hanem a teremtés idejét s az emberi létezés ontológiáját megváltoztató történet: „Megváltottan sosem csak emberi emberek vagyunk.”⁹ Illetve: „Nem büntelenségre születünk, hanem bűneink ellenére, kegyelemből az üdvösségre.”¹⁰ Ebből kiindulva veszik sorba Vasadi esszéi azokat a kérdéseket, témákat, melyek a hitét tudatosan megélő hívő számára ma megkerülhetetlenek.

(Hangnem és tematika) Vasadi Péter korai esszéi tematikusan nem térnek el az egyházas próza korábbi szövegeitől: főként a vallási élethez és a mindennapi hitgyakorlathoz kötődő kérdésekről van szó bennük, egyházi liturgiához, ünnepekhez vagy bibliai szövegekhez kapcsolódó meditá-

ciókat tartalmaznak. Az irodalmi és művészeti tematika hangsúlyosabb jelenléte mellett a lényeges különbség abban a viszonyulásban ragadható meg, mely – mintegy a zsinat utáni hívő értelmiségi egyik lehetséges magatartásmintájaként – az egyház megújulását sürgette, s mindezt a téma tárgyából fakadó kritikus hangon tette. Az 1978-as *Tűzjel* című kötetben az egyház megújulásáról való elmélkedés reményteli hangja volt a meghatározó, míg a második, 1982-ben megjelent esszékötet több szövegében már élesebb hangot üt meg a szerző. Ugyanakkor a folytonos megújulás igénye később is a keresztény gondolkodás lényegi mozzanataként jelenik meg¹¹ Vasadi esszéiben, ám a későbbi évtizedekben mintha egyre többször kerülne szembe a „történelmi egyháziasság a szív szabadságával”.¹² A századelőn Prohászka által hirdetett *diadalmas világnézet* helyett a folytonosan megújuló, az emberi személy szabadságát elfogadó, a világgal nyílt párbeszédre törekvő korszerű kereszténység jut szóhoz Vasadi írásaiban.¹³ Anélkül, hogy gondolkodásának krisztusi orientációját elveszítené, vagy feladná az egyházzal való közösséget, a szabad személyiséget állítja gondolati rendszerének középpontjába. Vasadi Péter világszemléletének antropológiai alapja szerint az ember a változó hatalmi struktúráktól mindenkor érint(het)etlen és változatlan lényege, hogy „szabad, nyitott, a végtelenre nyíló, gyökeresen erkölcsi lény”.¹⁴ Hozzá tartozik ehhez a szemléletmódhoz – mely szerint „[a]zt kell fölismerni, *ami van*, nem azt, ami lehetne, vagy aminek lennie kellene”¹⁵ – az a „kemény realizmus”, mely Vasadi Péter írói és költői látásmódját mind a mai napig jellemzi, s melynek alapja a jelenvalóra koncentráló figyelem. „[A]z eszményi költői magatartás Vasadi számára – írja Halmai Tamás – csakis a folytonos figyelem, a szakadatlan készenlét, a *túloldalra figyelő éberség* létállapotaként értelmezhető.”¹⁶ Olyan írói, költői, gondolkodói látásmód épül erre, mely sem az embert körülvevő valóságot, sem a keresztény ember létét meghatározó, s a folyamatos elmélkedés alapját jelentő evangéliumi történetet nem idealizálja: „A Nagypénteknek kemény realizmusa van. Emberi alap-állapotunknak látszik, amiben csak nehezen tudunk kis fényt felvillantani.”¹⁷ Ez a realizmus azonban egyben a szenvedésben való gyönyörködés elutasítását is magában foglalja. Ahogy a kilencvenes évek elején megjelent

esszéregényében, *A szív szüntelen mormolásában* (1991) olvashatjuk: „Krisztus keresztje szenvedése tetetőzésének helye, de nem azt hirdeti, hogy a szenvedés jó, hanem azt, hogy aki rajta függött, beteljesítette.”¹⁸

Ez tehát az a világszemléleti alap, amelyről az esszéíró és költő Vasadi Péter megnyilatkozik. A rendszerváltozás utáni években az esszék tematikája némileg módosul, egyre inkább központi fogalomká válik számára a szabadság, s a szabadságra alapozott társadalmi igazságosság és párbeszéd. Ahogy az 1996-os *Különben szétesik...* című kötetének egyik írásában olvashatjuk: „A szabadság – benne akarunk élni valamennyien – nem jelentheti sem a gyűlöletet, sem a kóros megkülönböztetés elszabadulását. De jelentheti, s jelentenie kell a társadalmi igazságosságot, vagyis a hitre, fajra, nemre való különbség nélküli jogegyenlőséget, méltányosságot és humánusmot. Párbeszédre van szükségünk.”¹⁹ Vasadi keresztény értelmiségiként ebbe a párbeszédbe is be kíván kapcsolódni. A kilencvenes években közzétett esszéköteteiben több olyan írást is találunk, amely a demokráciával vagy az európaisággal foglalkozik, s mindkettőt fontos és pozitív politikai és kulturális kategóriaként értelmezi,²⁰ elfogadva a társadalmi pluralitást. A fentebb röviden leírt, a szellem, a Léte, azaz végső soron Isten szupremáciáját, „az ember és a világ lelki egységét”²¹ valló világszemléletéből azonban eleve következik a jelenkorunkkal szembeni kritikus viszonyulás is, mely a kétezres évek elejétől időnként kifejezett aktuálpolitikai vonatkozásokat is magában hordó antiliberalizmus formájában kap hangot Vasadi esszéiben. A közéleti tematika a kilencvenes évek elejétől olyan kérdésekben ragadható meg, mint például a világnézeti semlegesség, vagy, hogy magánügy-e a vallás, melyekre Vasadi válasza: „Akik ezt a semlegességet erőltetik, érdekes módon attól nem tartanak, hogy millióknak egyszerűen nincs világnézetük, a szó klasszikus értelmében. Helyette valami nyers, csak érdekekre épülő kisszerű, bár néha bonyolultnak látszó, üres szólamokból s rosszul feldolgozott tapasztalatokból összehányt véleményük van. Ezzel szemben a világnézet a személyiséget járja át s viszont, a személyiség is átjárja a világnézetet, a személyiségnek így adva egységes szellemiséget, sőt ilyen irányú tettekre ösztönözve. Ezért van a világnézetnek közösségre gyakorolt hatása, tehát épp úgy nem magánügy, ahogy a vallás sem.”

Viszont ehhez hozzáteszi: „Abból, hogy se ez, se az nem magánügy, nem következik a hódítás lendülete: na, akkor gyerünk befelé mindenkivel az egy vallás, az egy boldogító világnézet aklába (amint az a pártállami üdvösség idején volt), mert ez lehetetlen.”²² Ebben a kilencvenes évekre nyílttá és politikai értelemben is szabadabbá vált dialogikus térben nyílt lehetőség Vasadi számára is az ateizmussal szembeni keresztény állásfoglalásra s a kereszténységellenes kortendenciák kritikájára.²³ Viszont kritikus értelmiségi attitűdje sohasem csak egy irányban működött. A kilencvenes évek közepén a keresztény Magyarországról írott gondolatai talán még időszerűbbek, mint születésük idején: „Keresztény Magyarországot akarni a nagy, nem keresztény magyar tömegek ismeretében annyit tesz, hogy – legalábbis lélekben – vagy mellőzöm őket a hazájukban, vagy bízom a(z erőszakos) térítés hatásában. Egyik út sem járható. Sőt, keresztényként mindkettőnek ellene mondok, s éppen az ő szabad lelkiismeretük védelmében. Nem keresztény Magyarországot akarok, hanem szabad, független és korszerű Magyarországot, melyben (mint kereszténynek) hirdetnem kell, s hirdetem is Isten igéit, ha alkalmas a mindenkori Magyarországon, ha alkalmatlan.”²⁴

Ezzel összefüggésben, de már korai értekező prózájában is tetten érhetően a másik meghatározó vonása Vasadi esszéisztikájának, s egyben újabb különbség is a hagyományos egyházas prózához képest, hogy a Vasadi-esszék célja nem vagy nem kifejezetten a tanítás vagy a példaadás, hanem a vallásos lét kifejezéséhez megfelelő nyelv megtalálása. A kortárs filozófia és teológia érdeklődési irányával párhuzamosan Vasadi írásai-ban is a nyelv problematikája kerül a középpontba. Legtöbbször csupán implicite, a megformálás mikéntjéből olvasható ki ez az írói törekvés, mely esetenként a környezet leírásának szépen megformált vizualitásában érvényesül,²⁵ vagy az esszényelv expresszivitásában ragadható meg,²⁶ esetleg egy szürreális képsorban szemlélteti az Ó- és az Újszövetség kapcsolatát, s a kettő világhoz való viszonyát.²⁷ Korai esszéire is igaz tehát, amit Halmi Tamás az 1998-ban megjelent *Csoportkép* című kötet kapcsán megjegyez: „Vasadi képes esszébeszéde az értekező próza fogalmi szigorához a lírai megszólalás szépségét társítja.”²⁸ Találunk példát továbbá arra is, hogy a fogalmi nyelv pontosságával mondatik ki

az emberi létező és az őt létében megelőző Abszolút Létezőként értett Isten (nyelvi) viszonya: „Az Isten az, akiért érdemes kimondani, hogy »én«.” – olvashatjuk egyik írásában.²⁹

Vasadi nyelvelfogásának vizsgálata azonban már átvezet azoknak az esszéknek az elemzéséhez, melyekben a szerző esztétikai nézeteit fogalmazza meg. Az alábbiakban annak a kereszténynek vagy szakrálisnak nevezhető esztétikának a leírását igyekszem adni, mely Vasadi esszéiből kiolvasható. A hit Vasadi írásművészetében is centrum, a dolgok mozgatója, lényege, a *testben elrejlő szív*. Mindez csakis a nyelv által lehet az, amivé lennie kell: költészetté. Vasadi lírai nyelve a hagyományos keresztény nyelvelfogásból ered, melynek forrása a János-evangélium prológusában található: „Kezdetben volt az Ige, az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige, ő volt kezdetben Istennél.” Vasadi kedvelt, esszéiben és versben is előhívott szójátéka a grammatikai értelemben használt *ige* és a fent idézett evangéliumi részletben is szereplő isteni *Ige* (Verbum, az eredeti szövegben szóhasználatával eleve gazdag filozófiatörténeti hagyományt mozgásba hozó λόγος, azaz Jézus Krisztus) azonos alakúságára épít: „Az ige, a szó természete olyan, hogy meg akar valósulni. Az igazi szó nem kíván megmaradni az elhangzás szintjén, tetté akar válni. [...] Isten szava nem általános szó, hanem Ige. Tiszta cselekvés. Teremtő energiák, méghozzá a semmiből teremtő energiák »helye«, célja és forrása.”³⁰ Ez a nyelvi alapviszony (az emberi szavak sokasága szemben a testté lett Igével) egyben ki is fejezi azt az ontológiai differenciát, mely az embert mint „töredéknyi léte”³¹ elválasztja a létteljességgént értett isteni létezőtől. A nyelv tehát – mint ennek a létanalógiának a *megtestesítője* – önmagában hordja a transzcendensről való beszéd lehetőségét is, azaz továbbgondolva: a nyelv az a „test”, amelyben egyszerűen elrejlík és láthatóvá válik a létezés e világin túlmutató lényege, s e Lényeg utáni vágy.

(*A keresztény hagyomány újraértelmezése Vasadi Péter esszéiben*) „Első tekintetre a költészet előtt minden jelző megzavar” – írta 1933-ban Illyés Gyula a katolikus költészetéről szóló vitaindító kritikájában.³² Illyésnek ez a megállapítása, mely vonatkoztatható az irodalomról való esztétikai

gondolkodásra is, kijelöli azt a viszonyrendszert, amelyben Vasadi költészetét és esszéisztikáját megragadhatjuk. Hagyományosan a katolikus irodalom fogalmán a tiszteletreméltó papköltők (főként Harsányi Lajos, Sík Sándor, Mécs László, Mentés Mihály) liráját értjük, akik ellen Illyés fent idézett kritikája is irányult. Éppen az említett szerzők kanonikus pozíciója miatt a katolikus irodalom fogalmának kiterjeszthetősége más, a modern magyar irodalom történetében meghatározóbb életművekre kéréses lehet. Létezik azonban a magyar irodalomnak egy olyan vonulata, mely szintén szorosan kötődik a katolikus keresztény hagyományokhoz, s ennek szellemi erőterében, de a megszólalás szabadságát mindenkor fenntartva alakítja ki saját modern költői világ- és létértelmezését. Bár az idesorolható szerzők nem alkotnak egységes irányzatot, de egymással kimondva vagy rejtetten termékeny párbeszédet folytatnak. A magyar líratörténetben – a teljesség igénye nélkül – Babits Mihály, Rónay György, Pilinszky János, a kortársak közül Takács Zsuzsa, Borbély Szilárd, Györffy Ákos, Varga Mátyás, Halmai Tamás sorolható ebbe a csoportba, s vitathatatlanul közéjük tartozik Vasadi Péter is.

Messzire vezetne annak tárgyalása, hogy van-e, s ha igen, milyen kapcsolat a két katolikus költészet között, a szembeállítás során azonban figyelmeztető lehet Rónay György 1947-es megállapítása, miszerint „tökéletesen hamis a »katolikus irodalom« ama kasztszerű fogalma, ahogyan nálunk általában értelmezik; »katolikus irodalom« ilyenformában egyszerűen nincs. Van irodalom, van művészet; írónak, művésznek van katolikus élménye; s mű és művészet, amelyben az alkotó katolikus élménye valósul a művészet követelményeinek megfelelő művé, katolikus mű és katolikus művészet.”³³ A különbségtétel, s ez a több évtizedes távolságból pontosan látható, a *művészi követelményeknek való megfelelésben* ragadható meg, vagy miként Vasadi fogalmaz egy vele készült beszélgetésben: „[A] tehetség kérdése megkerülhetetlen a művészetben. [...] A költő valahol ott bolyong a világ szíve körül, azaz [...] a leglényeg közelében. Jó esetben pedig benne van. Ettől kezdve minden megnevezés, de az is, hogy milyen iskolához tartozik, másodrangú. Keresztény ihletettségű költészet van. S ez jó, vagy nem költészet.”³⁴ Vasadi, aki külön írásokat szentelt Mécs László, Sík Sándor, Harsányi Lajos vagy

a tőlük fiatalabb, de talán még kevésbé ismert Csanád Béla költészetének, a papköltők műveit minden esetben mint költői produktumokat tette mérlegre. „A költőt az tiszteli, aki – akár könyörtelen – igazságot szolgáltat neki.” – olvashatjuk Mécs-nekrológjában,³⁵ s ennek jegyében méltányolja költői teljesítményüket, de nem hallgatja el hibáikat, gyengeségeiket sem. A papköltők recepciójára is vonatkoztatható a következő megállapítása: „A pápa ittjártakor a szabadság hű értelmezésére figyelmeztetett: a kultúrát teljes szabadság illeti meg, a vallásos érzülettel szemben is. Valóban; ha egy gyenge költő lexikális tudása nem lehet jogcím arra, hogy a verseit jónak fogadjuk el, hasonlóan a vallásos hit sem adhat fölmentést a remeklés (mindegy, hogy jogos vagy nem jogos) követelménye alól.”³⁶

Nem csak a papköltők esetében érvényesül ez a kritikus értelmezői hozzáállás. „A lényegben azonban, hogy valóban az-e az író, amivé lennie kell, hogy *már* az-e, nem segít külföldön x nyelvre lefordított y számú műve, de nem segít kipuhatolhatatlan ismeretlensége sem: a szellemben egzisztenciális dráma belül zajlik, mutathatunk a külvilágnak, amit akarunk. Az író elfödhetetlen és emésztő nyugtalanságának székhelye a szíve, amely a körülötte ködszerűen hullámzó igazságnak ki van szolgáltatva.” – olvashatjuk Esterházy Péter *Hahn-Hahn grófnő pillantása* című könyvéről írott kritikájában.³⁷ Az *Üdvösség ideje* (1997) és a *Csoportkép* című kötetek kortárs irodalmi kritikáiban Vasadi a méltatás mellett rendre kiemeli a recenzeált szerző művészetének, írói, költői nyelvének veszélyeit, esetlegességeit és esendőségét. Éppen ennek tükrében rajzolódik ki a számára kanonikus pozíciót elfoglaló írók, költők³⁸ jelentősége. Vasadi klasszikusai már túlléptek a kortársakra még általában jellemző esetlegességeken, s művészetük már mintegy örök mértékként szolgál az utókor számára. Ahogy Pierre Emmanuel idézve megjegyzi: „»A költészet [...] arányba állít minket.« Belehelyez egy általunk egyáltalán nem kívánt vonatkozásba, vonatkozás-rendszerbe. Az arány(pár) elemévé tesz, tetszik vagy sem. Ha Arany János vagy Borges megszólal, a rend, mint *különös* élet nyilvánul meg. Akaratuknak megfelelően állást kell foglalnunk a létezés dolgaiban, holott erre személyesen nem törekszenek. Akaratuk ellenére kell a jót akartatniuk

akkor, amikor ábrázolnak. Ezért ez a mondat: Én nem szeretem Aranyt!, nem azt jelenti: a magam ízlése szerint igenis dönthetek, hanem hogy a szürkéségből kinagyított jót magát nem szeretem. Vagy nem értem; ami rosszabb. Arany ellen ugyanúgy nem dönthetek, ahogy a matematikai igazságokkal szemben sem.”³⁹

Vasadi Péter esztétikai tárgyú írásait olvasva mindazonáltal feltétlenül indokolt lehet a keresztény vagy akár a katolikus jelző használata. A költő esztétikája ugyanis elválaszthatatlan gondolati egységet alkot más tárgyú esszéinek vallásos szemléletmódjával, mely az anyagi világ empirikus valóságán, annak részlegességén túllépve a transzcendens valóság teljességére nyitja meg a lét- és költészetértelmezés egymástól elválaszthatatlan perspektíváit. Ez az egyetemes látásmód fejeződik ki a *Lengyel montázs* című korai esszéjében is: „A vallás hajlam a teljes valóság vállalására. Ez a hajlam elismeri a létezők létét. Átéli a »nem-kirekesztést«. Elismeri, hogy a legelőbb az, ami a leglétezőbb. A vallásos embert mind szélesebbre tárja, mert hitének ez egyenes követelménye. A vallás és a költészet az egész fölismerésére tör. Nem is lehet másképpen: a teremtésben egybefonódtak és egymás történetének tanúi. Folyton kölcsönzik egymásnak javaikat.”⁴⁰ Vasadi esszéinek valóságfogalma tehát két külön dimenzióban értelmezhető. Az egyik az embert körülvevő tárgyi, s mindenekelőtt is szociális környezet valósága, melynek pontos érzékelése, közvetítése és – ha kell – kritikája a költő feladata. A költészetben a nyelv által újraformált valóság azonban egyben teljesebb, igazabb léthez való juttatást is jelent: „A költészet »túlerő«: az élőtlébbnek ábrázolja, az esett embert éppen esettségének ábrázolásával teszi emberivé, a gyengét azzal magasztalja föl, hogy meghagyja gyengének, a brutalitást azzal bélyegzi meg, hogy olyannak mutatja, amilyen, a fogyatékos »csökkent létében« mutatja teljesnek. Ha a költészet ezt műveli, vagyis minden látható mögött a teljességre utal, akkor az emberi szférában Isten mintájára cselekszik.”⁴¹ Ez a valóságsszemlélet, melyet Vasadi máshol „valóság és álvalóság” kettősségeként ír le, rokon azzal a felfogással, amelyet Pilinszky is – Rilkére hivatkozva – vall, s mely szerint „[r]ettenetes, hogy a tényektől sose tudhatjuk meg a valóságot!”⁴² A költészet vagy általában a művészet azonban Pilinszkyénél és Vasadinál

egyaránt képes arra, hogy áttörje a tények, az immanens valóság burkát, s ezáltal teljesíti be az ábrázolt világ eredeti identitását, eljuttatja azt és befogadóját egy teljesebb léthez, az Abszolút Létező közelébe.

Hasonló kettősség figyelhető meg Vasadi eszkatologikus, a történelmi időt a személyes időtől egyszerre elválasztó és összekapcsoló időszemléletében is: „A történelem egy bizonyos ideig, egy bizonyos szakaszában egybeesik a mi személyes történetünkkel, azaz nincs számunkra történelem, amely előttünk már volt és utánunk még lesz, ha egy meghatározott ideig nem azonosulhatunk vele. Éppen ezért a történelem kritikus pontja sem létezik számunkra, ha ez egyben nem a mi személyes történetünk kritikus pontja is, vagyis a történelem krízise és a mi személyes krízisünk egy bizonyos időben egyet jelent.”⁴³ A második világháború katasztrófájának Vasadi világ- és életszemléletét is meghatározó élménye is felfedezhető e mögött, csakúgy, mint Pilinszky időfelfogásában, mely Tolcsvai Nagy Gábor értelmezése szerint⁴⁴ hasonlóan kettős történelemszemléletet rajzol ki, melynek egyik aspektusa egy pusztán lineáris eseménysorból s az egymást váltó korszakokból felépülő, hagyományos történelemkép, míg a másik a lényegi mozzanatokra redukált történelem, melynek eszkatologikus időhorizontját meghatározó eseménye Jézus Krisztus megtestesülése és passiója, valamint a második világháború. Vasadi időszemlélete szerint a *történelem kritikus pontjával* azonosuló személyes élet kritikus pontjai annyiban mindenképpen apokaliptikusak, azaz az elrejtett dolgok feltárulásai, amennyiben a történelem lezárultával elkövetkező végidőt előlegezik, s ezáltal segítenek felismerni az *eszkaton*hoz közelítő végállapot beálltát. Ez a végidő – egy apokaliptikus képpel élve – akkor következik be, „amikor a valóság izzópontként felbukkan a jegeces álvalóságban”.⁴⁵ Vasadi Péter értelmezése szerint ebben van kitüntetett szerepe a művészetnek: „A gondolkodás, a reflexió (visszaérzés), a művészet megszakítatlan alapműveletei a lélek mélyén jeleket érzékelnek, amelyek kiütköznek a történet folyamataiból, fölmutatják magukat, figyelmeztetnek a kritikus pont eljövételének előérzetére.”⁴⁶

Kinyilatkoztatás és költészet kerül egymással párhuzamba az *Egy nap sült idebent* (1999) című kötet József Attila *Eszmélet* című versét elemző

esszéjébe ékelt költészettani elmélkedésben is. Vasadi szerint ugyanis kétféle létértelmezés létezik: a kinyilatkoztatás és a költészet, melyek valaha egyek voltak. Ebből a vallási-metafizikai nézőpontból tekintve az egyes költeményt költészetté avató költői szó, valamint a teremő s a Krisztusban inkarnálódó isteni Szó azonos eredetű, ezáltal lehet Vasadi keresztény poétikájában a vers a „kettős áttűnés” színtere, mely által „maga a mű a kinyilatkoztatás fokára emelkedik, a kinyilatkoztatás pedig fölszívódik és elárad benne”.⁴⁷

A költő esszéisztikájának valóságfogalmát árnyalja – s egyben ismét visszavezet a nyelv problematikájához – az, ahogy saját jelenéhez, jelenének nyelvi állapotához viszonyul. Korai esszéiről korszakának egyik legfontosabb írásában, *A szó válságáról, a szó örömről* címűben tulajdonképpen a mindennapi nyelvi tapasztalatból kiindulva értekezik a „fönnyadt nyelvi világok”-ról, megvizsgálja a nyelvi válság társadalmi összetevőit, s a válságjelenségek tudati hátterét: „*A társadalmi érintkezés mai nyelve a fogalmak, a szavak tekintetében táguló hiányokat mutat, és mivel a nyelv mutatja e hiányokat, ebből a tudat hiányára kell következtetni. [...] Tanúi vagyunk annak, hogy a beszélő nem vállalja a saját szavait. Ez az elidegenedés tünete. Az elidegenedett nyelv beszélőit nem lehet megkülönböztetni egymástól.*”⁴⁸ Egy másik írásában József Attilától kölcsönzött képpel a „fecsegő felszín”-t állítja szembe a „mély” hallgatásával, azaz az igazi beszéd (szemben a fecsegéssel) ezt a mélységet célozza meg: „*Amennyiben irányul az emberi beszéd az emberre, amennyiben a csöndjét keresi.*”⁴⁹ „Mi a szó?” – teszi fel a kérdést Vasadi most hivatkozott esszéjének elején, amelyre Gadamer nevezetes mondását („A megérthető lét – nyelv”) idéző válasza: „A kijelentett lét.”⁵⁰ A szavakban Vasadi szerint ugyanis a szellem kel életre, a szellem nyelvi léte azonban nem önmagáért való, hanem – mint teremtett, folyamatosan teremtődő és teremtő – mindig valamire irányul: ha a „végtelen csöndre”, akkor megteremt a vallást; ha a végtelen árnyékában igazi realitását elnyerő világra, akkor megteremt az irodalmat; ha a világ és a végtelen közötti összefüggéseket kutatja, akkor létrejön a tudomány. E mellett a hármas felosztás mellett az első két kategória, a vallás és az irodalom metszéspontjába helyezi a költészetet, mely eszerint egyszerre irányul a végtelen csöndre és a világra.

(*A szó válságáról*) Ha vetünk egy pillantást a Vasadi-esszék keletkezésének irodalomtörténeti kontextusára, a hatvanas-hetvenes évek próza- és költésztörténeti fordulatainak időszakára, melynek egyik alapvető jellemzője a nyelvi kifejezőképességbe vetett bizalom megrendülése, s ezzel együtt az ironikus nyelvi játékokat előtérbe helyező úgynevezett szövegirodalom kialakulása, akkor jól látható az a különbség, mely Vasadi irodalom- és nyelvfelfogását a korszak meghatározónak tekintett magyar irodalmi törekvéseitől elválasztja. Más nézőpontból viszont a „nyelvi megelőzöttség tudata” – melyből bizonyos teoretikus interpretációk a szövegirodalmat eredeztetik – nem idegen Vasadi szemléletmódjától sem. Vasadi irodalomfelfogása a nyelvről való gondolkodásnak abból a kétezer éves hagyományából táplálkozik ugyanis, melynek lényegét Cseke Ákos a következőképpen foglalta össze: „A világ tehát maga is szöveg, de ahogy a világ csupán az isteni ige hasonmása, és ennyiben nem más, mint a tökéletlenség konkretizációja, mely magában hordozza az isteni tökéletesség ígértét, úgy az ember esetében a külső, érzéki szó tökéletlen utánzata csupán az örök tudásnak, mely benne mint belső szó él.”⁵¹ Vasadi Péter szavaival: „Az emberi szó emberinek s isteninek találkozóhelye.”⁵² Ebből a nézőpontból tekintve észlelhető a (mindenkori) jelen nyelvi állapota válságnak, viszont ez a válságtapasztalat Vasadinál soha nem vonja maga után a nyelvbe vetett bizalom megkérdőjeleződését: „[A] nyelvbe vetett hit azt jelenti – olvashatjuk *Valaki élénk tesz egy könyvet* című írásában –, hogy hiszünk szavaink megtestesülésében. A megtestesült szó él, lábon áll, hűséget követel tőlünk, mert benne és általa létezünk.”⁵³

Az a nyelv, mely a „szó válságá”-val szemben képes működni, feltételezi a megszólaló felelősségét és hitelességét, annak tudatosítását, hogy a kimondott szó „életalakító”, nemcsak a lét kimondása, hanem – ami tulajdonképpen ugyanazt jelenti – a szellem megnyilatkozása is. Ezért az autentikus emberi beszéd ősmintája és forrása Isten megtestesült Igéje, Jézus Krisztus, valamint a szó és szellem egységét megvalósító Szentírás. Az emberi beszédnek az isteni Logoszra való irányultsága azonban ebben a poétikában nem jelenti a költői megszólalás szükségszerű kötöttségét, éppen ellenkezőleg: ebből a teljességre nyitottságból nyeri a

költői szó igazi szabadságát. „Élni és élni segíteni erőivel, bizalmával, bátorságával, alázatosságával, ez az író – Pilinszky János szavaival, írnok – dolga. Szóvátenni az igazságot, ez a föladata, s ha *ezt* akarja, akkor szólhat mindenről a sajátjaként, sőt, akkor csak úgy szólhat mindenről, mintha a sajátja volna.”⁵⁴ Ez a beszéd az elragadtatottság nyelvén szólal meg, de – ahogy Szent Pálra hivatkozva – Vasadi megjegyzi: „[A]z igazán elragadtatott nyelv egyenértékű öt érthető szóval. Ebből az egy mondatból *szakrális esztétikát* vezethetnénk le, amely erénynek mondja a beszéd rövidségét, az erő és súly szerint válogatott szavak elsőbbségét, s mindenekelőtt a belső átélést.”⁵⁵ Azonban az emberi létezés tragikumát meglátó és láttató költészet sem képes befogadni a lét teljességét „a nyelv ölelésébe”,⁵⁶ a nagy, a „kinyilatkozás kráter-torkába költözött”⁵⁷ alkotók is csak bepillantanak és bepillantást engednek a létbe. Vasadi számára tehát a művészetnek kitüntetett szerepe van a létmegértés, az ember mint létező létének a megértése szempontjából.

Éppen ezért a művészlét paradoxonja szabadság és alárendeltség ellentétében ragadható meg. Vasadi művészetfelfogása szerint ugyanis a művészet (Heidegger nyomán értelmezett) lényege a költészet, mely a Létnek, a Valóságnak, más szóval az Igazságnak a kifejezése. Az *Egy nap süt idebent* líraelméleti bevezetőjét idézve a költészet a „valóság szíve felé”⁵⁸ tart, visszanyúlik a kezdetekhez, mikor a lét és logosz még egységet alkottak, a nagy művészetben tehát az „ős-jó, ős-szép, ős-igaz”⁵⁹ testesül meg. A művész bizonyos értelemben ki is van szolgáltatva ezeknek a létezés és az alkotást megelőző metafizikai értékeknek, s ebben az összefüggésben ragadható meg a művészet erkölcsiségének kérdése is. Tarkovszkij kapcsán fejti ki Vasadi: „Egy mű szépsége a műben megtestesülő erkölcsi erővel arányos, írta a naplójában. Szerintünk ez az erkölcsi erő nem a művészé. Az övénél mindig több, mindig gazdagabb, mert a mű sosem egyenlő az alkotójával: *csak ha gyöngé*. Ezért az igazi művész ki van szolgáltatva Istennek, annak, aki az alkotó lehetőségeknek *is* a végtelenje. A művész éppen ezért akarja, hogy ki is legyen neki szolgáltatva. Ez az akarat a művész igazi sajátja, erkölce.”⁶⁰

Mindemellett lényeges mozzanata Vasadi esztétikájának – ami miatt metafizikai irányultságú, művészetén kívüli értékeket centrumba állító

felfogása nem tekinthető konzervatív képződménynek az irodalom modern és posztmodern kontextusában sem – a művészet és az irodalom autonómiájának a hangsúlyozása: „[A]ki úgy értelmezi a művészetet, hogy lényegét nem magából a művészetből meríti – hanem kívülről bevitt szempontok szerint –, az ellensége a művészetnek. Az Írásnak isteni függetlensége van.”⁶¹ Vagy ahogy a *Kopogtatás a művészet-nevű ajtón* című, Pessoa-t idéző esszéjének zárómondatában írja: „A művészet valóban azt igazolja, hogy a létezés magja a szabadság, amely által a kész valóság egyre készebb, vagyis formálódik.”⁶² – Szabadság és igazság egymást feltételező s a szeretettel kiegészülve egységet alkotó hármasa képezi Vasadi világszemléletének és gondolkodásának alapját.

Vasadi Péter egész esszéírói pályájára igaz, hogy szövegeinek mindig három egymásra épülő, egymással szerves egységet alkotó rétege van. Az első az a primer mondanivaló, amiről a szövegek szólnak. A teológiai, keresztény hitéleti, morális problematika mellett már első írásaitól kezdve a költészetről, az irodalom mibenlétéről való elmélkedéseket olvashatunk tőle, s több olyan szöveget is találunk kötetekben, melyek saját korunkkal, a mai világ égetően fontos kérdéseivel foglalkoznak. Írásművészetére jellemző a gondolatmenet kérdések során át vezető nyitottsága. Vasadi Péter esszéiben nemcsak a kérdések megfogalmazásáig jut el (bár sok esetben jelenkorunkkal folytatott dialógusában a kiindulópontot épp a kérdés helyes feltevése jelenti), hanem a válaszig is. Esszéinek másik, lényegi rétege a mondanivaló esztétikai megformáltsága, s ezzel együtt a nyelvi kifejezés határolt végtelenségének keresése létezés, létmegértés és költészet hármas egységének jegyében. A „mi a költészet?” kérdésre Vasadi szövegei nemcsak a nyelvi megalkotottság „szépségével” válaszolnak, hanem metapoétikai szinten is újra és újra reflektálják ezt az egész életmű szempontjából is lényeges kérdést. A költészet ugyanis Vasadi Péter ars poeticája szerint az emberi létezésről, s az emberi létezést meghaladó és átjáró Létről, végső soron tehát Istenről való beszéd. A szövegek harmadik rétege bizonyos értelemben túl van az előző kettőn. Túl az elsődleges mondanivalón, s túl a nyelvi megalkotottság szépségén is. Ez a transzcendencia a szó eredeti értelmében vett átlépés, a transzcendens Igazság, a rá való vonatkozás és az ontológiai ráutaltság tudatosodása.

A Vasadi-esszék egyik legfontosabb s leginkább magával ragadó vonása az a gondolkodói attitűd, amellyel a felvetett témákhoz s a szövegek által megszólított olvasóhoz fordul. Az a „szeretet jellegű látásforma”,⁶³ melynek lényegét a *Kenyeret adtál...* (2009) kötetzáró, *A világosságról* című esszéjének utolsó bekezdése így fogalmazza meg: „Gyanús nekem, hogy senkit sem akarok meggyőzni. Kell lennie ebben valami gőgnek. Átgondolom. Nem, ebben nincs. Ám ez a szó, meggyőzni, ez viszolyogtat. Miféle gyümölcse van egy győzelemnek?... Akkor mit teszek, s hogyan? Elmondom, én hogyan látom a dolgot. De ezt erősen. Különben szétgörgetem csak a panorámát, mint egy tekercset.”⁶⁴ Saját korát, világát, a másik ember problémáit, önmagát az isteni Igazság tükrében megérteni akaró, de mindig kimérten kritikus, önkritikus, vagy akár ironikus, de a cinizmus gőgjétől mentes esszéíró szólal meg ezekben a szövegekben. Olyan valaki, aki tud, s tudja, hogy ez a tudás olyan kincs, amelyet meg kell osztania, amit közvetítenie kell. De tudatában van annak is, hogy ez a közvetítés akkor hiteles, ha – a 2009-es kötet Gustave Thibontól származó mottóját idézve – „a hódító részegség tapintatlansága és önteltsége nélkül” történik.

Madarak és angyalok

Allegória, szimbólum és látomás Vasadi Péter korai költészetében

(*Hagyomány*) „A költők is, mondja Illyés, rajokban jönnek, miként a madarak. De van madár, amelyik kimarad a rajából. Talán később indul, talán máshonnan, mint a többi. Egyedül száll, egyedül küzd, bukdácsol a szélben: nem viszi a közös szárnycsapások lendülete, nem védi a közös vonulás viszonylagos biztonsága. És nem védi a közös ének. Mire megszólal – későn, már amikor a szerencsésebb többi rég túl van az első énekén –, olyan lesz a hangja, mint senki másé. Rekedt, mély, nyugtalanító; vagy fényes és lobogó. S olyan látomásokat közöl, amelyeket csak ő látott: ez a magányosan repülő.”⁶⁵ Ezzel az allegorikus képpel indítja útjára Rónay György *A magunk kenyerén* című 1971-ben megjelent versantológia ajánlásában Vasadi Pétert. Rónay madárallegóriája a maga képi nyelvén pontosan leírja a hatvanas évek elején induló Vasadi korai költészetének legjellemzőbb és legmeghatározóbb jegyeit: a késői pályakezdést, a költői irányzattól vagy csoportoktól való függetlenséget, s mindezekből következően a sajátos költői látásmódot és nyelvet.

Életkora szerint Vasadi a második világháború után induló generációhoz kellene sorolnunk, lírájának látásmódját meghatározó élménye, a második világháború is szorosan köti ennek a nemzedéknek, mindekelelt is Pilinszkynek a költészetéhez.⁶⁶ Viszont már elmúlt harmincéves, amikor első verseit publikálta, az idézett antológia megjelenésének évében negyvenöt éves, s negyvennyolc, amikor első kötete, a *Jelentés Babylonból* (1974) napvilágot lát. A kései indulás a Vasadi-szövegek esztétikai minőségétől legalább részben függetlenül két komoly veszélyt

rejtett magában. Az egyik a dilettantizmus gyanúja, melyre az 1974-es kötet kritikájában Aczél Géza is utal, aki ehhez egyből hozzá is teszi: „Vasadi Péter jelentkezése felfedezésszámba megy, kötete erős művészi kvalitásról tanúskodik.”⁶⁷

A másik a keresztény hagyomány és a második világháború mint élmény közös ihletforrása miatt a Pilinszky-epigonizmus vádja. Vasadi visszaemlékezéseiben többször megidézte a költővé avatásnak azt a szinte rituális mozzanatát, amikor a szerkesztőségbe bevitt versekről Pilinszky, az „ügyeletes szerkesztő” kimondta: „Ez költészet.”⁶⁸ Pilinszkyhez már csak emiatt is szoros kapcsolat fűzi Vasadit. Tagadhatatlan továbbá az is, hogy Vasadi Péter korai költészetében Pilinszky lírájának hatása szembetűnő. A keresztény szimbolika erőteljesen meghatározza mindkettejük versnyelvét, s a víz motívuma, mely a *Trapéz és korlát* versvilágának jellemző közege, Vasadi korai kötetében, különösen az elsőben (*Jelentés Babylonból*), is központi motívumként ismétlődik. A második világháború élménye, a holokauszt tapasztalata mindkét életműben hasonló módon, teológiai és teopoétikai konzekvenciákat is magában foglalva metafizikai szinten reflektálódik, de összekapcsolja mindkét líra korai szakaszát a jellemzően aposztrofikus beszédmód is, s a korai Vasadi-versek formai, ritmikai megalkotottságával is több esetben a *Trapéz és korlát* darabjait idézik.⁶⁹

Első kötetének kritikái is reflektálják ezt a hatástörténetet. Aczél Géza például a következőképpen helyezi el Vasadi líráját a magyar irodalomtörténetben: „Költői világát valahol az egzisztencialista sejtések és a magyar katolikus líra (Pilinszky, Rónay) összefüggésében jelölhetnénk ki.”⁷⁰ Rónay Lászlónak a *Jelentés Babylonból* kötetről írott kritikájában az „egzisztenciális árvaság”⁷¹ említése is a Pilinszky-recepció ismert szolamát idézi, s nem véletlen, hogy még a *Tamariszk* (1978) kritikájában is megjegyzi: „Már korábbi kötetével kapcsolatban is felmerült olykor az az érzés bennem, hogy még mindig nem sikerült maga mögött hagynia Pilinszky Jánost.”⁷² Vasadi első három kötete után egészen más álláspontot képvisel Jelenits István: „Vasadi költészetében némelyek Pilinszky hatásának nyomait vélik fölfedezni. Ezek, azt hiszem, olyan tévedésbe esnek, mint ha valaki egy kalap alá fogná a nem euklidészi

geometriákat. Pilinszky és Vasadi hasonló föladatokat elé állítja az olvasót, egyaránt »érthetetlen« mind a kettő. Egyaránt, de nem egyformán: költői nyelvüknek, világuknak más az égboltja, belső szerkezete.”⁷³ Tegyük azonban emellé Rónay László későbbi önkorrekcióját – a *Fahid* (1990) című kötetről közölt írásában már a következőket olvashatjuk: „Annak idején tévútra vezetett első verseinek Pilinszkyre emlékeztető egzisztenciális szorongása, a végzet folytonosan érzékelhető szárnysuhogása. Ma már egyértelmű, hogy a megfogalmazás néhány fordulata idézte a nagy költőelődöt.”⁷⁴

Legalább annyira nyilvánvalóak a két költői életmű közötti különbségek is. Habár a megszólítás retorikai alakzata mindkét költészet nyelv- és szubjektumszemléletének fontos eleme, Vasadinál még kevésbé meghatározható a megszólított kiléte, mint Pilinszkyénél. A *csend* poétikai szerepe is lényeges mindkét líra esetében, de amíg Pilinszky életművében a szöveg immanens világán túllépve mindez a kevés számú költői megszólaláson keresztül a tényleges elhallgatásig vezetett, addig a Vasadi-életmű egyik jellemzője a rendkívüli termékenység, valamint az epigrammatikus tömörség helyett a nagy cikluskompozíciók kialakítása.⁷⁵ S ami ezzel összefügg: a korai Vasadi-kötetek már túl vannak a kései Pilinszky-líra (az „evangéliumi esztétika” értelmében vett) művészi szegénységének tapasztalatán, mégis díszített, esetenként erőteljesen retorizált versnyelvet működtetnek. Annak ellenére is, hogy a következő évtizedekben Vasadi versbeszéde jelentős változáson megy keresztül, s a versek dedikációin és intertextuális utalásain keresztül továbbra is szorosan kapcsolódik Pilinszky János költészetéhez, megtartja karakterisztikus különbözőségét. Vasadi lírája ugyanis lényegesen eltér a mindvégig a csend, a végleges elhallgatás határán születő Pilinszky-lírától, de az önmagába záródó, hermetikus versvilág is kevésbé jellemzi Vasadi költészetét, mint Pilinszkyét, s ebből fakadóan a költői nyelvhez való viszonyuk is eltérő. Mindezekkel együtt is a lírai dialógus beszélői pozícióinak folyamatos kijelölése, újradefiniálása s annak a személyközi távolságnak a tudatosítása, ami a párbeszédhez elengedhetetlenül szükséges, máig jellemző a Vasadi-életmű Pilinszkyhez fűződő viszonyára.

A Rónay György által említett sajátos költői hang éppen abban ragadható meg, ahogy a líratörténeti hagyományt Vasadi költészete megszólaltatja, és ezáltal újraértelmezi. A fentebb részletezett Pilinszky-hatás mellett kiemelhetjük Nemes Nagy Ágnes költészetének hatását is Vasadi korai lírájára, Nemes Nagy sokat idézett *Madár* című versének „vállon ülő madár” motívuma Vasadi köteteiben többször újraíródik, kiegészül és átértelmeződik. Például az *Ének a szomjúságról* című kötetben a gondolat metaforájaként:

A gondolat karvalycsőrű
serege itt tolong,
fészkel a vállamon,
e színház karzatain.
(*Színház*)

A *Tamariszk* kötetben a múltra vonatkozik:

Múltad keselyű. A válladon ül.
(*Péntek, szombat*)

Vasadi költészetében (a közismert ikonográfiai okokból is) a madár képe közel áll az angyaléhoz, metonimikus megjelenítéseikben képzetük időnként egymásba mosódik. Az angyalok Vasadi versvilágának meghatározó figurái, a transzcendens megjelenését jelentik az immanencia világában, és a versbeszélő kitüntetett pozícióját éppen az biztosítja, hogy képes meglátni az angyalokat: „Hol egykor / fényes fegyverei sorakoztak // a sarokból angyal lép elő” (*Jakob előszobája*). Az első Vasadi-kötet címadó ciklusának apokalipsziszíziójában azonban nemcsak pusztá jelenségekként szerepelnek az angyalok, a vers lírai alanya az angyal maszkját magára véve alkotja meg saját apokalipszist, s bár Rafael főangyal és Sorel segédangyal konkrét cselekvést nem végeznek, az égből való alászállásuk és az annak következtében kibontakozó végítélet látomásos megjelenítése adja a ciklus epikus vázát. A nagykompozíció első részében a következőképpen idéződik meg az említett Nemes Nagy-vers:

Szárnyunk éle verdes a
vállatokon; érintés lesz-e
vagy kés a csirkenyakon?

Vasadi angyala tehát egyrészt Pilinszkyével rokon („Az Atya, mint egy szálkát / visszaveszi a keresztet, / s az angyalok, a mennyek állatai / fölütik a világ utolsó lapját.” [*Mielőtt*]), másrészt pedig, különösen az első kötet címadó ciklusában, a Rilke-elégiák angyalaival hozhatók összefüggésbe („Mert hisz a Szép nem más, / mint az iszonyu kezdete, mit még elviselünk, / s mennyire bámuljuk, mert megveti szenvtelenül, hogy / összetiporjon. Iszonyu minden angyal.” [*Első elégia* – fordította: Nemes Nagy Ágnes])

Jól szemlélteti azonban Vasadi korai költészetének az eltérését az Újhold esztétikájától Lengyel Balázsnak az *Ének a szomjúságról* című kötetéről írt kritikája. Lengyel pontosan érzékeli Vasadi nyelvhasználatának karakterisztikus különbözőségét, s bár elismeri a Vasadi-líra korszerűségét, mégis képalkotásában a költői nyelv kimunkálatlanságát látja: „Vitám van vele nem egy ponton. Természetes például, hogy ünnepelni való, ha egy költő közlendőit a képi áttételek láncolatára bízva többértelművé teszi (a többértelműség, vallja Aragon, mindig is a kifejezés mód gazdagsága), de a több értelmű képnek a vers érzelmi menetében egyértelműen kell funkcionálnia. Nem lehet homályban hagyni – és ezt nemcsak Vasadi, hanem e stílus legtöbb mai gyakorlója elvételi –, hogy a közölt mozzanat jó-e vagy rossz, érzelmileg kellemes vagy éppen kellemetlen. Ha egy látomásos tűzőzön lángjai pusztítják a várost – e példa pusztán képzeletbeli –, akkor nem lehet elkendőzni, az olvasó ítéletére bízni, hogy barbár pusztítás műve-e, vagy éppen a gonoszokat sújtó igazságosztásé. Másfelől – hogy folytassam vele a vitát – fogalmainknak többnyire van mindenki által érzett hangulati alapszférájuk, s bár a modern költészet gyakran él az ellentétek egymás mellé állításával, például az egymást megsemmisítő jelzőkkel, mégis a hangulati alapszféra kiforgatásával, ellentétének szuggerálásával már csínján kell bánni. Sőt abban az érzelmeket objektíváló, a tárgyi világra rávetítő törekvésben, melyhez Vasadi sok szállal kötődik, éppen az alap-

szférák kiaknázása vagy éppen felfokozása a legfőbb feladat. Az érzelmi objektíválás sikere ezen múlik.”⁷⁶

Vasadi korai költészetének képalakítása, egy-egy jelzős szerkezete (például: „hal-fény-súlyú lassú ének” [*Égők éneke II.*], „ember-vesszejű farkas” [*Ének a szomjúságról*] vagy „angyal-száj-hasíték hold” [*Tükrözések*]) s verseinek látomásossága rokonítható Nagy László és Juhász Ferenc lírájával is. Alexa Károly a költői termékenység szempontjából ítéli rokonnak Vasadi költészetét Juhász Ferencével,⁷⁷ de az 1984-es *Nem kő, se csillag* kötet egy részlete is ennek a költői kapcsolatnak a meglétét igazolja: „a szó remegjen / szétrobbanás előtt; / talán lehelni kellene / éposznyi szótagot.” (*Erőterek*) Ehhez azonban hozzá kell tenni azt, hogy Vasadi még ebben a költői periódusában is ökonomikusabban bánik a nyelvvel, mint Juhász, s bár költői látomásainak tagadhatatlan kortársi kontextusát adja a két, vele egyidős költőtárs korabeli életműve, Vasadi műveinek vizualitása, verseinek látomásos elemei közvetlenül abból a keresztény szöveg hagyományból merítenek, mely Pilinszky *Apokrifjé*-nek is forrásszövegeit adja. A korai Vasadi-líra magyar és világirodalmi tradícióhoz való kapcsolódását Rába György még két névvel egészíti ki: „a lelki életet fantasztikus álomvilágnak festő ars poeticájának előde” szerinte Füst Milán, míg a képalakítás szempontjából „közvetlen példaképe”-nek Dylan Thomast tekinti.⁷⁸

Vasadi Péter tényleges pályakezdése tehát a világháború utáni magyar líratörténet nagy korszakfordulójára esett. A Szépirodalmi Kiadó gondozásában megjelent, még kötettel nem rendelkező költőket bemutató két versgyűjteményben (*Költők egymás közt* [1969], *A magunk kenyerén* [1971]) Vasadi mellett többek között Beney Zsuzsa, Bertók László, Dobai Péter, Kiss Anna, Oravecz Imre, Pardi Anna, Petri György és Takács Zsuzsa költeményei olvashatók. S bár ezek az antológiák az új költőgeneráció bemutatását vállalták, mégsem egységes csoportként vagy irányzatként reprezentálták a beválogatott fiatal (vagy mint Vasadi és Beney Zsuzsa példája is mutatja, nem is annyira fiatal) költőket, miként tette például az 1969-ben megjelent *Elérhetetlen föld*. A Vasadi-életmű magyar irodalomtörténeti helyének meghatározása szempontjából sem mindegy tehát, hogy hogyan írjuk le azt a líratörténeti fordulatot, mely

a hatvanas-hetvenes évek fordulóján kezdett kibontakozni, s mely elsősorban az ugyanekkor induló Tandori Dezső, Petri György, Várady Szabolcs és Oravecz Imre nevéhez kötődik.

(*Fordulat*) Margócsy István ezt a poétikai váltást a „nyelvkritikai költészet” kialakulásához köti, mely értelmezése szerint „a nyelv segítségével próbálja [...] leírni a nyelvileg elvileg kimondhatatlant (à la Wittgenstein), s a szavak relatív érvénytelenségét látja be és fogalmazza meg, akkor, a szavak jelentésének elkopásával és elértéktelenedésével szembesülvén, a szavak önálló poétikai szerepét fogja korlátozni, a szavak körülírására, egymás közötti összefüggéseire, kontextusára, azaz a mondatokra fog koncentrálni. A szavak szerepét a mondatok fogják átvenni.”⁷⁹ Margócsy a „szó-poétika” leírását részben a versekben tematikusan megjelenő, s általában a nyelv szinonimájaként értett „szó”, valamint a „szubsztanciálisként elképzelt szó-fogalom”⁸⁰ poétikai szerepének értelmezésével végzi el. Líratörténeti vázlatának tükrében Vasadi hetvenes években megjelent verseskötetei s *A magunk kenyerén* című antológiában közölt versei (melyek jórészt majd az itt vizsgált három kötetben jelennek meg) leginkább a korábbi költői paradigmához köthetők. A költői nyelvvel, megszólalással rokon értelmű „szó” ugyanis nála is több versben tematizálódik:

A víz ma mozdulatlan.
Szavad, a fényes
csónak, kikötve
vesztegel.

(*Mozdulatlan víz*)

az első szó parányi csillagképe
ablak egében hold-kezed
kótál fölött a vízsugár
(*Égők éneke I.*)

Szavam,
egy kötozás, előgurult.
Sokáig símogatták
hallgatásom kvarcos
dörzsei. Ámulva nézem:
nem gurul, csak gömbölyű.
Most tűz ég benne,
akár a mécsesekben.

(*Szavam*)

A költői szó Vasadi számára – ahogy azt esszéiben reflektálja is – a teremtő isteni Ige összefüggésében, arra vonatkoztatva értelmeződik. S bár, mint arról a korábbi fejezetben szó volt, a nyelvbe vetett bizalom, mely több líratörténeti elemzésben mintegy „korszakküszöb” jelölőjeként is szolgál, nem kérdőjeleződik meg Vasadi lírájában, mégis az a keresztény hagyomány, melyet újragondolva Vasadi saját költői nyelvét és világlátását alakítja, eleve magában foglalja az emberi szó elégtelenségét az isteni Logosszal szemben. Ennek poétikai konzekvenciái azonban Vasadi költészetének későbbi szakaszában figyelhetők majd meg. Ebben a költői periódusban még alapvetően a szó dekorativitására és a költői innovativitás klasszikus modern eszményére alapozott poétika működik a versekben.

S habár a szópoétika relevanciájának megerősítéseként fogható fel még a 2007-es *Intarzia* kötet nyitó verse, az *Eleve* is, mégsem állíthatjuk, hogy – már a hetvenes években megjelent kötetekben is – ne találánánk nyomát a Margócsy István által tételezett nyelvkritikai fordulatnak. S nemcsak arról van szó, hogy Vasadi verseiben bőven találunk példát a sor- és mondatáthajlásra, melyet Margócsy a mondatpoétika jellegzetességeként határoz meg,⁸¹ hanem – az előbbinél poétikai szempontból lényegesebb – olyan nyelvjátékkal is találkozhatunk, amelyben egy-egy mondatelem kihagyásával él a költő. Az *ABC* című vers zárata a következő:

Álld ki, álld ki
a Rengést. Tudd meg,
a Méltóság, a Méltóság...
Leírom: a- betű
Leírom: A- betű
Leírom:

A köznevek nagybetűs írásának Adyig visszanyúló példáját találjuk ebben a Vasadi-versben, mint több másikban is, ez azonban a költő művészeteszemléletének lényeges, alább még részletesebben tárgyalandó, a valóság elemeit a költészet által metafizikai szintre emelő mozzanatára is rávilágít. Erre utal a kis- és a nagybetű szembeállítás, míg ebben az értelemben az utolsó sor üresen maradt eleme a kimondhatatlan/leírhatatlan szó hiánya által s az írásképp vizualitása révén jeleníti meg a „tükör-hű Semmi”-t (*Merülésed*).

Más összefüggésben, de szintén a költői nyelvhasználat kérdését érinti a jellemzően erősen stilizált líranyelvben kiütköző köznyelvi, illetve blaszfemikus kifejezések használata: „néhány orditozó siheder / szaros végű botokat / hajigál ránk” (*Jelentés Babylonból*) vagy „Szobákban nagyfarú angyalok / ülnek.” (*Péntek, szombat*). De idézhetjük itt a *W. B. üzenete* című vers groteszk-ironikus képét is: „Ezért keresett / Szent Pál egy bélpoklost / s röpülés közben / leverte kalapom. / Sebaj, megsüvegeltem: / – Jó napot, Pál! – mondtam, / törölve könyökömmel / a port karimáról.” A vers zárlatát pedig önmegszólításként olvasva metapoétikus önreflexiót kapunk: „Éneked örült, de / a föld domborodik / ki belőle.” Bár nem ez a korai Vasadi-líra meghatározó regisztere, ezek a nyelvi gesztusok mégis már előremutatnak a költői nyelv nyolcvanas évektől Vasadinál is megfigyelhető bizonyos fokú depoetizálódása felé. Másrészt viszont az öröklött és az esszéikben is újragondolt keresztény nyelvszemlélet tükrében válnak az idézett kifejezések egy költői kísérlet lényeges elemeivé. Egy olyan kísérletéé, mely a nyelv transzcendens horizontjának tudatában keresi a költői kifejezés határait.

Schein Gábor a magyar költészet hatvanas években lezajló nyelvkritikai fordulatát úgy értelmezi, mint „amely nem csupán a centrális helyzetű

költői és lírai én konfesszionális költészetmodellekből jól ismert egységes képzetét bontotta le, hanem ezzel összefüggésben a lét és nemlét, a világszerű jelenlét és a semmi metafizikus oppozícióját folyamatosan újraalkotó metaforika – József Attila költészetéből normatívan áthagyományozott – létszemléleti képleteit is.”⁸² A keresztény tradícióhoz szorosan kötődő költészetet általában jellemző vallomásosság, s a bibliai textusokból eredeztetett költői szerepértelmezések még Pilinszky lírájában is tetten érhetők. Ebben az értelemben Vasadi korai költészete nemcsak a keresztény hagyományoktól s József Attila lírájától nem szakadt el, hanem lét és semmi ellentétére épített metafizikus létértelmezés hagyományától sem:

égett csontú madárként
karját széttárva pörög
hullik alá ez a test
elveszve sötét folyamatokban

s újra kibukva alant
majd gyöngé reményünk
lángkörein átfúrja magát
lemerül és újra átsiklik

a Világ lomha szíve felé
át a tejútak vastag
ütőerein, át a teremtés
tűzfarkú kódén

a tükör-hú Semmi előtt
a derengő földi időn át
(*Merülésed*)

Illetve:

Osztódik és
forrad egybe a kútból
özönlő lét-hullám, tör
előre, lemerül, fölszökik

újra; semmije sincs, csak
a Forma, meg a Mozgás:
ez a cél, ez ereje.

(Mély kút)

A Schein Gábor által idézett Petri-interjúban említett empirista beállítottságnak s ezzel együtt a hagyományos költőszerep átértelmezésének igénye Vasadi költészetében a nyolcvanas évektől érzékelhető, azonban már a hetvenes években megfigyelhetők az „alacsony” kultúra ellentétéként értett magas költészet hangnemi és tematikus konvencióinak áthangolására tett kísérletek. Ebben a kontextusban is elhelyezhetők a fentebb idézett beszélt nyelvi fordulatok, de ennek alátámasztására idézhetjük a *Tizenöt sejtelem* című ciklus 12. darabjának egy avantgárd poétikákat idéző részletét („Elindul egy hangárnyi / rock-zene s fölöttes elrepül.”), s a Ravi Shankarhoz, Billy Prestonhoz és Bob Dylanhez intézett ódát (*Hangverseny*).

(Allegória és/vagy szimbólum) Vasadi sajátos intonációjú versbeszédének egyik jellemzője, hogy a szubjektum versvilágon belüli pozíciója legtöbbször nem vagy csak nehezen határozható meg. Részben azért, mert a korai Vasadi-líra versbeszélője szuverén módon alakítja a szöveg nyelvi világát s bibliai pretextusaihoz való viszonyát, részben pedig mert ez a beszéd jellemzően mindig valakihez címzetten szólal meg, a megszólított másik kiléte s ezzel együtt a megszólaló identitása is gyakran meghatározatlan marad: „Ennek a költészetnek az alapgesztusa – írja Vasadi lírájáról Balassa Péter – egy mélyről jövő megszólítás és megszólítottság élménye, szinte anyagi tapasztalata. Uralkodó verstípusa az, amelyben van egy eleve, elsőül megszólított, aki azonban szinte sosincs közvetlenül megnevezve, tabu alatt áll, mint az ószövetségi Jahve bizonyos nevei,

és ez a névtelen megszólítás gombolyítja le a versszövet egészét, innen ered, ide vezet vissza a teljes versbeszéd”.⁸³

Vasadi első három kötetének meghatározó versmodelljében a versszubjektum önazonosságát definiáló viszonyok és fogalmak metaforikus azonosítása után a vers a teljes szöveget meghatározó és átfogó képben bontakozik ki. Kérdés azonban, hogy az egész művet vagy a mű egy részét átfogó trópuszt szimbólumként vagy allegóriaként azonosítjuk-e. Az itt említendő versek alapmetaforái jellemzően a megszólított másikat, s ezzel együtt a megszólítotthoz fűződő viszonyt (*Azóta, Mozdulatlan víz, Ecetfa*); a nyelvet (*Jákob előszobája, Mozdulatlan víz, A Kert és Kerítése, Szavam*); a bűnt (*A bűn*); a lelket (*Fényből emeltél Júhkaput*); a figyelmet (*Aszály*) stb. metaforizálják. Az *Ének a szomjúságról* kötet *Színház* című versében a test és lélek egységeként értett ember metaforája lesz a címben említett színház. A test térbeli alakzata tehát a művészetekhez, a mimézishez funkciójánál fogva is kötődő épület lesz, a vers az egyes testrészeket is megelégteti a színház egy-egy tárgyi részletének (váll-karzat, homlok-függöny, a koponya mögött a színpad). A versben metaforizálódnak az ember fizikai létéhez kötődő, de önmagukban nem anyagi attribútumok és képességek is (életkor-vendég, ének-vad, angyal, gondolat-madár), a vers minden egyes részlete azonban mégsem feleltethető meg egy elvont fogalmat szemléltető allegorikus képrendszer egy-egy elemének. Annak ellenére ugyanis, hogy a vizuális elemek révén, s különösen a verszárlatban az emberi test egy diszfunkcionális és pusztulásra ítélt építményként jelenik meg, s ezáltal a költemény egésze a mulandóságot szemlélteti, az egyes elemek integrálhatósága ebbe az allegorikus képbe igen problematikus. Amíg a színház egy zárt térbeli forma, addig a költészet metaforájaként érthető énekhez rendelt képek a természetbe visznek ki: „Énekeim, e lassú léptű vadak. / S angyalok füben, fában, / szelekben kinyúlva.” Innen térünk vissza a karzaton ülő madarak képével a színház zárt terébe. Viszont ha a karzaton ülő madár képét a metaforikus hozzárendeléseknek megfelelően fel kívánjuk oldani, akkor az a versvilág reális és elvont elemeinek az összekapcsolásaként a vállon ülő gondolatnak feleltethető meg. Ez pedig vagy újabb metaforaként ragadható meg, vagy képzavarként vagyunk

kénytelenek érzékelni, de legalábbis olyan katakretikus képként, mely olyasvalami jelölésére szolgál, ami a rendelkezésre álló jelekkel megnevezhetetlen.⁸⁴ Az 5. versszakban egy újabb váltás történik, az előző strófából átnyúló színpadi játéktér (koponya belseje) leírása után a következőt olvashatjuk: „Tötükre – szerelem. / Ingó nádak benne imák.” A versben ábrázolt világ ezzel vagy újra kívül kerül a színház zárt terén, vagy pedig a színpadkép leírása folytatódik egy klasszikus tragédiák szereplőjét idéző nőalak színrelépésével: „Egyetlen asszonya néha // előjön, mezítelenül, ujján aranysisakos madarával, aki / rezzenéstelenül pillant végig / az elnémult seregen.” Nemcsak térbeli váltás történik (ha történik), hanem – amennyiben a gondolatot az értelem működésmodjaként fogjuk fel – a racionalitásból átlépünk az érzelmek világába is. A madár képe visszautal a 2-3. versszakra, az azonban nem nyilvánvaló, mire vonatkozik az „elnémult sereg” utalása: az előző szakaszban ábrázolt madarakra (azaz gondolatokra), vagy az első sorban említett, s a vers végén újra megidézett, a versbeszélő életkorát, éveinek számát jelölő vendégekre. Kint és bent, érzelem és értelem ellentéte alakítja a vers képi világát formáló mélystruktúrát, s mindezt átfogja a színház képzetéhez kapcsolódó mimézis gondolata, melynek révén a *Színház* című vers akár ars poeticaként is olvasható.

Az elmúlást Vasadi ebben a versében tehát olyan képrendszerben jeleníti meg, mely az egyes részletek metaforikus azonosítása ellenére sem értelmezhető az allegória hagyományos trópusaként. Az allegória ugyanis „rideg, hűvös eszköz – foglalja össze Földes Györgyi Hegel allegóriefogalmát –: világos és áttetsző, könnyen érthető; inkább az értelem, mint a fantázia terméke; mivel általában megszemélyesült, ám nem individualizált képzetben rejlik a kifejezése, voltaképpen külső formája is absztrakció marad, ezért pusztá jelzővé fokozódik le, jelenléte egyáltalán nem fontos a műben, nem megalapozza, csupán díszíti azt.”⁸⁵ Vasadi versében viszont a színház képe nem pusztán díszítőelemként szerepel, s – éppen az allegóriára szintén jellemző racionalitás ellenében – a versek elemekre szétbontó, de mégis erős vizualitása az egyértelmű jelentésadás, a homogén versvilág befogadói megalkothatósága ellenében hat, viszont egyértelműen utal valami rajta kívül esőre. Ebben az értelemben a korai

Vasadi-líra jellemző versmodellje közelebb áll a szimbólumhoz, mint az allegóriához. Nemcsak arról van ugyanis szó, hogy az allegória a „külsődleges hasonlóságot racionális úton keresi”,⁸⁶ hanem arról is, hogy – miként Gadamer megjegyzi – a szimbólum „előfeltételezi a látható és láthatatlan metafizikai egységét”.⁸⁷ Mindenesetre annyit Vasadi első versesköteteit olvasva is biztosan megállapíthatunk, hogy az „értelmezés allegorikus eljárására és a megismerés szimbolikus eljárására ugyanabból az okból van szükség: az istenit nem lehet másképp megismerni, mint az érzékből”.⁸⁸

Vasadi korai költészetének recepciója pontosan érzékeltette a képalkotásnak azt a sajátosságát, mely már indulásakor egyedivé tette e lírát.⁸⁹ Rába György korábban már hivatkozott dolgozatában a magyar költőt Dylan Thomashoz hasonlítva a „képek vadoná”-ról ír, s az érzelmi hangoltság elsőbbségét regisztrálja az intellektuális gondolatmenet dominanciájával szemben.⁹⁰ Kelemen Lajos a *Tamariszk* kötet kritikájában kiemeli a versek szimbolikus látásmódját: „Szimbólumai egészen sajátos fényben mutatják a világot; különös kettősségük az objektívalódott élmények és a személyesség egybevetéséből ered. A kézzel fogható valóság és a képzelet vív küzdelmet a költeményekben. A párhuzamok szüntelen ismétlődése még tovább fokozza az amúgy is komplex gondolatok bonyolultságát.”⁹¹ Vasadi hetvenes években megjelent verseinek tropológiájára tehát mindenképpen igaz, hogy olyan jelentésre utalnak, melyek eleve kívül esnek a szövegek látvány- és hangzásvilágán, mindazonáltal a versnyelv figuratív alakulása döntően meghatározza a mű immanens nyelvi világán túl lévőre való utalás és ráutaltság minőségét is. Vasadi költészetének recepciójában kezdetektől fogva érvényes tapasztalat a versek keresztény vallásos ihletettsége, azok nélkül a dogmatikus nyelvhasználatra vonatkozó kötöttségek nélkül, melyek miatt líráját egyértelműen az allegória, vagy – miként arra a katolikus papköltők életműve szintén bőséggel szolgáltat példát – didaktikus tanköltészet körébe sorolhatnák. Költészetének legfontosabb forrásszövege a Biblia, azonban Vasadi autonóm módon írja újra a bibliai eredetű szó- és motívumkincset. A *Jelentés Babylonból* című kötetének nyitó verse is egy ismert bibliai toposzt, Jónás történetét dolgozza fel. A *Születésem* mint kötet- és életműnyitó vers kulcsfontosságú pozíciót foglal el Vasadi

Péter költészetében. A költemény a korábban interpretált verstípusra jellemzően nyitó soraiban kijelöli azt a metaforikus azonosságot, melyet a szöveg további részei kifejtene, részleteznek:

Jónásaként cet-életemnek
araszolok előre
e húslabirintusban,
mindig előre, s tudom,
egy napon kiköp
majd, elereszt.

A korábban elemzett *Színházzal* ellentétben ez a vers a születésről szól, csak hogy már a nyitó képből kérdéssé válik a cím pontos értelmezhetősége. Az első sor ugyanis elválasztja egymástól a beszélő szubjektumot és a saját életét, s a kettő között – az előbb értelmezett vershez hasonlóan – térbeli viszonyt hoz létre: a versbeszélő benne van a bibliai szimbólika révén megszemélyesített saját életében. Ily módon az életből való kikerülés a halállal lenne azonosítható, azonban éppen a Jónás-történet révén egy másfajta értelmezési lehetőség mutatkozik inkább érvényesnek. A vers igen plasztikusan és naturalisztikusan írja le a versbeszélő útját a cet belsejében, éppen azáltal, hogy jelölten metaforikus történetről van szó, a Vasadi-szöveg a Bibliának azt a betű szerinti értelmezését is ironizálja, amiről Northrop Frye megjegyzi: „Attól kezdve jellemzi a betű szerinti értelmezés az antiintellektuális keresztény populizmust, hogy a nyelv démotikus és leíró kategóriái általánosan elfogadottá válnak. E felfogásban például Jónásnak valóságos utazást kell tennie egy valóságos bálna gyomrában, mert különben Istent, a történet végső forrását hazudtolja meg.”⁹² A versbeli Jónás bálnában történő utazásának végén a hal megszűli őt, s ez a születés egyben hazaérkezés is: „messzi föld közeleg, / végre hazám!” A cet gyomrából való kikerülést tehát a hazatalálásként, az új életre való születésként, életrajzi referencialitását tekintve pedig Vasadinak a költészetbe való megérkezésekként értelmezhetjük. A vers – túl azon, hogy csak egy részletét jeleníti meg az ószövetségi történetnek – két lényeges ponton el is tér Jónás könyvétől, illetve e bibliai textus

értelmezéstörténetétől. Az egyik eltérés, hogy a bibliai szövegben Jónás nem hazatér, hanem kényszerűen vállalva küldetését, Ninivében hirdeti a bűnös város pusztulását. A másik a könyv Máté 12,40-ből⁹³ eredeztetett értelmezéstörténetéhez kapcsolódik: „Jónás három nap és három éjjel a hal gyomrában volt.” (Jón 2,1) mondat interpretációja a krisztusi megváltó halál ószövetségi előképeként pozicionálja Jónás cetben töltött három napját, a vers nyitánya azonban a cethez nem a halált, hanem az életet, a régi életet köti. A prófétai könyv mint pretextus Vasadi általi újraírása s a fentebb hivatkozott értelmezéstörténet leginkább olyan irányt szabhatna a vers interpretációjának, mely szerint Vasadi a költői szerep prófétai, küldetéses értelmezése mellett tesz hitet. A fent említett eltérések azonban ezt eleve kérdésessé teszik, de lényeges ebből a szempontból a verszárlat, a cet búcsúszózatának értelmezése is:

Vigyázz! Partok aranya ég.
Földbe taposd. Csak a kő
szólal meg vad déli tűzön.
Minden farkas üget, de
harapni sakál fenyeget.
Homokon jöjj éj, ének, ragyogás!

A küldetéses költőszerep olyan beszédmodot kíván meg, mely azok számára, akikhez a küldetés szól, megérthető. A cet búcsújának felszólítása s az azt követő kijelentések modalitása még értelmezhetők az óvás „szülői” gesztusaként, az azonban már kérdéses, hogy a zárósort hogyan rendelhető hozzá ehhez a nyelvi magatartáshoz, ki a felszólítás címzettje. A strófa egészének nyelvezete közelebb áll az avantgárd jelhasználathoz, mint a nyugatos-újholdas líra versbeszédéhez, az üzenet dekódolhatatlansága, az egységes értelem megalkothatatlanságának befogadói tapasztalata pedig a hagyományos küldetéses költőszerep érvénytelenségét sugallja. Ezzel együtt a záró strófa érzékelhetően szimbolikus szerepben álló szavai (arany, kő, farkas, sakál) egy mitikus-szimbolikus nyelv működését sejtetik, éppen ezért a korai Vasadi-líra a szöveg tropologikus értelmezhetősége felé nyitott befogadói magatartást előfeltételez. Így képezi meg

a maga eszközeivel annak a metaforikus értelemben vett távolságnak a képzetét, mely az isteni Logoszt az emberi nyelvtől elválasztja: a hétköznapi nyelvhasználat szemantikai szabályainak kijátszásával, esetenként érvénytelenítésével utal egy magasabb értelem meglétére, s ezáltal hozza létre a saját értő befogadásának exkluzív közegét. Bár talán pontosabb úgy fogalmazni: Vasadi korai költészete annak a költői nyelvnek a keresését jelenti, mely képes kifejezni a létezés transzcendens távlatait. „Jelképeket teremtem – írja az *Ének a szomjúságról* (1978) kritikusa –, szimbólumokban gondolkodik. De nem ezoterikus és nem is hermetikus, hiszen tudata mélyén változatlan élességgel és pontossággal érzékeli azt a fényességet, mely Krisztus óta vetül az emberiség addig reménytelen égboltjára. [...] Nem egykönnyen megfejezhető jelrendszer ez: minden viszonyítva, egymáshoz való viszonyában kel életre benne, de érezni benne, hogy Vasadi Péter viszonyítási pontjának alapja az evangéliumi üzenet, a hűsvéti Jóhír.”⁹⁴

(*Nagykompozíciók*) A korai Vasadi-líra jellemzője, hogy a verseskötetek több kisebb (néhány lapos) versciklus mellett nagyobb, tíz-huszonöt oldalas nagykompozíciókat is tartalmaznak. Ilyen az első két kötet címadó darabja, a *Jelentés Babylonból* és az *Ének a szomjúságról*, a *Tamariszok* kötetből a *Péntek, szombat* és a *Tizenöt sejtelem*. A *Jelentés Babylonból* forrásszövege a *Jelenések könyvének* azok a fejezetei, melyek a „nagy Babilon” pusztulását beszélik el. Vasadi lazán követi a *Jelenések könyvének* apokaliptikus pusztulásvízióját, öt részre osztott hosszúversének epikus keretét Rafael főangyal és Sorel segédangyal városba való alászállása adja (1–3. rész), a 4. rész nyitó mondata szerint „Íme, a földön angyalok / állnak. Rafael és Sorel.”, ez a rész az apokaliptikus vízió leírása, míg az utolsó az angyalok szövege. A látomás megjelenítését az angyalok nézőpontjából látjuk, a város, az események és önmaguk leírása saját beszédükből tárul fel. A vers beszélője Rafael főangyallal azonosítható („Nézd csak, Sorel angyaltestvér / íme, a város.”), viszont esetenként (mint például a fentebb idézett 4. rész nyitó versszakában) egyértelmű nézőpontváltás történik, máskor pedig a látvány leírásából következtethetünk arra, hogy a vers aktuális beszélője nem valamelyik angyal. Az 1. rész 2. strófájában a főangyal egyértelműen önmagukat írja le:

Az alkony lilacsempés
folyosóján lebegünk lefelé.
Egyik oldalunk vöröslik
s színarany a másik.

Ugyanennek a résznek a 17. versszakában leírt látvány, noha madarakról van szó benne, mégis egy külső nézőpontból tekintve az alászálló angyalokra vonatkoztatható: „Két kitárt szárnyú madár / siklik alá, elfedve / a holdat.”

A *Jelentés Babylonból* több ponton szövegszerűen is kötődik a bibliai pretextushoz, főként a bűnös város, a bibliai „nagy kéjű” leírásának lényegét tekintve. Vasadi azonban nemcsak abból a szempontból tér el az újszövetségi könyv pusztulástörténetétől, hogy a vers beszélője nem a Patmosz szigetén száműzetésben élő apostol, hanem az apokalipszis egyik angyalszereplője. Lényeges mozzanat, hogy a pusztulás Vasadi művében nem végleges, az angyalok záró szózata a bűnösség felismerésével és felismertetésével együtt, mintegy az apokalipszis szó eredeti értelmére („kinyilatkoztatás, kijelentés, leleplezés”) visszautalva sokkal inkább misztikus tisztulástörténété írják át az újszövetségi látomást. A ciklus zárata így nem annyira a bűnös város eltörléséről szól, hanem sokkal inkább az emberi létezés lényegét nyilatkoztatja ki:

Az a bűn, mi megosztja az
emberiséget gyilkosra és

áldozatra. Az ember
ugyanis Egy. Háza törékeny.
Szíve szabad. Őt illeti
élete és a halála.

A *Jelentés Babylonból* sajátos látásmódjához hozzátartozik az is, hogy a bibliai történetet Vasadi mai jelenetezéssel mutatja be, ami azonban nem az újszövetségi apokalipszis profanizálását szolgálja, hanem éppen fordítva: az aktuális valóságot emeli át a jelen immanenciájából a

transzcendens történetek tér-idő koordinátái közé. S mindez nemcsak az utolsó rész anyagi kinyilatkoztatása révén történik meg, a matéria átlényegülése már a pusztulás során megjelenítődik:

néhány orditozó siheder
szaros végű botokat
hajigál ránk s kiomló
fényünkbe kaszál

mitől a bot végén a barna
sár komor ragyogású alom
lesz, mélyen, kristályosan, zölden
föllobbant ünnepi fáklya

„Látomásokat írt vagy inkább halmozott egy-egy versében – jegyzi meg Vasadi első kötete kapcsán Rába György –, de nem külön romantikus fantázia ihlette, nem is a szürrealista automatikus írásmód ajzotta tótágast álló képekre. A *Jelentés Babylonból* költője fantasztikusnak ható képek formanyelvén kívánt igazságokat közölni. A kivehető epikus magvú vagy el-elkanyarodva is leíró történetei természetfölöttinek hatottak, minthogy egy látszatvilág mögött érvényes törvényeket sejtettek.”⁹⁵

Ugyancsak apokaliptikus képekkel s ugyanezt az ívet írja le az *Ének a szomjúságról* ciklus is. Már a ciklusrészletek szimbolikus címadása jelzi a felemelkedést: a Nép, a Hatalmas, az Ember, a Sötétség, a Föld, a Lélek, és Isten szintén szimbolikus, leginkább a János evangélium „örök élet vizéről” szóló jézusi tanítására (Jn 4,5–15) visszavezethető *szomját* jelölik. A ciklus első három része az emberi történelem egy-egy jelenetét írja le: *A Nép szomja* a forradalmat, *A Hatalmas szomja* a diktátort, akit az utalások révén⁹⁶ leginkább Hitlerrel azonosíthatunk, míg *Az Ember szomja* a háborús szenvedést idézi meg. A ciklus egésze a záró, *Isten szomja* című rész apokrif evangéliumával túlmutat a konkrét történelmi valóságon a transzcendens átlényegülés irányába, az első három rész zárlatában megjelenő anyalmotívum is ezt a költői célt szolgálja. „[E]bben a szférában – írja Balassa Péter – már nincs történelem, Vasadi

Péter (leszámítva egy korai, igen elgondolkodtató hazaversét) nem a történelem, hanem az örök tapasztalatok költője, a konkrét, nagyon is konkrét időn kívülisége.”⁹⁷

A korábbi nagykompozíciókhoz hasonló poétikát működtet a *Péntek, szombat* című *Tamariszk* kötetben megjelent darab is. A *Jelentés Babylonból*-hoz hasonlóan a versbeszélő itt is maszkot visel, a tizenkét részre osztott kompozícióban a középkori Mária-himnuszok hagyományát megidézve Szűz Mária hangján szólal meg, a cím időutalása nagypéntekre vonatkozik, s a vers első részében itt is megtörténik a történelmi idő és az üdvtörténet idejének összekapcsolása:

Asszony vagyok én.
Bűnöm-e, hogy Szerelem
madara befödött, s világ
örömére fiút szültem?
Mért köpték le?
Mért görgették köves úton?
Mért zsúfolták vagónokba?
Oly iszonyú. Én ismerem.

A holokausztt áldozatainak szenvedése ily módon hozzárendelődik a krisztusi passiótörténethez, a fiát sirató Mária éneke így a történelmi katalizma, s végeredményben az egész emberiségért szóló planctusszá válik, a Krisztus születésével megkezdődő végidő a ciklus zárlatában ismételten a jánosi apokalipszist idéző zárással fejeződik be.

A most ismertetett három nagy költői kompozícióhoz képest terjedelmileg rövidebb, s más költői beszédmodot valósít meg a *Tizenöt sejtelem*. A versbeszélő ugyanis nem valamilyen szerepben, maszkot magára öltve szólal meg, de nem is profetikus nézőpontból írja le az apokaliptikus látomást. A mondandóját egy meg nem nevezett másikhoz intézi, s az egyes részletekben nem annyira a látomásosság vizualitása dominál, hanem sokkal inkább az avantgárd jelhasználatot idéző, jelölő és jelölt egyezményes viszonyát felülíró, szabadon alakító szemantika teremtdése. Nem a nagyobb szövegegységekben kifejtett vízió hatása a

meghatározó a befogadó szempontjából, hanem a nyelvi elemek kombinációjának a váratlansága. A versben a korábbi apokaliptikus szemléletet egyértelműen eszkatologikus látásmód váltja fel:

Én nem mondom:
„holnapra szétpattannak
a vaskopogtatók.”
Azt sem, hogy:
„utolsó ez az óra.”
Mert minden óra az.

Vasadi első három kötetének poétikájára általában igaz, amit Bárdos László a *Tamariszk* kötet *Azután* című versét értelmezve megjegyyez: „Ennek a versnek különösen erős a szimbolizációs teljesítménye és hatásfoka. Még fontosabb, hogy a szó- és jelképek, a költői trópusok nem csupán a »modern líra« kedvelt s Vasadinál is oly termékeny módján a szabad és egyre szabadabb asszociációkat mozgósítva lobognak és sokasodnak [...], hanem nehézkedésre és felhajtóerőre egyaránt inkább némely hagyományos képzet megújított felhasználásával tesznek szert. Ősi jelképekkel, archetípusokkal – bárha ezek a szavak is csak irányt jelelhetnek, s nem tarthatnak számot definíciós képességre.”⁹⁸ Vasadi Péter korai költészetének helye csak nehezen határozható meg a kortárs líra alakulástörténetében, s nemcsak azért, mert lírája a recepció tanulsága szerint kevésbé tekinthető paradigmaticusnak, mint Tandori vagy Petri költészete, hanem azért is, mert – miként a ’45 utáni magyar irodalom történetét vizsgálva Schein Gábor állítja – az „adott paradigmaticus modellek párhuzamos történetűek, azaz az egyik paradigmán belül született belátások nem feltétlenül kerülnek át egy másik modellbe, és nem feltétlenül vonják kétségbe annak alapjait”.⁹⁹ Vasadi költészetének kapcsolódási pontjai a magyar és egyetemes irodalom tradíciójához s a kortárs irodalmi változásokhoz éppen annyira nyilvánvalóak, mint versnyelvének és költői látásmódjának összetéveszthetetlenül egyéni vonásai.

„hanem (csak) erősen néz”¹⁰⁰

Intellektus és moralitás a nyolcvanas évek lírájában

Annak ellenére, hogy Alexa Károly még a kilencvenes évek elején Varga Lajos Mártonnal folytatott kritikai dialógusában is azt állapítja meg, hogy a Vasadi-recepció nagyon kevés számú kritikában realizálódik, a nyolcvanas évek bizonyos értelemben fordulatot hoz Vasadi Péter költészetének fogadtatásában. Nem is elsősorban mennyiségi gyarapodásról beszélhetünk (arról is), hanem sokkal inkább minőségi váltásról. Ezt már a kritikák, illetve az addigi alkotói pályát elemző írások szerzőinek névsora is jelzi. Rónay László az első kötettől kezdve gyakorlatilag napjainkig figyelemmel kíséri a Vasadi-líra alakulástörténetét. 1983-ban Rába György közöl összefoglaló tanulmányt Vasadi Péter költészetéről a *Vigiliában*. „Ismételen meglepő s föltáró értékű képek sokasága és egy több dimenziós költői világgép kialakulása bőven elég ahhoz, hogy Vasadit ezután mai líránk legkiválóbb képviselői közt tartsuk számon.” – zárja értékelését.¹⁰¹ A *Hó és madarak* (1982) című kötetről a *Kortársban* Reisinger János közöl a Vasadi versmodelljeit is leíró kritikát, a *Napjainkban* a *Fényromokról* (1987) Bárdos László publikál írást, Vasadi hatvanadik születésnapján a költőt ugyanitt Balassa Péter, az *Új Forrásban* Esterházy Péter méltatja, aki ebben az évtizedben megjelent műveiben (*Függő, Bevezetés a szépirodalomba*) intertextuálisan is megidézi Vasadi költészetét. Mindent egybevetve tehát csak részben igaz Károlyi Csaba 1987-es kritikájának nyitó bekezdésében tett megállapítása: „Vasadi Péter költészete szinte észrevétlenül emelkedett meg az utóbbi években. Bár a kritika néha már jelezte, hogy egyre jobb költőről beszélhet, kevesebb figyelem, megértő-elemző szándék kísérte köteteit.”¹⁰²

(*Apokaliptika és eszkatológia*) Radikális váltást Vasadi Péter lírájában nem tapasztalhatunk, de a költői hangnem finom áthangolódását, a formanyelv letisztulását mindenképpen megfigyelhetjük a nyolcvanas években született köteteiben. A Vasadi-recepció egyik kulcsszava a *látomásosság*, mely általában érinti a költői képzelet és nyelv működését, a művön kívüli valóság és versvilág viszonyát. Rába György, ahogy azt a korábbi fejezetben idéztem, a korai Vasadi-líra kapcsán a „képek vadonáról” ír, a nyolcvanas évek költészetében azonban a versek úgy őrzik meg erős vizualitásukat és egyéni, mással össze nem téveszthető költői látásmódjukat, hogy a korábbi évtized költői képminőségét formáló líranyelv átalakul. Egyre kevésbé lesznek jellemzőek a leginkább az avantgárdhoz köthető, a ráció kontrollját kikapcsoló, szabad asszociációk révén megalkotott mondat- és szövegegységek. Rónay László Vasadi képi világának fokozatos látomásossá válásáról ír.¹⁰³ Ehhez azonban hozzá kell tenni azt, hogy a korai költészet meghatározó nagykompozíciói, mint például az első kötet címadó ciklusa, a *Jelentés Babylonból*, leginkább apokaliptikus hangoltságú látomásként értelmezhetők. Azzal együtt, hogy a nyolcvanas évek köteteiben a hasonló lírai nagyszerkezetek háttérbe szorulnak, a pusztulás egyetemes víziója helyett a versbeszélő világban-létét meghatározó eszkatologikus látásmód kerül előtérbe. Erre példaként az 1987-es kötet *Mi, vakmerők* című, a János-apokalipszis motívumait is újraíró versének zárlatát idézhetjük: „Hát várom majd, hogy hírül / adják: bak vagyok / vagy juh vagyok.”

Ezzel a szemléletbeli váltással függ össze, hogy ebben a költői periódusban született Vasadi-versekben egyre fontosabb szerepet játszik a misztikus hagyomány. A misztikának abban az értelemében, ahogy a francia filozófus, Henri Bergson nyomán értelmezzük Isten, a világ és önmagunk intuitív megismeréseként: „A léleknek meg kell állni, mintha hívó szót hallott volna, és aztán hagyni, hogy egyenesen vigye előre. Nem közvetlenül veszi észre az erőt, mely sodorja, csak valaminek a meghatározatlan jelenlétét érzi. A szimbolikus látomásban ez aztán értelmet nyer. Mérhetetlen öröm tölti be a lelket, ekstázis, mely elnyeli, vagy elragadtatás, melyet el kell szenvednie. Isten jelen van, és a lélek öbenne érzi magát. Nincsenek többé titkok. A problémák eltűnnek,

a sötétség szétfoszlik, ez már megvilágosodás.”¹⁰⁴ Vasadi költészete továbbra is megtartja a korábbi korszaknak azt a poétikai sajátosságát, hogy verseiben a megszólított kiléte az egyértelmű nyelvi jelölés hiányában továbbra sem azonosítható egyértelműen, viszont a *Hó és madarak* kötet *Vendég* című versében a Másik, a címben jelölt „vendég” érkezése leginkább ebben a misztikus kontextusban válik olvashatóvá. A misztikus találkozás ebben az esetben a parúziát, Jézus idők végén bekövetkező újra eljövételét előlegezi meg az egyén személyes üdvösségének horizontjában. „Vasadi Péter természetesen nem misztikus – jegyzi meg a *Nem kő, se csillag* (1984) című kötet kapcsán Rónay László –, de líráját át- meg átszövi egy olyan kontemplatív-meditatív hajlam, mely mégis rokonítja költészetét ezzel az érzéskörrel.”¹⁰⁵

Ha találunk is apokaliptikus látomást idéző képet, azok nem széles léthorizontot kirajzoló szimbolikus-allegorikus látomásokban teljesednek ki, hanem – mint például az *Áhítozás tűzre* című versben – a versbeszélő mint jelenvaló létét meghatározó idődimenziók és létmódok megjelenítésére szolgáló kisebb nyelvi szerkezetekben kapnak formát:

Egyszer
majd befordul a sarkon
a múlt, húzza loncos
gyökerét, mögötte a tenger
menekül, meg az alkony
lila rongyokkal hevenyészve
takartan: Jön a tűz, lihegik,
és ujnyi vörösség csíkja
húzódik az autóüvegen.
Alulról melegszik a föld.
Fölfelé fonnyad a virág,
s ferdeszálú futóeső csapdos
a falra. S lángol már az
eső is. Az ablakkeretek, a
jászol s ámulatunk. Az odvak,

a szikkadt szívek s minden
apadás. Tüzet fog a tűz.
Ég, aki élni akar.
S amíg ég, el nem enyészik.

Az idézett versrészlet apokaliptikus képei már nem egy kozmikus pusztulás vízióját írják le, sokkal inkább abból a valóságot átlényegítő látásmódból eredeztethetők, mely Vasadi Péter költészetét a mai napig jellemzi, s amit a *Fényromok* kötet *Tányéron az igazság* című versének zárlatában a következőképpen fogalmaz meg: „De mintha magától nyílna / az ablak, a tóra kilátok. / És tóparton a pálmafát, / a tömött banánfűrtöket. / Addig nézi őket a szemem, / amíg fölizzanak. Tudom, / a végén foszlik az idő, / mint egy hajókötel. És / villámgyorsan széttekeredik.”

Bár a *Hó és madarak* kötet nyitó ciklusának kezdő versei s az *Azonos* című ciklusban található az *Élünk, barátaim* felfoghatók a magánmitológia újraalkotásának kísérleteiként is, a lírai én versbeli pozíciójára egyre inkább az itt és most egzisztenciális szituációja lesz a jellemző, annak a beszédhelyzetnek a kijelölése, ahonnan a versbeszélő megszólal, ahonnan a világot látja, és a műveiben újraalkotja. Ebben az összefüggésben mindenképpen érvényes Esterházy Péter megjegyzése: „A révület versei ezek, de VP nem a látomásait írja, hanem (csak) erősen néz, és azt.”¹⁰⁶

(*Ciklusok*) A nyolcvanas évek Vasadi-lírájában megfigyelhető másik változás, hogy háttérbe szorulnak a költői nagykompozíciók. A vizsgált évtizedben publikált kötetekben már nem találunk olyan apokaliptikus látomásokat leíró verset, mint a *Jelentés Babylonból* kötet címadó darabja, vagy a szintén kötetcímadó *Ének a szomjúságról*. Két olyan nagyobb kompozíció helyet kap azonban az évtized kötetekben, melyek túl a hagyományos kötetszerkesztés ciklusrendjén az egyes darabok között szervezettebb kohéziót feltételező nagyszerkezetet hoznak létre. Az egyik a *Hó és madarak* kötet *Fülöp jegyzetei* című ciklusa, míg a másik a *Fényromok* kötetben a Pilinszky Jánosnak ajánlott *Lépés*.

A *Fülöp jegyzetei* evangéliumi parafrázis, s miként Reisinger János megjegyzi, Vasadi vállalkozásának közvetlen világirodalmi előzménye

Pierre Emmanuel *Evangéliumoskönyve* volt.¹⁰⁷ S bár a versszerkezet, a költői nyelvhasználat és látásmód, valamint a bibliai forrásszövegekhez való viszony szempontjából Vasadi versciklusa lényegesen különbözik Pilinszky leghíresebb művétől, mégis összeköti a *Fülöp jegyzeteit* és az *Apokrifot*, hogy mindkét szöveg a biblikus szöveghagyomány összefüggésében, a kinyilatkoztatott szövegekhez intertextuálisan is kötődve, de egyértelműen nem kanonikus szövegekként jelöli ki saját helyét. Ahogy Pilinszky versének több részletét vizsgálva is bizonytalan a forrásszövegek meghatározása, úgy Vasadi költői kompozíciója esetében is kérdéses, hogy a címben melyik szentírási alakra történik utalás. Az újszövetségi iratok ugyanis több Fülöpöt ismernek: az adott versciklus szempontjából a tizenkét apostol egyike, akit János evangéliuma említ több alkalommal is, vagy pedig az Apostolok cselekedetében szereplő diakónus jöhet szóba. A Simon mágust is megtérítő Fülöpöt ugyan a Szentírás „evangélistának” is nevezi (ApCsel 21,8), ennek ellenére – mivel a versciklus egyes darabjait egységbe fogó keret a szeplőtlen fogantatástól a feltámadásig tartó evangéliumi történet – a címben jelölt Fülöpöt az eseményeket (legalábbis azok egy részét) tanúként szemlélő, a példabeszédeket hallgató és lejegyző (átíró) apostollal azonosíthatjuk. „A tizenkettő egyikét, Fülöp apostolt – állapítja meg kritikájában Reisinger János is – többször mutatják be az evangéliumok közvetítőként a pogányok és Jézus között. Mintegy ő szól az érdeklőkben, egy-egy konkrét esetben, mesterénél. Címbeemelásával a költő talán azt szerette volna jelezni, hogy neki is van tapasztalata a »kívülálló« lélektanáról.”¹⁰⁸

Az evangéliumi átiratok lírai meditációiban a versbeszélő jellemzően egyes szám első személyben mintegy a tanú hitelével szólal meg, a ciklus egyes darabjai viszont formailag és nyelvileg is elszakadnak az evangéliumok szövegétől, az újraírt történetek jelentéshorizontja hol közelebb, hol távolabb esik az evangéliumi pretextusok eredeti teológiai és szemantikai perspektívájától. Egyetlen példát, az irgalmas szamaritánus történetét átíró *Gondolat* című verset idézve: ebben a darabban a versbeszélő nemcsak a cikluscímben jelölt Fülöp alakjába helyezkedik bele, hanem a Lukács evangéliumból ismert történet

(10,25–37) szereplőjének szemszögéből mondja újra a történetet. A jézusi parabola a felebaráti szeretetet példázza, Vasadi műve azonban már a címével (*Gondolat*) és kezdősoraiban („Ott fekszik a félholtra vert, / kifosztott gondolat.”) jelzi azt a horizontváltást, amelynek keretében az evangéliumi fabulát újraírja. Ezzel a példázat eredeti morális jelentése a versbeszélő korának szellemi állapotára vonatkozó kritikává változik, s ebben az értelemben a Reisinger által említett „kivülállás” a forrás-szöveg összefüggésében kétszeresen is megvalósul, mivel a zsidók szemszögéből a szamariaiak gyűlölt népcsoport volt, akikkel érintkezniük is tilos volt. A saját idegenség tapasztalata s a jézusi irgalmasság parancsa így szellemi szinten fogalmazódik újra, de ez az átfogalmazás egyben alkalmat ad a költőnek a költészet szerepének meghatározására is: „Gyolcs-szavam kibontom, / foltos testét befászlizom vele.” Vasadi azonban nemcsak ezen a ponton tér el a forrásszövegtől, a vers zárzata tovább is írja, s mintegy kudarc történetként beszéli el saját kortapasztalatát: „Mikor estére visszatérek, / ágya üres, szellemi harc / meggyűrte lepedőjét. Az asztalon egy cédula: / jobb így nekem / bőrkötényes lovással megszökött.”

A *Fülöp jegyzetei* nemcsak a Vasadi-költészetre jellemző biblikus tematika miatt ágyazódik be mélyen az életműbe. Az adott ciklus korpuszon belüli szöveggörnyezetéhez tartoznak a szentírási történeteket újraíró novellák, a *Tűzjel* (1978) három tárcája, *Az ember reménye* (1982) című kötetből *A rabbi kenyeré* és címadásával a szinoptikus evangéliumokból ismert történetet is a megértés intertextuális terébe hívó *Jairus*. A versciklus egészéhez hasonlóan szerepversként olvasható a nyolcvanas évek több költeménye is, a *Nem kő, se csillag* kötetből például a szintén ókeresztény figurát megjelenítő *Onézimus* című vers. A *Fényromok* kötet két darabjában is Tarkovszkij *Sztalker*ének álarcában a versbeszélő világban-létéről s a létezés transzcendens távlatairól vall a költő, míg a francia festő, Renoir alakjának megidézésével a művészlét kerül a versek problematikájának középpontjába. *Az öreg Renoir* című költeményről joggal jegyzi meg elemzésében Krupp József, hogy „az Egészre vágyakozó szerzőnek – és életműnek – egyik magaslati pontja.”¹⁰⁹ Ezért érdemes a verset itt is teljes egészében idézni:

Mindenkit elfelejtettem,
de semmit sem felejték.
Tolókocsimban a görcsös ujjú
mindentudás gurul a tengerpartra.
Nem festek többé meztelen asszonyt,
lampionokat, hegyesorru kutyákat.
Engem fest már a tenger.

Feléje rándul teknőc kezem.
Kitépem rókaszőr ecsetemet a
fogai közül. Ha én nem festek,
meghal a kék, fuldoklik a lila,
az aranyzivacs kiszárad. Haraggal
sújtom e tolvajt: mielőtt
moccanna, ráfestem retinámra.

A másik ciklus a Pilinszkynek ajánlott *Lépés*, mely címadásában a Pilinszky-líra egyik kulcsszavát emeli ki. A több Pilinszky-versben megjelenő motívum az emberi létezést mint úton létet abban az összefüggésben értelmezi, ahogy a költő egyik esszéjében a tékozló fiú történetet értelmezve kiemelte: „Bizonyos értelemben mindannyian tékozló fiúk vagyunk, mégis azzal a különbséggel, hogy egyesek már a visszafelé vezető úton járnak.”¹¹⁰ Ahogy arról már az előző fejezetben szó esett, a Vasadi-életműben a Pilinszkyvel folytatott dialógus a kezdetektől máig lényegében megszakítatlanul folyik, s ennek kitüntetett darabja a *Fényromok* kötetben publikált ciklus. A költőtárs alakja ebben a versorozatokban a folyamatos megszólítás, a személyes emlékek és verseinek intertextuális megidézése révén elevenedik meg. A ciklus versei olyan kommunikációs kontextusban értelmezhetők, melyben a versbeszélő a dedikációban megnevezett költőtárhoz intézi monológját, azonban ez a monológ esetenként dialógussá alakul át a versben idézett párbeszéd révén (*Itt és most*), vagy az *Apokrif* szövegbe íródása által, máskor pedig oly módon, hogy a megszólított veszi át a szót. Ez utóbbira példa a *Fölülnézet* című vers, mely megint a két életmű közti párbeszéd révén

erősítheti azt az értelmezői tapasztalatot, hogy ebben a darabban a korábbi versbeszélő átadja a szót az eddig csak megszólítottként hallgató, *csendben* lévő másinak. A vers kezdősorai („Megittam pusztulástokat. / Megettem minden bűnötök. / Ha eddig fehér voltam, / most fekete vagyok.”) Pilinszky lírájának kulcsszavait (pusztulás, bűn) mondja újra, az idézet második fele a *Bár színem fekete* című verset is megidézi, de a vers zárata is leginkább a Pilinszky-lírára vonatkoztatva értelmezhető: „Lebontják rólam testemet / s istenné kényszerítenek. / S halálomon is túl / tart ez a lökdösődés.” Rába György a következőképpen összegzi a *Lépés* című ciklus kapcsán a két költő közötti poétikai és világszemléleti különbségeket: „Vasadi lírája csakugyan rokon Pilinszkyével, stílusa, műhelye azonban kevésbé. Rejtett fény rajzolja ki mindkét költő lényeinek, tárgyainak körvonalait, sőt a látszat alatti mélyáramokat is. De Pilinszky tragikus lényegkifejezésével szemben Vasadi valódi történésnek érzékeli azt a háborgást, mellyel akár őt érzékének színpadán, akár elbeszélő képzeletének emberek, jelenségek, törvények a lét egymásnak felelő színeivel testiesednek.”¹¹¹

Vasadi Péter költészete nem tartozik azok közé a lírai életművek közé, melyek a költői hagyományhoz való viszonyát karakterisztikusan a szöveg intertextuális létmódjának a hangsúlyozásával fejeznék ki. Noha a kortárs irodalom egy-egy életművével, mindenekelőtt Pilinszkyvel és Nemes Nagy Ágnessel Vasadi olyan módon is dialógust kezdeményez, hogy az említett életművek emblematikus képeit verseiben újraírja, s életműve a kezdetektől lehetőséget ad a szövegközi, mindenekelőtt a bibliai pretextusok összefüggésében történő olvasatokra. *Az új folyó* című verse is bizonyítja, hogy Vasadi tisztában van a versszövegben megalkotott világ originalitását korlátozó szöveghagyomány létével, alkotásmódját éppen ezzel szemben alakítja: „Amíg világom építem / az elkészült világok csak / zavarnak. Meg nem mosom / szavamat más zenében. / Minden bölcsesség ócskavas / egy épp most születő / tér krátere szélén.” S habár költői megszólalása mögött egy lényegében mindvégig önazonos versszubjektumot feltételezhetünk, Vasadi énfelfogása (noha határozottan metafizikai szemléletmód szerint formálódik) nem a nyelvet uraló, a versvilág centrumaként megalkotódó szubjektum eszméjéhez

igazodik, hanem egy önmagában és önmagának elégtelen lírai énként határozódik meg: „Bírni magam annyi, mint / bírni a nem-magamat. / Így lesz a semmi enyém, / átalakítva beszéddé. Föl- / zárkózik az idő szavaimra, / mikor megtelnek az / árkok rézlevelekkel.” (*Az idő szavaimra*) Éppen ezért is tekinthetünk kivételként a *Fényromok* kötetnek arra a két versére (*Szeptember eleje*, *A szekér*), mely a Petőfi-lírával teremt szövegközi kapcsolatot. Ennek a némileg váratlan hatástörténeti kapcsolatnak az ad különös súlyt, hogy az utóbbi olyan nemzeti tematikát szólaltat meg, mely Vasadi költészetére korábban nem volt jellemző. A *Fényromok* című kötet már egyértelműen jelzi a költői szerep újragondolását, a költői megszólalás morális dimenzióinak s ezáltal a költészet közösségi funkciójának újradefiniálását.

(*Ars poeticák*) Vasadi ebben a költői periódusában is több olyan verset közöl, melyekben – a címadás tanúsága szerint – saját költészetfelfogását fogalmazza meg: a *Hó és madarakból* idesorolhatjuk az *Ars poetica* alcímű *Utazást* és *A költészet lényegét*, a *Nem kő, se csillagból* a szintén kötetnyitó *A költészet* és a *Mesterség* címűeket, a *Fényromokból* a Nemes Nagy Ágnesnek ajánlott *A költészet pontját*, az *Ihletet*, a *Fahíd* című gyűjteményes kötet újabb versei közül pedig a szintén *Ihlet* címmel publikált verset. Jellemző azonban Vasadira, hogy egyrészt az explicite ars poeticaként címzett verseiben sem közvetlenül nyilatkozik saját költői felfogásáról, hanem a többi alkotására jellemző metaforikus nyelven szólal meg, másrészt pedig azok a művei – ahogy azt már a hetvenes évek líráját értelmezve is láthattuk –, melyek ugyan cím szerint nem ars poeticaként szerepelnek, lényeges poétikai önreflexiókat tartalmaznak.

A *Hó és madarak* kötetnyitó verse, az *Utazás* a Genézisre utaló, külön szerkezeti egységként kiemelt kezdősorral indul („Kezdem mindig a semmivel.”), s ezzel a vers Vasadi lírapoétikájának lényeges motívumát, a teremtő isteni Szó analógiájaként elgondolt emberi, költői szó nyelvszemléleti alapját emeli ki. Leginkább ebben a teopoétikai összefüggésben értelmezhetjük a vers két leginkább ars poeticaként megragadható részletét:

Megértem;
igaz, a szó lemosva is
tisztátalan,
ezért lehull, de a semmi
sarából kiragyog.

Illetve a vers zárlatában:

Az első csónak orrán
fölszál a Kép.
Gyöngéden vetkezik.
Meztelenül a partra szökken,
szép szőrét elfödi:
hogyan él és hogyan dobog!
Mégis bemetszek oldalába.
Éppen egész volt.
Sebezve nagyobb.

Különösen az előbb idézett zárlat bizonyítja, hogy még a leginkább poétikai önreflexióként érthető „Kép” is szimbolikus szerepet kap, s a korábbi részek megértése is a szimbólumértékű szavak interpretációja útján lehetséges. Az európai kultúr- és költészettörténeti hagyomány felől közelítve mindenekelőtt a „bálna” és a „hattyú” jelképként történő alkalmazását emelhetjük ki a versből. Ezek közül is a tisztaság, a szépség és a költészet szimbólumaként használatos „hattyú” értelmezése tűnik kevésbé problematikusnak. A „bálna” értelmezése már nehezebb feladat, mert amennyire magától értetődik a Jónás-történetre való ismételt utalás, éppen annyira kérdéses a bálna biblikus motívumának újraírása. Mindazonáltal a *Hó és madarak* első, ars poeticaként szereplő darabja visszautal a Vasadi-életművet nyitó *Születésem* s Ady *A nagy Cethalhoz* című verseire, ezáltal az *Utazás* „bálna hátán hattyú ül” képe a költészet szimbolikus nyelvén a líra transzcendens vonatkozásairól tett vallomásként is értelmezhető.

A költészet lényege a címben jelölt szubsztancialitást a Genézis bűnbe-esés-történetének a parafrázisával beszéli el, eszerint a költészet vissza- emlékezés a bűnbeesés előtti harmóniára: „Álomtalan virrasztott Ádám. / Nem tudta többé elfelejteni, / hogy Tegnap minden / összeillett.” Ehhez hasonlóan *A költészet pontja* egy másik édenben, a gyermekkorban határozza meg a költészet eredetét:

De loncaim, a készület
falova, favirágai el-
korhadoztak s gyermek-
koromból csak a sejtelmeimet
cipelem ki: belőlük
építek, nyesek, rakosgatok
s hiába adom nekik a
„szó, sor, tóvidék” nevet,
kövek azok, házépítésre,
kövek, amelyek szállni
tudnak és táguló körökben
illatok, melyek bemérik
– mint egy messzelátó
célkörei és célkeresztjei –
a létidőt.

A Nem kő, se csillag kötetnyitó, szintén ars poeticaként olvasható verse grammatikailag úgy épül fel, hogy a versszöveg konkrét alany nélküli mondatai a címben jelölt *Költészetre* lesznek vonatkoztathatók. Azonban ez a vers sem fogalmilag beszéli el a költő költészetről alkotott felfogását, az egymást követő képek a költészetet, mint valami meghatározhatatlant és szubjektum által uralhatatlant jelenítik meg, ezt erősítik a versvégi paradoxonok, s ezt mondja ki tételesen a vers zárósora: „Titok, titok. Nyilvánvaló.” A *Fahid* (1990) kötet új verseinek nyitó darabja szintén hasonló nyelvi szerkezetet hoz létre, ez esetben a műalkotás születését megelőző *ihletre* vonatkoztatva a vers hiányos mondatainak állításait. Vasadi ebben a versben is párhuzamot von a vers születése és a terem-

tés között: „Úgy tesz / mint a teremtés, belső törvénye / szerint tágul és sűrűsödik.” Új mozzanat a korábbi ars poeticákhoz képest a világ és a szubjektum viszonyának megragadása az alkotófolyamat leírásán keresztül:

Megismerésnek mondom, holott ihlet
a neve. Eltölt és beburkol, megvetne
ahelyett. Gyors, szabad s alaktalan
mint az igazság
Ójtja belém a látás szentségét
Az anyag testévé tesz, így vagyok
ablaküveg, asszonyvágy, naptár
bőrlabda, vasrúd, fakerék
lódobogás, virágszál és ölelés
csöpögő víz egyszerre. Magamat
vesztve kapom meg a világot és
a világ veszítése adja életemet

Lényegében ugyanazt fogalmazza meg a költészet nyelvén Vasadi, mint amit a *Fényromok* kötet fűlszövegének ajánlásában olvashatunk: „Egyszer arra kért valaki, magyaráznám meg egyik versemet. Ha meg tudnám magyarázni, válaszoltam, akkor a magyarázatot írtam volna meg, nem a verset. A magyarázat és a vers közötti különbség – a költészet. Az a valami, ami egy dolog, egy kép, egy képrendszer hatását felerősíti s kiemeli a többi közül, s – nincs rá jobb szó – fölragyogtatja. Ebben a fényben ismerünk rá igazán arra a dologra.” Ez a költészetfelfogás közel áll Heideggeréhez, aki a művészet lényegét *A műalkotás eredete* című írásában az emberi létező igazságának működésbe lépéseként¹¹² értelmezi, s a művészi szép megjelenését Van Gogh sárcipőjét elemezve a következőképpen határozza meg: „Ilyenformán az elrejtőző lét megvilágosodott. E fény felragyog a művön. Ez a ragyogás a művön maga a szép. *A szépség annak módja, ahogy az igazság el-nem-rejtettséggént jelen van.*”¹¹³ A *Nem kő, se csillag* kötetben a *Mesterség* című vers az előbbihez hasonlóan a költészet lényegét a veresszubjektum, a költői szó

és az isteni Logosz hármasság, a versbeszélő által racionálisan meg nem ragadható viszonyában tételezi: „én nem tudom / mit tud rólam szavam, / szavam pedig, hogy mit / a mélyben szótalan.”

A nyolcvanas években született versekben egyre tudatosabban érvényesül az a nyelvszemlélet, mely a kimondott emberi szónak az isteni Szóval szembeni elégtelenségének a tapasztalatára épít: „Ringyó a szó, / alibi kurvázkodóknak.” (*Ébredés*) Ezzel szemben viszont a költészet mint a szó művészete mégis át tudja lényegíteni az immanens létezéshez kötött nyelvet, s a létező lényegét felragyogtatva a transzcendens létbe emeli:

testesüljön szóba a lét
ott égjen az ujjhegyén
legyen hajlékony és kemény
és lágy és gyors és lassúdad
s nyomán villámló karcolat
futtassa vonalát bele
a semmiből a semmibe
a „van”-t csavartan fúrja át
a „van”-ban a transzcendenciát
és műbe mentve írja be
aminek nincs csak jelene
mi múltból jövőbe szökik
s mint nem-levő, úgy reszket itt;

A nyelvben magában rejlő ellentmondás ontológiai háttere a létteljességgként értett, a skolasztika fogalmai szerint az önmagától (*ens a se*) és szükségszerűen létező Isten és a más által létező (*ens ab alio*) ember közötti ontológiai azonosság és különbség. Az emberi nyelv önmagában alkalmatlan arra, hogy a lételjességgként értett, s az immanencia világán átlépő isteni Létet megcélozza, a költészet azonban, mely lexikailag a hétköznapi nyelv jeleit használja, a krisztusi inkarnáció analógiájára képes „szóba testesíteni a létet”. Ennek a fogalmi nyelven kifejezhetetlen ellentétnek a kimondására szolgálnak a Vasadi-versek paradoxonjai.

Ebben a nyelvi-ontológiai alapú poétikai összefüggésben gondolja újra Vasadi Péter jelölő és jelölt szemiotikai viszonyát a Határ Győzőnek dedikált s címadásával Umberto Eco nevezetes regényét is megidéző *Rózsa neve* című versében.

(*Az ittlét poétikája*) A Vasadi-líra recepciójában a hetvenes évektől kezdve visszatérő motívum, hogy a versek mögötti szemléleti, filozófiai hátteret az egzisztencializmusban határozzák meg. A hetvenes években megjelent köteteket újraolvasva mai szemmel ez már inkább csak a Pilinszky-hatás félreértésével magyarázható. A nyolcvanas évek verstermése már több kapcsolódási pontot mutat azzal a modern filozófiai irányzattal, mely a saját létértelmezésének középpontjába az emberi egzisztenciát állította, s a faktikus lét hermeneutikájából kiindulva hajtotta végre. A heideggeri hermeneutikával való számvetésre Vasadi esszéiben is találunk közvetlen utalást, a *Nem kő, se csillag* című kötet *Testvériség* című versét pedig a német filozófusnak ajánlja a költő.

A hetvenes évek verseiben sok esetben a szabad asszociációk alogikus játéka szerint szerveződő képek vagy az apokaliptikus víziók gyakran elfedték a lírai én világban-létének azokat a dimenzióit, melyeket a nyolcvanas évek lírája sokkal egyértelműbben kirajzolt. A versbeszélő szituációját megjelenítő térpoétikai megoldások azonban Vasadinál nem egyszerűen a világban-lét külső adottságának leírását szolgálják. *A Hó és madarak* című kötet triptichonja (*Fent, Lent, Át*) írja le ennek a térbeliségnek a hagyományos metaforikát felhasználó és újraíró viszonyrendszerét: „A »lent« az lent marad. / Legősbibb televényben / arany pazarlás füstölög. / Az egész »fönt« belőle él, / beléje hullik vissza, / súlytalan.” (*Lent*) Ebben a „fent” és „lent” közti világban ragadható meg a létezőhöz képest mindig transzcendens lét: „A csupa »át« a lét maga.” (*Át*) A világra irányított tekintet, s a figyelés, vagy pontosabban az odafigyelés mikéntjének morális dimenzióit is világosan kirajzoló látásmód lényegében Vasadi egész költészetére jellemző.

Ez a fajta figyelem oly módon teremti újra a létező valóságát, hogy nem idealizál, nem szépíti meg a rútat, de nem is kerüli a rútot, a visszasztító, az elfogadhatatlan, a botrányos ábrázolását.¹¹⁴ „Nagyon szépnek

láthatta őt a százados, hogy megpillantotta benne Isten fiát, de figyelünk kell arra, hogy mire figyelt. Ha ugyanis arra figyelt volna, ami megjelent számára, hogyan foghatta volna fel szépségét és fiúságát?” – írja Clairvaux-i Bernát passiótörténetet értelmező elmélkedésében.¹¹⁵ A Vasadi-líra ehhez hasonlóan éppen a dolgokhoz való odafordulás módjából teszi megérthetővé azt az egyetemes világtapasztalatot, amelyet a római százados is megfogalmazott a keresztre feszített Corpus agóniája és halála láttán. Persze Vasadinál nem feltétlenül tűnik el az, ami testi és erkölcsi érzékszerveink által felfogható. Műveiben éppen a versbeszélőhöz kötött pozícióból felnyílvá teremődik meg az a transzcendens perspektíva, mely vagy képes felragyogtatni a teremtett létezők transzcendens valóságban gyökerező létének szépségét (ennek szép példája a *Hó és madarak* kötetből a *Piac*, melynek kései párverse a 2007-es *Intarziából* *Az asszony* című vers), vagy a transzcendens lét által hitelesített és megszentelt moralitásként ellenpontozza a valóság értékhiányos állapotát. Ezzel persze már egy másik hagyománytörténet és világszemlélet felől közelítünk Vasadi Péter lírájához, de éppen a hatástörténeti folyamatoknak az adott költői életműben történő – egyébként talán korántsem váratlan – találkozása akár a József Attila-életmű újraolvasására is kihathat.

Vasadi Péter költészetében Pilinszky után József Attila a legtöbbször idézett, megszólított költő. A fentebb már elemzett ciklusban a költőelődöt megszólító és újra fiktív létbe hívó retorikájához hasonló poétika működik a József Attilának címzett versek aposztrofikus beszédmódjában is. Az *Ünnep* című versében például a címben jelölt esemény kétféle, profán és szakrális, egyértelmű értékvonatkozásokkal ellátott jelentését ütközteti, s ebbe az ellentétbe állítja be a vers zárlatában megszólított József Attilát. Az egyik oldalon a testiség, az evés, ivás mértéktelensége, míg a másik oldalon az agapé, a szeretetvacsora és az áldozat. A versben József Attila egyértelműen az utóbbi értékcentrum középpontjába kerül. A vers végén a költőelőd egyes szám harmadik személyű megjelenítése vált át megszólításba: „Attila, nézd, fakul az ünnep / tehetetlenül, / mint ing a szárítókötelen”. Nem lehet azonban egyértelműen eldönteni, hogy a megelőző szakasz után¹¹⁶ a megszólítás előtti versszak pontosan kire vonatkozik („Ő a szertartás mesterem. / Anyám és főpapom. / Országom

országa vala. / Tudom, engesztelhetetlen.”), de a költői nyelvhasználat, a tömör, esetenként hiányos vagy archaizáló mondatok motívumai sejtetni engedik, hogy az idézett részletben már József Attiláról van szó. Ha ez így van, akkor az „anya” – József Attila költészetének egyik jellegzetes motívuma – ebben a versben a hatástörténet jelölőjévé válik. Azáltal azonban, hogy az adott versben József Attila biológiai nemével ellentétes szülőre utal, éppen azt hangsúlyozza, hogy a versbeszélő számára nem az életrajz, hanem az újramondott szöveg hagyomány révén képződik meg a költőelőd versbeli alakja. Hasonló poétikai műveletet észlelhetünk a definitív kijelentés másik tagjánál is, az „Ő [...] főpapom” állítás éppen az *Eszmélet* 10. versszaka ellenében olvasható: „Az meglett ember [...] ki nem istene és nem papja / se magának, sem senkinek.”

Lét és létező végtelen közelsége Vasadi lírájának az az ontoteológiai élménye, mely olyan költői világtapasztalatként épül be az egész életműbe, mely lényegileg meghatározza a költő világhoz és költői hivatásához való viszonyát is. A líra nyelve ezáltal gyakran olyan ellenbeszédként valósul meg, mely feltárja és leleplezi a létező világ értékhiányos állapotát, de mindezt oly módon teszi, hogy közben felmutatja vagy megsejteti azt az örök és tiszta Szépséget is, melynek tükrében és tudatában ez az érték- és léthiány megragadható, s melyhez visszatérve ez az állapot meg is szüntethető. Ha ennek a költészetfelfogásnak az egzisztencialista filozófiából szeretnénk megvilágító példát hozni, akkor a francia filozófusra, Gabriel Marcelre hivatkozhatunk, aki az *Észrevételek a cselekedet és a személy fogalmairól* című írásában a címben jelölt személy lényegét az emberrel s az egyénnel („az ember szétforgácsolt állapotban”¹¹⁷) való szembenállásban jelöli ki: „a személy mindvégig kölcsönös viszonyban marad azzal az anonim vagy álcázott tényezővel, amellyel bátran szembe száll, és hogy Istenben – akiben ez a tényező elenyészik pontosan azért, mert a személy benne jut teljes világosságra – maga is eltöröltetik.”¹¹⁸ A cselekedet, amellyel Vasadi mint költő szembe száll az emberrel és saját jelenkorának értékhiányos állapotával, a költészet, s ennek a mozzanatnak – ahogy azt a József Attilát megszólító vers is bizonyítja – már önmagában morális aspektusa van. Vasadi felfogása szerint a költészet a létről való beszéd, mely kifejezetten számol a versbeszélő mint jelen-

valólét időbeliségével. Ilyen értelemben a Vasadi-líra énjének versbeli pozíciója megközelíthető a heideggeri halálhoz viszonyuló, autentikus lét fogalmával is, kiegészítve azt Gabriel Marcel megállapításával: „Az ontológiai ellensúly kizárólag a szabadság pozitív használatában rejtezhet, mely csatlakozással alakul, azaz szeretetté. Ami azonnal nem pusztán ellensúlyozza, hanem meghaladja a halált. A meta-probléma maga a transzcendens.”¹¹⁹

„A lét titkának megközelítése – írja a *Nem kő, se csillagról* Papp István – végső soron erkölcsi számadás, próbatétel, Isten arcának fűrkészése az ön- és a világismeret reményében. [...] Vasadi életérzése szoros kapcsolatot mutat az egzisztencialista világképpel, azzal a lényeges különbséggel, hogy nála a létezés nem abszurd, a »létebe-vetett« ember tülemelkedhet önmaga életre ítéltségén és elszigeteltségén, ha a keresztényi imperatívuszoknak engedelmeskedve testvériséget vállal a létezővel.”¹²⁰ Az idézett értelmezés annyiban mindenképpen kiegészítendő, hogy Vasadi számára – csakúgy, mint Pilinszkynek – a létezés abszurditása a camus-i értelemben fel sem merülhet, saját jelenkorának valóságában benne álló költő (s ennek már a nyolcvanas években megtaláljuk egyértelmű jelzéseit) magatartása és világhoz való viszonya megvilágítható Gabriel Marcelre hivatkozva: „Sokkal inkább annak kiderítéséről van szó, hogy a hívő – vagy inkább én, aki hívőnek nevezem magam, valóban tudtam-e válaszolni a hozzám intézett hívásra, mivel a válasz csak *az én saját életem által* megjelenített vagy nem megjelenített állításban valósulhat meg, vagyis nem pusztán, vagy nem lényegileg pontosan leírható és megszámlálható cselekedetek által, hanem azáltal, ami belőlem a többiekre árad vagy ragyog.”¹²¹

A korábban született kötetek verseinek fiktív ideje is jellemzően az éjszaka volt, s a nyolcvanas évek költészete is továbbvitte a műveknek ezt a szcenikáját, ebben a közegben bontakozott ki a fény–sötétség ellentétre építő metaforika, mely nemcsak a művek jelenetezésének (mintegy a Keresztes Szent János-i misztikus hagyomány folytatásaként) lényeges mozzanata, hanem a versbeszélő versen belüli pozicionálását is meghatározza. Mindazonáltal többféle jelentést hoz mozgásba, melyek közül a keresztény tradíció szempontjából legfontosabb, amikor a fény

a transzcendencia megjelenésének, a teofániának a kísérőjelensége. A *Fülöp jegyzetei* ciklusban található *Súlyos fény* című vers apokaliptikus látomásában például igazak és bűnösök kettéválasztásának aktusában jelenik meg ez a motívum:

Súlyos fény hull az igazakra.
Arcuk visszasugárzik feketén:
elszállingóznak,
mint a könnyű korom.

Mi, bűnösök nem mozdulunk,
mivel a hosszú hallgatásnak
vannak karjai.
És hirtelen mind elfutunk.

Csigalépcsős emlékezetünkben
egy eldugott falon,
magától és nehézkesen
berozsdált ablak nyílik,

amelyben nő a Nap.

A fény–sötétség (más művekben a vakság) szembeállítás az adott versben látszólag kétpólusú értékstruktúrába rendeződik, viszont itt is érdemes megfigyelni, hogy egyrészt a versbeszélő önmagát is a bűnösök között jeleníti meg, s a vers zárlatában a zárt teret bevilágító növekvő Nap (mint az istenség megjelenésének szimbóluma) is olyan optimista jövőhorizontot rajzol ki, mely a bűnösöket sem sorolja véglegesen a kárhozottak közé.¹²² Másrészt viszont az igazak arca „visszasugárzik feketén”, s ez esetben a sugárzó sötét szín igazakhoz rendelt attribútumként írja felül a fényhez és a sötétséghez rendelt pozitív-negatív érték-hozzárendeléseket. Ugyanebből a ciklusból több verset is idézhetünk ennek alátámasztására, például a *Lázár* című darab zárlatát („Szegény szívem keletkező / halállal van tele. Mégis / tudom,

e félsötétben // minden igazi vak világít.”) vagy a *Kertben* befejező sorait („Júdás elébe áll, / ajkán rossz csókja lángol / s fősugárzik gyalázatában.”). Különösen érdekesen állítja egymás mellé fény és sötét ellentétpárját a *Nem kő, se csillag* kötet *Álom* című verse. A szimmetrikusan íródó versszakok azt sugallják: a világ alakulása fény és sötétség dialektikájának játéka.

Ebből a jelentésaspektusból lesznek érdekesek azok a metaforák, melyek a fény jelenségét anyagiasítják. Például az *Áttetszőség* című vers nyitó sorában: „Kazalba rakva áll a fény.”, vagy a kötet címadó metaforája a *Még várni kell* című versből: „Fényromokban áll a délután.” Az idézett részletekben a fény–sötétség metaforikának már másik jelentése működik, mely Vasadi kötetészetében egyre meghatározóbbá válva a későbbi évek lírájában is felfedezhető. A fény és a sötétség ugyanis egyre inkább Lét és a Semmi metafizikai összefüggéseiben nyeri el újabb, a lírai én versbeli szituációját meghatározó jelentését. A *Fényromok* kötet nyitó verse József Attila *Eszméletének* kint–bent metaforikus ellentétpárját is újraíró darabja szemlélteti azt, hogy ez a metafizikai-ontológiai metaforika hogyan definiálja újra a Vasadi-líra szubjektumszemléletét:

a belső fényt a külső fénytől
konok sötét választja el
amelyben elfátyolozottan
rejtelmesen álló Nap delel

[...]

a belső fény véralvadásos
a külső fény csak tündököl;
belülről indul, a sötéten
áttör s belsőben zár a kör.

Ugyanezt a szubjektumfelfogást írja újra fogalmi nyelven a *Röntgenkép* című vers:

Vagyis minden
mi bennem végbemegy, a „kint”
története. Tehát illet
hogy „én”, „magam”, „nekem”
nem nagyon ismerek. Mert
az vagyok, mi nem vagyok.
De ami nem vagyok, a „semmi”
az. Azaz hogy még a semmi is
vagyok. Vagyis egészen
naplemente. Tehát
egészen pirkadat.

Az én eliminációjának a kortárs irodalmi tendenciákkal párhuzamos poétikája Vasadi költészetében eredeztethető a misztika több évszázados hagyományából, de együtt olvasható Simone Weil filozófiájának énfelfogásával is: „Semmit se birtokolunk a világon – mivel a véletlen mindenünktől megfoszthat –, egyetlen birtokunk, hogy azt mondhatjuk: én. Ez az, amit oda kell adnunk Istennek, másképp szólva: ez az, amit le kell rombolnunk. Semmi, de semmi egyéb szabad cselekedet nem áll rendelkezésünkre, hacsak ez nem, énünk lebontása.”¹²³

Az ily módon kialakított szubjektumszemlélet, melyre az előbbi idézethez hasonló példaként említhetjük a *Fahid* új verseinek *Látszik minden folt* című darabját is, a lírai én identitását és világhoz való viszonyát eredendően metafizikai aspektusból gondolja el, ennyiben is eltér a korabeli magyar líra fő tendenciájától, viszont ez az énfelfogás meghatározza a költői világlátás egyéb aspektusait is. „Vasadi versei a *létidőben* szólalnak meg – jegyzi meg a *Fahid* kritikájában Szirák Péter –, az elmúlás, a veszteség és ugyanakkor a várakozás idejében, az éj és a sötétség, a hajnal és a fény szembeszegülése által megjelölt lelki-egzisztenciális téridőben.”¹²⁴ A versbeszélő világban-létének kitüntetett pozícióját az adja, hogy másként képes látni a valóságot, s ennek révén a műalkotásban újraalkotott világ a létezők létének mélyebb rétegeit, mint egy röntgenfelvétel, képes feltárni.

A költői látás és láttatás Vasadi lírájában a Gabriel Marcel-i értelemben vett „személy” cselekedeteként nem értéksemleges aktus, határozottan intellektuális és morális tétje van. A fénymetaforikának a versvilágon belüli pozícióját és a költészet mint látás aktusát megvilágító széles jelentésvonatkozása mélyen kötődik Szent Ágoston teológiájához, s rajta keresztül Platón filozófiájához. „Igaz ugyan, hogy az »ész« önmagában eleve fénytermészetű – írja Ágostont értelmezve Hans Urs von Balthasar –, az *oculus mentis* [az ész szeme], az *oculus interior* [a belső szem] eleve *lux mentis* [az ész fénye], ám csak a teljesen egészséges és kellőképpen gyakorlott szem tud belenézni az örök Napba, olyan szem, amely megtanulta, hogyan használja megfelelően látásának élességét (*acies mentis*), ami csak a teljes ember erkölcsi erőfeszítésének gyümölcse lehet. E ponton, ahol metszi egymást teológia és etika, harmadik tényezőként (mintegy a másik kettő eredményeként) felbukkan az esztétika, a látás képessége, az *oculus quo cerni possit* [a látásra szolgáló szem].”¹²⁵

Bár Vasadi Péter költészete távol esik a posztmodern irodalom relativizmusától és önelvű nyelvjátékaitól, mégis a költői szó kimondásának felelősségét úgy teszi az olvasó számára is átélhető olvasási tapasztalattá, hogy a beszédmódok sokféleségének köszönhetően mindvégig megőrzi a kimondás szabadságának élményét is. Költői látásmódja a valóságábrázolás realizmusától a valóság fölöttire vagy a jövőre vonatkozó szürrealista vízióig terjed, s versnyelve is a hagyományos líra rímes-ritmikus versbeszédétől a klasszicizált avantgárd versnyelv dikcióján át a depoetizált versbeszédig, s a nyelvi formákat felbontó költői kísérletekig tart. A versbeszéd regiszterei is az ima, az Istenhez való beszéd bensőségétől az ironiáig viszonylag széles skálán mozognak, s jellemzően a személyes hangoltság és a költői világlátás milyensége határozza meg a versbeszéd modalitását.

„Miközben az új nemzedékek tudatos prózaiságban keresik a friss hatás lehetőségét, Vasadi arra törekszik, hogy »világosságot támasszon a zugokban«, ahogy írta volt. Ez a törekvés az esendő, hétköznapi tapasztalatnál teljesebb költői látományokat feltételez, és a kettősjelentések meg a szerkezet fénytörésében ismeretlen oldalukat fölillantó szókapcsolatok, kifejezések nyelvi fantáziájával él.” – írja a *Fényromok* kapcsán Rába

György.¹²⁶ Jellemzése több lényeges momentumát emeli ki a nyolcvanas években születő Vasadi-lírának. Egyrészt ugyanis Vasadi Péter költészete, bár nem hagyják érintetlenül az utóbbi két évtized új poétikai fejleményei, mégis azoktól többé-kevésbé függetlenül alakul. „Prózaí előtörés ide vagy oda – nyilatkozta Esterházy a nyolcvanas évek végén –, Musil figyelmeztet arra, hogy az irodalomnak a »legbelső forrása« mégiscsak a líra. Petri, Oravecz, Tandori, vagy hogy egy »korszerűtlent« mondjak, Vasadi Péter teljesítményei...”¹²⁷ Vasadi „korszerűtlensége” abban a líratörténeti modellben mutatkozik meg, mely a nyolcvanas évek magyar költészetében mint paradigmaticus tendenciát a nyelv alulretorizáltságát, a nyelvjátékok jelentőségének felértékelését, az ironikus-groteszk beszédmód felerősödését, és a versszerűség kritériumainak átértelmezését érzékelté.¹²⁸ Az említett paradigmaticus jegyek bizonyos mértékig, ha nem is jellegadóan, Vasadi költészetében is megfigyelhetők, a Rába György által emlegetett prózaiság vagy a nyelv alulretorizáltsága a következő évtizedekben felerősödik nála is. Vasadi kötődése a hagyományhoz azonban eltérő jellegű a korszak más meghatározó lírai életműveihez képest. S nem is elsősorban a líratörténet recepciójáról van szó, hanem az európai gondolkodás két évezredes tradíciójához való viszonyáról.

Az 1980-as éveket a Szépirodalmi Kiadó gondozásában megjelent válogatott és új verseket tartalmazó kötet, a *Fahíd* zárta le „egy reprezentatív költői életmű összefoglalása”-ként.¹²⁹ S noha az életmű korántsem zárult még le, a nyolcvanas évekre Vasadi kialakította azt a sajátos formanyelvet és hangnemet, mely a mai napig jellemző költészetére, s amely külön helyet biztosít számára a kortárs magyar irodalomban. Ekkorra vált jellemző versformájává a félhosszú, legtöbbször tagolatlan szabad vers, ekkorra forrott ki költői látásmódjának különossége, mely a valóságot látomássá lényegítve alakítja a verseinek fiktív világát. Világszemlélete a kezdetektől máig szorosan kötődik a keresztény hagyományokhoz, de úgy, hogy a kurrens filozófiai és teológiai diskurzussal párbeszédet folytatva alakítja a tradícióhoz való viszonyát is. „Keresztény költészet? – teszi fel a kérdést kritikájában Bárdos László – Költészet, mely a keresztény igazságokat markánsul egyénített látás- és kifejezőmóddal éli át és sugározza tovább. Vallási lényege nem hittételek vagy lelkigyakorlatok

megverselésében áll, hanem anyag, világ és nyelv iránti alázatában, bizodalmaiban, saját költői énjének tántoríthatatlan kidolgozásában és továbbfejlesztésében, amaz én megmunkálásában, aki, íme, személyesen személytelen marad, mer lenni. Azért önmaga, hogy másé legyen. Azért önmaga, hogy megfigyelhessen, hírt adhasson, képviselhesse szellem és természet kétpólusú, végső soron mégis egységes közegét.”¹³⁰ A Vasadi-vers versbeszélőjének pozíciója jellemzően a szellem és természet, az immanens és transzcendens világ közötti köztes helyben jelölhető ki: úgy képes fenntartani költői szemléletmódjának e világban túlmutató perspektíváját, hogy közben a szubjektum világban-létének immanens feltételezettségeit sem számolja fel.

Kontempláció és eksztázis

Külső és belső térélmények a kilencvenes évek Vasadi-lírájában

Két évtized költészetét áttekintve pontosan látható, hogy Vasadi Péter költői pályája leginkább lassú és önelvű alakulástörténetként írható le. A hetvenes-nyolcvanas években a kései induláskor már kész saját költői hang finom, de jól érzékelhető áthangolódását regisztrálhatjuk. Vasadi lírájában az apokaliptikus víziók dominanciáját már a hetvenes évek végén az eszkatologikus látomásosság veszi át. A nagy Egész eszményét a költői kompozícióban is megvalósító összefüggő versciklusok a következő évtizedben háttérbe szorulnak ugyan, de később is meghatározó strukturális elvként alakítják a kötetkompozíciókat. Az avantgárd jelhasználat váratlan nyelvi fordulatai sem tűnnek el véglegesen Vasadi költészetéből, de az évtizedek folyamán sokkal ökonomikusabb, a versbeszélő világban-létét és a költészet mint Létről való beszéd transzcendens horizontjait is pontosan és tudatosan kirajzoló líranyelv kezd működni verseiben. Annak ellenére, hogy Vasadi Péter költészetfelfogása Lét és Logosz viszonyát tekintve szorosan kötődik a hagyományos keresztény nyelvfelfogáshoz, költői megszólalásmódja napjainkig megőrizte korai lírájának frissességét. „Kicsit tartok minden olyan kötettől, aminek ismertetőjében a kiadó elsődleges feladatának tekinti kihangsúlyozni, hogy az adott kötet szerzője milyen költészetelméleti, világnézeti besorolásba illeszthető. Legyen szó akár arról, hogy valaki a posztmodern apostola, vagy mint itt, nevezetesen, hogy »Vasadi Péter a hagyományos költészet elkötelezettje.« [...] Kinyitottam a kötetet és hagyományos költészet ide vagy oda (máig nem tudom, voltaképpen milyen is a hagyományos, azaz fogalmazzunk helyesen: tradicionális)

ízig vérig mai versekkel találkoztam.” – jegyzi meg *A viola hatalma* (1995) kapcsán Halmai Róbert.¹³¹

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulója a politikai változásokkal összefüggésben sok szempontból átrendezte a magyar irodalom intézmény- és kapcsolatrendszerét, s ezzel együtt megváltoztak a befogadói elvárások is, s ha újabb jelentős líra- vagy prózapoétikai fordulat nem is következett be ezekben az években, az irodalmi élet közege jelentősen megváltozott. Vasadi Péter mindezek ellenére változatlan intenzitással van jelen a magyar irodalomban, verses, esszé- és prózakötetei több kiadónál jelennek meg, s folyóirat-publikációi is rendszeresek. Elmondhatjuk tehát, hogy Vasadi az alkotóerő és -kedv töretlenségével lépett be abba a periódusba, melyet Végh Attila találóan „bölcskori líraként” aposztrofál. „Vasadi költészete – jegyzi meg Végh – nem szakaszolható, ő mindig a legbelső – ugyanakkor legmesszebb kivetülő – szenvedés álláspontjáról írt és ír, legfeljebb abban az értelemben állapíthatunk meg »fejlődést«, hogy a megélt, megírt, közszemlére tett bensőben a személyes létezés iránya a jézusi példával milyen hőfokon, milyen mélységben tud összelobbanni. Ez a harmónia a kilencvenes évek Vasadi-lírájában bontakozott ki igazán.”¹³²

Ez az évtized két, már korábban is fontos jellemzőjét mélyíti el Vasadi Péter költészetének. Az egyik újra- és továbbgondolt mozzanat a költői szubjektivitás, a külső és a belső (lelki) világok ábrázolásában jelölhető ki. A másik – az előbbivel szoros összefüggésben – a versciklus egész kötetkompozíciót meghatározó strukturális elvként való megjelenése az 1993-as *Mindenki aranyat sejt* című kötetben. A Jelenkornál kiadott kötet, s benne a *Magánbeszéd* című számozott versek, valamint a ciklust lezáró (*Függelék a magánbeszédhez*) nemcsak Vasadi költői pályájának, hanem – megkockáztatom – az évtized magyar lírájának is egyik kiemelkedő teljesítménye.

(*Kettős szerkezetek*) Vasadi Péter költészetében már a nyolcvanas években létrejöttek azok a duális struktúrák, melyek a versek fiktív világát alakították. Ennek meghatározó ellentétpárjai: én és te, kint és bent, fent és lent, fény és sötétség. Ehhez a kettős szerkezethez azonban, mint

látható volt, nem rendlehetők hozzá egyértelmű értékpreferenciák, még akkor sem, ha a Vasadi-versek képi világában a fénymotívum esetenként a transzcendencia megjelenésének kísérőjelensége (például az 1982-es *Hó és madarak* kötet *Fülöp jegyzetei* ciklus *Súlyos fény* című versében), vagy a Lét és a Semmi ellentétének költői kifejezőmódját szolgálja. A Semmi ugyanis Vasadi metafizikai szemléletmódjában nem negatív tényezőként tételeződik, hanem a létezésből elválaszthatatlan, ahhoz tartozó ontológiai adottságként:

Van valami. Minden, ami van,
valami. Csak az a minden,
aki nincs, az valaki.
(*Négy para-koan*)

A létet, a létezését azonban nemcsak metafizikai szinten igenli Vasadi, a létező dolgok mint a jelenvalólét világa, a személyközi és tárgyi interakciók közege éppígy fontos számára. „Mintha azt sugallná – írja a *Mindenki aranyat sejt* kapcsán Báthori Csaba –: az emberi-emberen túli konkordancia a fontos, az az evilágban is elfoglalható pont, amelyben test, lélek és szellem közösen fogják fel a létezését, és képesek igazodni az emberben hordozott isteni kegyelmi rend ösztönzéseihez. Vasadi költészetének egyik legfontosabb motívumához érkeztünk. [...] Vasadi költészete (nyilvánvaló teológiai fölfogása) tagadja annak a sápadt dualizmusnak a sugallatát, mely a tiszta logosz világtól való elkerítésével egyszersmind eleve kárhozottnak ítéli a világot s a történelem folyamán félelmetes igazolásokat keresett magának. Művészetében hiányzik a materialitásnak ez az ivartalanítása.”¹³³

Komálovics Zoltán az *Innen* című 2000-ben megjelent válogatott kötet kritikájának versinterpretációiban a fentebb jelzett kettősségeknek további poétikai vonatkozásait is feltárja. Értelmezése szerint a Vasadi-vers „alaptermészetéhez” tartozik, hogy a felszín alatti mélystruktúrákat is felépíti, játékba hozza, s ezáltal a befogadó számára mintegy feladatként vagy olvasói kihívásként írja elő az így megképződő „kettős természetnek leleplezését, a látszat lebontását”.¹³⁴ A másik

kettősséget Komálovics a versekben egyszerre működő centripetális és centrifugális erők révén dinamizált monológok nyelvi-retorikai sajátosságában jelöli meg: „A centrifugális mozgást az a Vasadi-versekben mindig jelen levő »versmag« (szó, szintagma, mondat) működteti, mely magához rendeli és rendezi a köréje épülő, hozzá közelebb és távolabb álló szövegmozzanatokat. A poétikai elrendezés ezáltal a versben megszerkesztett létbeli elrendezettséget tükrözteti [...] Vasadi versei »középre zárnak«, s igyekeznek a szövegtéren belül tartani energiájukat, éppen e visszafogottsággal hitelesítve önmagukat. Az előbbiekkal éppen ellentétes irányba hat az a nyelvi sajátosság, mely alapvetően mellérendelő szerkezetekben a szöveg újrafogalmazásait végzi el, elsősorban nem a jelentésgyarapítás szándékával, hanem a retorikai gesztus fontosságának hangsúlyozásával: [...] A lazán mellérendelt, elkülönülő kijelentések kifelé mutatnak a versből, ahogy egyre jobban távolítják (egyre asszociatívebben érvényesítik) jelentésüket a vers középpontjától. A nyelvi szerkesztettség kétirányú logikája teremti meg a versek materiális terét, s ebben a szerkezetben bontakozik ki a költői szemlélet etikai-intellektuális irányultsága.”¹³⁵

Vasadi Péter lírája (mint erről korábban szó esett) a nyolcvanas-kilencvenes években Pilinszky mellett saját költői előzményeinek sorában kiemelt helyre állítja József Attila költészetét, már az 1982-es *Hó és madarak* kötet *Ünnep* című verse jelzi ezt a kapcsolódást, de a következő évtized lírai anyagát értelmező Komálovics Zoltán is pontosan jelzi a Vasadi-költészet önreprezentációjának szoros kötődését a József Attila-lírában ábrázolt élet- és léthelyzethez.¹³⁶ Vasadi Péter József Attila költészetével való első találkozása háborús élménnyel kapcsolódik össze. 1943-ban hadapródiskolásként a vezérkari főnökség titkos iratait nyugatra szállító konvoj kísérője volt, s egy faládjában talált rá József Attila kötetére, s benne az *Eszméletre*. A verset elemző esszéjében Vasadi a következőképpen emlékezik vissza erre: „Rejtély, kinek a menekített könyvei voltak ezek, s az is rejtély, hogy miért éppen én csücsültem rajtuk fázva, éhesen, ordítózva és néha sírva, rágsálva és gémberedett kezeim közé huhogva akkor is, amikor az osztrák Alpok lábánál jártunk. Ebben a könyvben olvastam először az *Eszmélet* című

verset.”¹³⁷ Vasadi egy másik esszéjéből¹³⁸ vett gondolatot idézve: olyan helyzetben történt az első találkozása az *Eszmélet*tel, amikor a történelem válsága és személyes életének krízise egybeesett, olyan kritikus időpontban, mely apokaliptikus jellegénél fogva az eljövendő végidőt idézte. Éppen ezért lehetséges, hogy mind a háború élménye, mind a József Attila-líra Vasadi költészetének a kezdetektől napjainkig meghatározó élményforrása maradt.

(*Kint és bent*) Kint és bent, külső valóság és belső, lelki világ szembeállítása részben szintén eredeztethető József Attila *Eszmélet* című versének hatásából.¹³⁹ Vasadi költői beszédmódjára jellemző, hogy a költőelődeit és -társait, valamint a saját líravilágához közel álló művészeket verseinek ajánlásaiban és a művek főszövegében megidézi, esetleg név szerint megszólítja. József Attilát jellemzően keresztnevéen említi a *Mindenki aranyat sejt* több darabjában is. A *Röptetni kéne* című versben az *Eszmélet*ből ismert gyermekkori emléket megidézve: „Mikor a madár vasszálon toporog / s újra lopakodnak attilák szénért / vasútállomásra, küszöbön a baj.” Ugyanerre a József Attila-i részletre vonatkoztathatjuk az *Oda kell mennem* zárósorát: „félek én is, attila, a büntetéstől.” A *Sétáló szabadság* szövegszerűen a *Május* című József Attila-vershez kötődik, záró strófája azonban szintén az *Eszmélet* kulcsmotívumait ismétli:

Ha van bátorsága az éjnek
sötétben hajnalt szülni meg,
majd önfeledten fut a délben,
ki hajnalban épp hogy tipeg.

Kint és bent ellentétét, s az ebből kibontott poétika énszemléleti aspektusait leginkább az 1993-as kötet, s a következő, *A viola hatalma* tematizálja, de poétikai konzekvenciái Vasadi Péter későbbi költészetében is meghatározóak maradnak.

A *Mindenki aranyat sejt* nyitó s a kötet utolsó előtti helyén álló párverse a költészethez való viszonyt már eleve ebbe az összefüggésbe ál-

lítja bele. Vasadi kötet szerkesztési elveire jellemző, hogy nyitó versnek mindig ars poeticus tartalmú vagy érvényű művet választ. A *Bujkások benned*, valamint a címadásával ezzel ellentétező, de a motívumismétlések, illetve a variációk révén is erős kötetben belüli intratextuális viszonyt kialakító *Bennem bujkálsz* adják a kötet poétikai keretét. A valóság és a műalkotás imaginárius világának, költő és költészetnek a viszonyát a szerelmes beszéd frazeológiájával írja le Vasadi, a versek ezáltal mintegy utólag is igazolják Balassa Péter 1986-os írásának címét (*A költészet mint szerelmes férfi*).¹⁴⁰ Adott azonban egy másik (értelmezési) keret is: a kötet első (*Bujkások benned*) és utolsó (*Utóhang a XXII. zsoltárhoz*) egyaránt kurzívan szedett verse közötti szemantikai kapcsolat révén megalkotódó textuális viszony. A kötetzáró felől olvasva az első verset a megszólított azonos lesz a zsoltárok címzettjével, Istennel, ezáltal a szerelmi frazeológia az előbb hivatkozott verseket, s így a kötet egészét a jegyesmisztika hagyományához köti. Szoros kapcsolódásról azonban ebben az esetben sem beszélhetünk, inkább csak Vasadi költészetfelfogásának transzcendens távlata fogalmazódik itt újra. Ha a kötet záró versét a címben jelölt zsoltárral mint pretextussal olvassuk együtt, akkor viszont két további jelentésszféra villan fel: a XXII. zsoltár ugyanis egyrészt a passiót előlegező ószövetségi szöveg, másrészt – az előbbivel szoros összefüggésben – az ellenségtől való fenyegetettség érzete fogalmazódik meg benne, ezáltal a záró vers a versbeszélő és a külvilág viszonyának biblikus kontextusban való újfelfogalmazására is kísérletet tesz. Ezt erősíti meg a *Négy para-koan* utolsó darabja is, ebben az összefüggésben értelmezve át kint és bent térbeli ellentétét:

Körbevettek engem, mint a tüskebozót.
S te körbevetted a tüskebozótot:
közeped lettem.

Vasadi költészetére kezdetektől fogva erős vizualitás jellemző, mely leginkább a versvilág látomásos ábrázolásában ragadható meg. A *Min-denki aranyat sejt* kötet kapcsán Jász Attila a Vasadi-líra vizualitását

a film vágástechnikájának párhuzama által értelmezi: „A filmszerűség élménye abból adódik, hogy a profi filmesekre jellemző vágástechnikával egymás után/mellé egymástól távoli, éles és pontos képeket villant, de úgy, hogy összhatásukban erősítsék egymást, és a záróképben kimerevítve felismerhetővé válják a szándék. [...] A filmszerűség pergésének megfelelően az éles kontrasztok, vágások kiemelkedő hangsúlyt kapnak a kötetben, ami nemcsak Vasadi képszerűségére jellemző, a tartalomra is, mint látható és láthatatlan illetve kimondható és kimondhatatlan transzcendenciájára, aminek megjelenési formája a köznapis beszédhez közelálló nyelv és a csönd várakozása.”¹⁴¹ Vasadi korábbi köteteiből olyan szubjektumszemlélet rajzolódott ki, mely szerint a költő versvilágon belüli pozíciója abban ragadható meg, hogy másként látja a világot, a hétköznapi észlelésnél többet lát meg belőle,¹⁴² s a világra irányuló figyelem mintegy a műalkotás létrejöttét megelőző percepció folyamatként átlényegíti a valóságot.¹⁴³

A korábban kialakított költői látás- és láttatásmód a kilencvenes években újabb mozzanatokkal gazdagodik. Egyre nagyobb teret kap a közvetlen környezet megjelenítése, a versszubjektum pedig a külső és belső világok interakciójának médiumaként szólal meg: „Addig nézem a rózsát, amíg / nem illatozik tőle a bőröm.” (*Esélyeim*). Több vers is leírja az interiorizációnak azt a folyamatát, melynek során a külső valóság az észlelés révén az egész szubjektum világát meghatározó belső valósággá válik. A *Mindenki aranyat sejt* kötet *Kint és bent* című verse világítja meg ennek a belsővé válásnak több aspektusát is: a másik szenvedésének a saját nyelvet meghatározó tapasztalatát („Cvikkerén az ártatlan utolsót / igazít. Mióta láttam őt / odalökve a tűzfal elé, / nem használlok töltelékiszavakat.”), valamint a külső és a belső világ érintkezése révén érzékelhető nyelvi-ontológiai különbségeket:

Egyre nő szívemben a tér, tágul,
mintha üresség volna, de nem az.
Ami kint van, nem más, mint a színpadi
távlat függélyes rétegei:
síkba szögezzük a világot.

Kint mozdulnak a dolgok,
de mint egy kaszavágás,
bent szisszen a hangjuk.
Kint ketyeg az idő, de bent áll meg,
s romjaira rátelepszik a csend.
Benne a dolgok szája beszél
valami tűzről, melynek lábfeje van
és tenyerét összeveri, hogy
üssék föl álmukból fejüket
végre a szendergők.

Ebből az idézetből is látható, hogy a belső világ Vasadi lírai világlátása szerint ontológiaiilag is elsőbbséggel bír a külső valósághoz képest. „Igéit / mondja bent a béke. / A lét nyelvén beszél.” – olvashatjuk a *Szerelem* című versben. S habár szövegszerű utalást a misztikus hagyományra ebben a költői periódusban nem sokat találunk (ritka kivételtként az evangéliumi ördögűzés történetét átíró, a „belső várkastély” jelzős szerkezetével Avilai Terézt idéző *A légiót* említhetjük a *Mézízű vas* [1998] című kötetből), annak a szubjektumképletnek az eredete, mely a Vasadi-lírában kirajzolódik a középkori himnuszalkotásig¹⁴⁴ s (ismét) Ágostonig nyúlik vissza: „Ekkor önmagamhoz irányítottam magamat, s megkérdeztem: »Ki vagy te?« »Ember« – válaszoltam. Íme adott számomra a test és bennem lévő lélek, az egyik külső valami, a másik benső. Melyiküket kérdezzem Istenemről, akit testileg már mindenfelé kerestem a földtől az égig, ahová csak szemem sugarával elhatolni tudtam? Jobb az, ami benső. Hiszen a test valamennyi hírnöke a bensőnek válaszolt, mert e benső ellenőrzi és ítéli meg a választ, amelyet az ég, a föld és a bennük és rajtuk lévő dolgok adnak, amikor azt mondják: »Nem mi vagyunk az Isten«, hanem »Ő alkotott minket«. A benső ember ismerte meg ezt a külső segítségével: én, a benső ismertem meg ezt, én a lélek.”¹⁴⁵

Az ekképpen belsővé tett valóság ismételten külsővé válása a vers, a műalkotás születése, ahogyan Vasadi a *Kinéz tengerre ablakon* (1997) kötet *Sorrend* című versében írja: „egy szót se írhatasz le anélkül / hogy

ne akarná szellemed / előbb a benti nap derül föl / a száj csak azután nevet”. A költészet szubjektivitásának ez a „külső valóság–belső valóság–külsővé vált benső valóság” modellje tehát külön helyet biztosít a műalkotás keletkezését megelőző világnak. A Vasadi-versvilág terei már korábban is jellemzően városi terek voltak, a kilencvenes évek költészetének azonban két új, de egyaránt zárt, lehatárolt térformációját fedezhetjük fel: a kertet és a szobát. A kert egyes versekben a hagyományos tájleíró költészethez kötődve, de a sajátos térábrázolás révén megjelenített természet leírásának témájául szolgál (*Itt ez a kert*), máskor pedig a találkozás, a látogatás terét adja: „Majd egy nagy kertbe lépünk / s megkezdődik a vizitáció. / Tálon visszük egymásnak szavainkat.” (*A kertet szokni kell*) Komálovics Zoltán korábban már idézett kritikájában a kertverseket Vasadi költészetének „tematikus tengelyeként” értelmezi, mivel – meglátása szerint – több kulcsvers kapcsolódik ehhez a motívumhoz, s már önmagában széles mitologikus-biblikus asszociációs mezőt nyit: „A kert mint az én és a világ viszonyának kitüntetett helye egyre erőteljesebben leválik az énről, és a bűnbeesés-feltámadás szimbolikus-metafizikai helyévé válik.”¹⁴⁶

A versbeszélő környező világa gyakran a szoba zárt tere, különösen azokban a darabokban, melyek a versírást mint tevékenységet tematizálják. Ezekben a versekben a szoba nem mint az otthon jelenítődik meg, hanem a magány, az elmélkedés, a versírás tere. Ezáltal lesz a vers keletkezésének korábban leírt három fázisát tekintve a szoba a lélek metaforája, az a zárt tér, ahol a külső belsővé válik. A műalkotás születésének a világ észlelését követő fázisa ugyanis a kontempláció, ez a költői magatartás éppen az alkotás, a bensővé tett külső valóság újraformálása, a percepció következményeinek a levonása révén lép túl a pusztá szemlélődés passzivitásán. Lényeges mozzanata a kontemplációnak a zárt tér, a(z esetenként börtönre emlékeztető) szerzetesi cella egyszerűsége és magánya. Az *Innen* című vers a szobabelső leírása után jut el költészetelméleti konzekvenciáig, a mű előtti szubjektumot megszüntető irodalmiság, a szépség mibenlétének és kimondhatatlanságának nyelvet érintő következtetéseinek megfogalmazásáig:

e könyvek a lélek zár-
kái, bennük lótusz-ülésben a szel-
lem. s az önkéntes költői halál fo-
kozatai e verseskötetek. az a konok
matatás a papíron, hogy végre elő-
dörzsöljünk valamit, melynek neve:
szépség. Ez a szépség, melynek ne-
ve nincs, és ez sem valódi:

Az idézett részlet a műelőtti szubjektumnak szövegszjektummá
válását mint „önkéntes költői halált” írja le. A vers következő soraiban
a belső világ határa (a fiktív) térben és a versszjektum önszmléle-
tének viszonyrendszerében is kitágul, a továbbiakban pedig ennek az
énszmléletnek a teológiai előfeltételezettsége is problematizálódik:

a tó hűvöse ben-
nem, mélysége a tükrön fölsötétlik
s fordulva visszamerül. talán ez a
tó vagyok én. s nem a nevem. nem a
húsom. bár ez a hús érvnek különös
. húsába isten belehalt. nem vette
pedig könnyen a dolgot.

A vers születése más versekben is összekapcsolódik a bezártság, a kö-
rülzártág érzésével: „bekerít szorosan »ő«-ként az »én«” (*lent s fönt,
kint s bent*), a költölét éppen ezáltal válik az autentikus emberi lét („ég
s föld közé la- / pított szendvics-lét” [*Ha elkezd nőni a fű*]) eminens
megvalósulási formájává.

(*Idő, időtlenség és kontempláció*) A *Mindenki aranyat sejt* utáni köte-
tekben kint és bent ellentétének összefüggésében egyre inkább előtér-
be kerül az időbeliség kérdése, a *Kinéz tengerre ablakon* kötet nyitó
versének címe is jelzi ezt a szemléleti változást: *Idő, időtlenség*. S ha a

hagyományos dualista szemléletekre jellemző redukált értékrendszer nem is jellemző Vasadi Péter költői világszemléletére, ebben az esetben mégis azt tapasztaljuk, hogy – negatív-pozitív értékvonatkozások nélkül ugyan, de – a külső valósághoz az immanens időbeliség, míg a belsőhöz az időtlenség attribútuma kapcsolódik. A *viola hatalma* kötet *Mesterség* című verse például az arisztotelészi értelemben *tekhniként* felfogott művészet létrehozását a következőképpen határozza meg: „Mint asztalos a széktámlának, / görnyedj fölébe az időnek. [...] Hajlítsd az idő belső ívét, / két végén enyvezd hozzá az / időtlent.” A vers tehát idő és időtlen közelségében születik, ahogy azt a Pilinszky Jánosnak ajánlott *Utazás egy sírhoz* című vers nyitó kérdése is megfogalmazza: „Ki hitte volna: ilyen közel van, egymástól / mikro-ujjnyira / idő s időtlenség?” – s ekként lehetséges, hogy „szöveg tükrén a pillanat / sugárzik, mint a Nap” (*Egy kritikusnak*).

Az időbeliségnek másik, de Vasadi Péter költészetszemléletével szorosan összefüggő aspektusa a szerelem, a szeretett másikhoz való viszony ábrázolásában ragadható meg. A hetvenes-nyolcvanas évek Vasadi-lírájának zárt univerzumát a művön kívüli valóság felől elsőként a nő alakja töri át (példaként említhetjük a *Piac* című verset a *Hó és madarak* kötetből), a kilencvenes években ez a kapcsolat finoman átpoetizálódik, a szerelmi lírának egy sajátos változatát kialakítva: „kötő- / féken vezetjük – egyik oldalon / ő, másik oldalon én – az időnket; / rajta ül, nyeregben a szerelmünk.” (*Köszöntő*) Amennyire igaz Vasadi Péter költészetére, hogy a „hang, a magatartás egésze az, ami szerelmesen függeszkedik (vágakozik, szomjazik) az Egészre”,¹⁴⁷ annyira igaz az is, hogy a szeretett nőhöz fűződő viszony az *amor sanctus* középkori hagyománya felől is megérthető¹⁴⁸ költői megjelenítése által válik részévé ennek az Egésznek.

Az a kontemplatív költői magatartás, mely Vasadi Péter költészetét jellemzi, pontosan leírható a sztoikus és epikureus lelki gyakorlatok kereszténységben is tovább élő tradíciója értelmezésének segítségével is. Pierre Hadot Foucault-val vitázva a *Megjegyzések az „önkultúra” fogalmához* című írásában kifejti, hogy az írásgyakorlatoknak nem az az elsődleges céljuk, hogy általuk a gondolkodó megalkossa saját szellemi önazonosságát, sokkal inkább ezzel ellentétes folyamat játszódik

le: „[A] többi lelkigyakorlathoz hasonlóan az írásnak is az a szerepe, hogy megváltoztassa, egyetemessé tágítsa az én, az önmagasság szintjét. Ebben a gyakorlatban, melyhez magány szükségeltetik, az a csodálatos, hogy lehetővé teszi az értelem egyetemességének elérését az időbeli és térbeli korlátok között.”¹⁴⁹ Vasadi Péter költészetének intellektuális vonása a gondolkodói magatartásnak éppen abban az interpretációjában ragadható meg, melyről egy másik írásában szintén Hadot értekezik. Véleménye szerint a világ észlelésének esetlegessége a mindenkori ember alaphelyzete, és ahhoz, hogy az embernek saját világa legyen, az észlelt világot át kell alakítania, emberivé kell tennie. A viszályok, társadalmi rítusok, hagyományos értékek azonban éppen a világot takarják el az ember tekintete elől. A „bölcsség éppen abban állt – írja Hadot –, hogy az ember új módon látja a dolgokat: elszakad az emberi, túlságosan is emberi világtól és késznek mutatkozik a világ mint világ megtapasztalására.”¹⁵⁰

Én és világ viszonyát Vasadi Péter lírájában nemcsak a költői kontemp-láció példájával jellemezhetjük, a valóság percepciója esetenként a belső elmélyedéssel ellentétes irányú reakciót is kivált, ezt pedig leginkább az eksztázis fogalmával írhatjuk le. Költészete számtalan szépirodalmi, képző- és zeneművészeti utalást tartalmaz, melyek nemcsak saját költészetének kontextusát tágítják ki, hanem a műélvezet lírai kifejezésének a példájával is szolgálnak. Vasadi művészetfelfogásában mégsem kerül egymást kizáró ellentétbe magas és alacsony kultúra. *A viola hatalma* kötetben több olyan ódai hangvételű verset is találunk, melynek kiváltó forrása az afroamerikai jazzben gyökerező kortárs populáris zene, Phil Collins („Ó-ó má-áj lájf”, *Phil C. fájdalom, esőben*), Duke Ellington (*Ellingtonnak*) vagy Simon és Garfunkel (*Nem az erőszak erős*). A zene által kiváltott eksztatikus hatást fejezik ki ezek a versek patetikus emelkedettséggel. Ebben az esetben azonban a pátosz nem iróniát takar:

A hangszerelt jajok körülszegik
hiányodat. Harap, harap a vág
magába mélyen. Pattan a húr, s
fölkunkorodva semmibe kapar.

Vagy hang szakad? Sóhajtozik
az esőt csöppig elnyelő föld.
A kórus kitart még kétfelől
az este sötéten összeleng.
Töredezik a naplemente.
(*Phil C fájdalomra esőben*)

Bármennyire is periferikusnak tűnnek ezek a darabok Vasadi költészetében, mégis világszemléletének lényeges mozzanatát világítják meg: a valósághoz való szenvedélyes viszonyát, s azt a kiszámíthatatlanságot, mellyel a dolgok a szemlélődő embert meglephetik azáltal, hogy kiszakítva őt közvetlen tárgyi környezetéből, saját létszintjénél magasabb szféra, a valóság megtapasztalásának egyetemes módja felé emelik. Hasonlóan ahhoz az élményhez, melyről a költő egy templomi giccses Jézus-szobor által kiváltott hatás kapcsán beszámol: „Én láttam totál giccses egy kis templomban. De az a giccs mert mindenem felül giccs lenni. Hatszáz rózsafüzér volt a Krisztus-karon. Az már nem giccs. A kicsi, az nagy Krisztus szemében, a nagy pedig kicsi. Ott volt ez a Krisztus-szobor, édesen mosolyog. »Jaaaj!« – mondtam, amikor beléptem. Aztán megálltam. »Micsoda?! Hát, ezek műanyag rózsafüzérek. Na, de nem tudja összecukni a kezét, mert tartania kell a zarándokok ráaggatott rózsafüzereit.« Rögtön kilobbant belőle, hogy ez a bűnbánat hatalmas szelleme.”¹⁵¹

(*Ciklusok*) Az előző évtized költészetét tárgyalva már volt arról szó, hogy a pályakezdő kötetekhez képest a szorosan összefüggő, alá- vagy mellérendelő viszonyban álló részekből felépülő nagykompozíciót alkotó ciklusok már a nyolcvanas években háttérbe szorulnak, noha véglegesen még a kilencvenes években sem maradnak el. Vasadi Péter ebben az időszakban született kötetei közül a *Mindenki aranyat sejtben* és *A viola hatalmában* az azonos című (*Magánbeszéd*, illetve *Új bordal*) és számokkal megkülönböztetett versek a kötet tagolásának meghatározó kompozíciós elvévé válnak. Utóbbi a címben jelölt műfaji hagyomány megújítási kísérletének tekinthető, amennyiben a versek utalásrendszerükben megtartják ugyan a műfaj eredeti kontextusára való utalást,

de eleve metaforizálják a borívás szituációját („A jó mindig új. Bent pezseg / borpince-szívben éneked. / Hagyd érni. Aztán fokold. / S koc-cints vele, mert szomjat olt.” – *Új bordal IV.*). A ciklus rövid négysoros, időmértékes verselésű strófákból felépülő darabjai megtartják továbbá a bordalra jellemző játékoságot, de úgy, hogy közben – a műfaj magyar költészeti tradíciójára jellemzően – tanító és önnevelő költői gesztusai révén fontos életbölcseességeket is megfogalmaznak.

A két említett ciklus közül nemcsak terjedelmüknél fogva jelentősebbek a *Magánbeszéd* számozott versei, hanem azért is, mert az egyébként is jól szerkesztett *Mindenki aranyat sejt* című kötet, s azon túl az egész Vasadi-korpusz esszenciáját adják. A sorozat címét leginkább valakihez vagy valakikhez intézett lírai monológként értelmezhetjük. A versek címzettjei azonban az egyes darabokban változnak. A nyitó vers többes szám második személyű megszólítottja a beszélővel szembeni közösséget feltételez, a versszubjektum monológja ezáltal intésként, ellentétek felállítására alapozott korkritikaként olvasható a vers zárlatában a helyes cselekvés tanító gesztusának kinyilatkoztatásával: id / őjelzésre szánjátok lépteiteket / ? épp arra, amerre nem akartok.” Hasonló kerügmátikus nyelven szólal meg a ciklus 9. darabja („tegyétek túvé a megyéket az e / lveszített igekötőkért. mert nem tud gon / dolkodni az, ki befelé göngyölyíti a nyel / vét. lássunk hozzá, mielőtt bealkonyodna / , a bocsánatkéréshez.”), a verssorozat egészére azonban nem ez a modalitás jellemző, a megszólított legtöbb esetben az egyes szám második személyű, s pontosan nem megnevezett Másik. Egyes esetekben azonban egyértelműen azonosítható a megszólított kiléte, a 10. darabban leginkább Istennel: „itt te a léleknek, nem a / szemnek vagy látnivaló, m / ert pusztá jelenlét. nem / mérhet más, csak a semmi.” Ehhez hasonlóan Istenhez intézett imádságként olvasható a *Magánbeszéd* (5) is („egyetlen éj van a / világban: a hiányod.”), míg *Magánbeszéd* (2) címzettje egyértelműen a passió Krisztusa. Ennek a darabnak kiemelt jelentősége van, mivel a testi szenvedés tapasztalatát mélyíti el, mely a *Mindenki aranyat sejt* kötetnek is legfontosabb intenciója. A megkínzott test helyenként naturalisztikus leírása nem a szenvedésben való öncélú gyönyörködést szolgálja, „Nagy-péntek kemény realizmusa”¹⁵² az emberi létezés alapállapotát mutatja

fel, abban a kontrasztban, amelyet a testben szenvedő Isten és a jelenkor emberének inautentikus létezése közötti feszültség teremt. A krisztusi passió válik tehát a Vasadi-líra meghatározó világ- és léttapasztalatává („sebed függőágyában fekszem.” – *Magánbeszéd* (6)). A ciklus darabjai ennek a létszemléletnek a kifejtéséhez adnak önreflexív nyelvi közeget, vagy olyan módon, hogy a hazug és az igaz szó ellentétét tematizálva vonják le az evangéliumi világlátás poétikai tapasztalatait („beírva a húsba szavakat: / olvashasd a világot, melyben m / indünk teste ige akar lenni.” – *Magánbeszéd* (7)), vagy abban a tudatosan kialakított versformában, melyet a (*Függelék a magánbeszéddekhez*) önmeghatározása „oszlopversek”-nek nevez. A változó szélességű margók közé szorított versoszlopok az írott szöveg materialitását emelik ki azáltal, hogy vizuálisan is megjelenítik a szöveg határoltóságát. A sorok végén kettévágott szavak, többjegyű mássalhangzók, befejezetlen szövegrészek grammatikai szabálytalanságaival a szövegtest roncsolódása válik olvashatóvá, s ily módon válik a versforma a megkínzott test metaforájává, s egyben az isteni Logosszal szembeni emberi nyelv elégtelenségének a kifejezőjévé is, másrészt pedig a létezésben rejlő tragédia s a megváltással visszanyert remény együttes megjelenítőjévé.¹⁵³

A Vasadi-líra másik alaprétege is megjelenik ebben a ciklusban: a Pilinszkyvel folytatott dialógus. A *Magánbeszéd* (9) kurzívan szedett kezdő mondata („föjlött a nap.”) az *Apokrif*ből vett idézet, a *Magánbeszéd* (4) forrásszövege pedig Pilinszky *Introitus*za, de ezenkívül a megszólított kilétének azonosítására szolgáló hermeneutikai kódként szerepel a versben a Pilinszky-nél leginkább a halál metaforájaként értett „kocka” kulcsmotívuma is: „a te beszéded nem örök- / életű gügyögés, ha ninc / s, aki hallja, rámondod / igéidet a falra, s az e / lfehéredik. a te beszé- / ded: egy kocka tenger, / egy kocka öröklét, belő / lük áll össze a végtele / n márvány fölülete. raj / ta körmözik által majd / a bárány, / vezetve sokaságunkat.” Szintén az *Introitus*zra („Ki nyitja meg a betett könyvet? / Ki szegi meg a töretlen időt?”) utalnak vissza a *Magánbeszéd* (5) kezdősorai oly módon, hogy azonosítják a Pilinszky-vers nyitó kérdéseinek kulcsszavait: „egyetlen könyv íródik / a világban: címe IDŐ / lapjai a napok.” Ennek az azonosításnak a műalkotás létmódjára

vonatkozó poétikai következményeit – ahogyan korábban arról már szó volt – a következő Vasadi-kötetek mélyítik el.

Másik figyelemre méltó versciklusa az évtized Vasadi-lírájának a *Kinéz tengerre ablakon* kötet *Tizennégy állomás* című darabja. A ciklus címadása szintén egyértelműen a krisztusi szenvedéstörténet stációira utal, azonban a szabálytalan szonettkoszorú¹⁵⁴ szövegszerűen szinte egyáltalán nem utal a passióra, leginkább olyan rövid meditatív szövegekként olvashatjuk az egyes verseket, melyek tagolásukkal mintegy háttérként utalnak a ciklus keretét adó evangéliumi szöveghelyekre. A passiótörténet kontextusában nyerne azonban értelmet a ciklus egyes darabjainak szimbolikus utalásai. A III. darab például pávavadásatról szól, melyet akkor tudunk értelmezni, ha tudjuk, hogy a páva nemcsak a szépség, hanem a keresztény szimbolikában az örökkévalóság és a teljesség kifejezője is, azaz Krisztus, valamint (Ágostonnál) a halandó test halhatatlanná válásának jelképe.¹⁵⁵ A XII., a passió stációi szerint a Krisztus halálát jelölő állomás meditációja is erre az összefüggésrendszerre utal, s a „rózsa” motívumával szimbolikusan megidézi a kereszt alatt fia halálát végigszenvedő Máriát is:

Ha bennünk van, élni akar
de belénkhal. Ha kint van
bekönyörgi magát.
S kint is, bent is
rózsavirágzás.

A keresztről való levételt jelölő XIII. állomás pedig az Isten halálának ontológiai konzekvenciáit vonja le: „Nincs már / halál sem e szobros télben; / a lét állva megkövül.” Reményi József Tamás értelmezése rámutat arra, hogy a *Tizennégy állomás* című ciklus a *Magánbeszédhez* hasonlóan a Vasadi-életmű egyik világ- és létszemléleti, valamint poétikai kulcsdarabjának tekinthető: „Evangéliumi beteljesülés és szándékolt költői befejezetlenség, az isteni meggyőződés szilárdsága és az emberi mű szép méltatlansága, az áldozat tökélye és a »hibás« alkotás (szabálytalan, »elrontott«, »hozzávetőleges« szonettek) – mindez együtt jellemző

összkép. S ahogyan Vasadi az evangéliumi történetek visszfényében rálát önmagára, a magány vagy az országos zsidóvá, az európai tél vagy a költői szakma diszletei között, mintegy életre kelti, működteti kedves, többször idézett Pascal-aforizmáját: »Nem keresnél, ha már meg nem találtál volna.«¹⁵⁶

Vasadi Péter költészetének fejlődése (miként arról már szó esett) pontosan érzékeli a magyar és a világirodalom változásának fő tendenciáit, valamint a posztmodern szellemi kondícióját. A versek hivatkozásrendszeréből világosan feltárható e líra kortárs irodalmi kapcsolatrendszere, ám mindettől többé-kevésbé függetlenül, viszont a folyamatos dialógus lehetőségét fenntartva alakítja saját líranyelvét és költői világlátását. Jelenkorával folytatott párbeszédét tehát éppúgy jellemzi a befogadás, mint a vita vagy az elutasítás gesztusa. Vasadi ugyanis pontosan tisztában van a korszak szellemi érdeklődésének középpontjában álló nyelviség problematikájával, a versben magalkotódó szubjektum retoricitásának kérdéseivel s a nyelv materialitásának jelentéskonstituáló szerepével. „(a vers írja meg a verset)” – olvashatjuk a *Mindenki aranyat sejt* kötet *Műveltetés* című versének zárlatában, mely értelmezhető a posztmodern nyelvi tapasztalat felől is, kiegészítve azzal a poétikai belátással, mely Vasadi költészetében a kilencvenes évekre egyre világosabban kirajzolódik: a költői önkifejezés csak azáltal lehetséges, ha a külső valóság s vele együtt az önmagát mint a jelenvalólétet megtapasztaló szubjektum bensővé, nyelvileg artikulálható élménnyé válik. A Vasadi-verset is felfoghatjuk tehát az önteremtés nyelvi műveleteként, azonban – s ebből a szempontból költészete valóban tradicionálisnak tekinthető – a költői önteremtés tétje túlmutat a szöveg immanens nyelvi horizontján. „Vasadi számára a szó a költészettel azonos – írja Bárdos László –; s amiként a költészetért a metafizikai létezőmód kezeskedik, a szó sem egy jelrendszer eleme, függője, tartozéka, hanem a végső jelentés egyedüli, megszentelt képviselője: nem jel, hanem jelenlét. Magának a lényeknek, a magánvalónak, a közölhetetlennek a mégis-jelenléte. A szónak élete van, nemritkán épp születésekor világít rá a vers; de további léte is drámai folyamat, minthogy a hamis beszéd közegében kell megküzdenie önazonosságáért.”¹⁵⁷ Nem idegen azonban Vasadi

lírájától a versek fiktív világának vizualitásából eredő groteszk látásmód sem – az előbb hivatkozott vers korábbi szakaszát idézve: „Az anyavers falmarása fölfehérlik, mint / Albionnak. / Köröskörül a szóplazma piszkos / hullámai. / A szigeten ugrásra készen áll egy poétikai / szőrösállat.” Bár Vasadi Péter költészetének modalitását alapvetően nem az ironikus nyelvjáték határozza meg, mégis találunk sikerült példát erre is az évtized lírai termésében: „Mintha egy máglyarakásnak gyűjtanék alá / (a tányéron) / hogy Giordano Brunót megégessem.” (*Amiről szó van*) A lírai önszemlélet sajátos példáit adják az 1998-as *Mézízű vas* című kötetben olvasható *Retro I–VI.* sorozat versei, melyek a kilencvenes évek költői látásmódja, képi és nyelvi világa felől olvassák újra Vasadi korai verseit. Az esztétikai szféráján túlmutató értéke van azoknak a verseknek, melyek kifejezetten vallási tematikájúak, az Eucharisziát ábrázoló *Önarckép – mostnak vagy A gyermek nagysága* című ódának. Ezekre a darabokra vonatkozóan mindenképpen pontos értékelést ad Vasadi Péter költészetéről Rónay László, amikor megállapítja: „A mai hazai keresztény líra egyik, ha nem legjelentősebb alakja.”¹⁵⁸

Kor és kontrasztja

Vasadi Péter költészete az ezredforduló után

„Úl egy nejlonfüggöny előtt és ugyanazt figyeli, amit harminc év előtt. A változás csak annyi, hogy egyre mélyülön.” – írja *Vasadi Péter válogatott versei* című kötet utószavának portréelemzésében Végh Attila,¹⁵⁹ s ez a leírás nemcsak az általa vizsgált két Vasadi-arckép összehasonlítására igaz, hanem lényegében a költői pálya jellemzésének is tekinthető. Beszéd- és látásmódját, a versekben újrairt motívumkincsét, formakezelését tekintve a Vasadi-líra története a pályakezdéstől fogva folyamatosan alakuló, de az alakulás mélyén lényegi állandóságot megőrző költészetként írható le. Vasadi Péter pályakezdését az Újhold költői hagyományának továbbgondolásaként – Margócsy István terminológiáját kölcsönvéve – a „szubsztanciálisként elképzelt szó-fogalom”¹⁶⁰ jellemezte, melynek poétikai következményei még a kétezres évek lírájában is megfigyelhetők. Különösen a 2007-es *Intarzia* kötet helyezi középpontjába a szavak poétikai potenciáljának problematikáját, melyet már a nyitó vers ars poeticája is hangsúlyoz: „Már eleve úgy ejtem ki a szót: / kalász, vadméz, szakajtó, tej, / almárium. / Még el sem értek torkomig, már / ízlelem, hogy szálkás, csurran, / gyékényfonat tapintása van, / lustán ömlik, sárgásfehér, s öreg / bútordarab.”

(„*Igék által homályosan*”) A kötet több versrészlete is a (megtestesült) Igét szófajként értelmezi, melynek alapja nem az eredeti görög nyelvű evangéliumi textus, ahol a Logosz számtalan jelentése közül egyik sem feleltethető meg egyértelműen a nyelvtani értelemben vett igével, hanem a latin nyelvű fordítás („In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.” Jn 1,1–2), s annak magyar nyelvű interpretá-

ciói Károlitól és Kálditól kezdve a legújabb fordításokig. Vasadi szándékolt rájátszásai az Ige vallási és szófaji értelmének kettősségére akár a keresztény nyelvi hagyománnyal való ironikus nyelvjátékként is felfogható lenne, ha figyelmen kívül hagynánk a költő egy korai, de a későbbi költészetére is érvényes, *A szó válságáról, a szó örömről* című esszéjének egyik központi gondolatát: „A szó tehát a csend gyermeke – Istennél bizonyosan az. De Istennél nemcsak egyszerűen szó, hanem Ige. És lehetetlen, hogy más szófaj legyen, mint ige. A kinyilatkoztatás igékkel él. Isten a létigében értelmezi magát, – nem *más*, *Ő* az, aki *van*. Lehetetlen, hogy bármelyik szófaj is ki tudná fejezni az Abszolút Létezőt, és a Fiát; a főnév kevesebb lenne az igénél és valamiképpen személyre határolt. A melléknév elmosná öröklétét. A határozószó bezárná az időbe. A kötőszó kigúnyolná. Isten szava élő Ige, mert a legmélyebb cselekvés. Igeideje az örök jelen: Ami csak ige, az önmagának pusztá állítása. Ha Isten az, aki önmagát állítja, akkor a Teljességet állítja. Innen jött létre az Ige, maga is Teljességként.”¹⁶¹ Ennek a nyelvfelfogásnak a tükrében egészen más, konkrétabb jelentést és nyelviileg reflektált lét- és világszemléletet közvetít a szintén az *Intarziából* vett versrészlet: „Elhull a főnév, melléknév, / határozó, a hol, a minek. / Az igék túlélnek őket. / S az igéket az Ige.” (*Világosság*) Esetenként azonban ebben a szakrális vonatkozásban is mintha lehetőség nyílna a különböző jelentések ironikus egymásba játszására, például a Szent Pál *Szeretet-himnuszát* és a *János-evangélium* prologusát összeolvasó verskezdetben: „Hol voltál eddig, szentem? / Igék által homályosan.” (*Mindig most kellene*) Az isteni Logosz és az emberi szavak kettősségét a *Hajnal Kentuckyban* (2005) kötet *Átitattál engem* című verse is tematizálja:

Lassan elfogynak rólad
szavaim, de megnő s hozzád
mélyül a csöndem, halál-
sikolyból permetező rózsá-
illat, mocsári selyem-
kosbor bíborvöröse,
tékozló szívű isten,
te;

Lét és nyelv, beszéd és szubjektum szoros összefüggése, valamint a csend motívumának központi szerepe már Vasadi Péter korábbi lírájának is meghatározó olvasási tapasztalata volt. Teremtő és teremtett létező ontológiai azonossága és különbsége egyszerre fejeződik ki abban a lét- és nyelvszemléletben, mely az isteni Logoszt és az emberi beszédet állítja egymással párhuzamba. Vasadi költészete – mint arról korábban már szó volt s ahogy azt a fenti idézet is példázza – többször tematizálja ezt a szubjektum világban-létét is meghatározó nyelvi-ontológiai kettősséget, melynek egyik konzekvenciája az emberi nyelv elégtelenségének s ezzel összefüggésben az én felszámolódásának a tapasztalata. A beszélő szubjektum háttérbe szorulásának, önfelszámolódásának misztikus és Simone Weil-i gyökerei mellett az elszemélytelenedés poétikájának költészettörténeti háttere részben az Újhold lírájában, részben pedig annak világirodalmi hátterében, mindenekelőtt az *Opál beszéd* (2011) kötet¹⁶² egyik mottóját is adó T. S. Eliotnak az irodalomfelfogásában keresendő: „A költő nem »érdekes« vagy »egyéni«, hanem elszemélytelenedve, passzívan várja a benne létrejövő egyesülés pillanatát.”

Ezzel szorosan összefügg a csend motívumának értelmezhetősége. Vasadi lírájának versbeszélője jellemzően, mint az isteni Logoszra odahallgató létező pozicionálja önmagát, hallgatásának és létezésének, a világra irányuló figyelemnek természetes közege a csend, melyből a szó megszülethet:

A csönd mégis erősebb.
Ki a legtöbbet tudja, néma.
Beszéd nyomán nő az üresség.
Rostáld meg szavadat még ma.

A hallgatásban tenger mélye
szüli a választ; várd ki bátran.
A legkarcsúbb toronyba lépj föl
a figyelem kertvárosában.

(*Erős csönd*)

A csend, a hallgatás mint a versbeszélő világban-létét meghatározó létmódus közel áll tehát ahhoz, amit Heidegger is ír: „A jelenvalólétnek ahhoz, hogy hallgathasson, mondanivalóval kell rendelkeznie, azaz rendelkeznie kell önmaga tulajdonképpen és gazdag feltárultságával. Ekkor a hallgatagság megnyilatkozik, és véget vet a »fecsegésnek«. A hallgatagság a beszélés módusaként olyan eredendően artikulálja a jelenvalólét értelmességét, hogy belőle származik az igazi hallani-tudás és az áttekinthető egymássalét.”¹⁶³ Ily módon a csend, a hallgatás a szubjektum konstitutív részét alkotó elemmé válik: „A csönd, mintha második / énje volna; mi az, hogy / második? Elmélkedik ezen.” (*Nem lángol ki*) Mindamellet beszéd és csend, megszólalás és némaság el-lentéte Vasadi egész költészetét átható paradoxonokban ragadható meg, melyek közül az utóbbi évtizedben közölt verseiben leginkább Logosz és beszéd analógiájának és oppozíciójának újragondolása kerül a középpontba: „Némaságunk az ő beszéde” (*Mindaz, mi eddig*), illetve: „Egyedül a szótlan Lény / van telve szavakkal. / Elhallgat, hogy mi / beszélhessünk.” (*Kivonat*).

Tradicionális keresztény nyelvszemléletének az előterében Vasadi olyan sajátos, csak rá jellemző költői nyelvet alakít ki, melynek újszerűsége részben a hagyományhoz való viszonyában, részben pedig a különböző beszédmódok, nyelvi regiszterek vegyítésében rejlik: „Nem tudni, hogy, de összeáll / a vers / innen-onnan kapva ötletet, / szót a szlengből, sugást, / sugalmat, tágra nyílt / szem boldog hőkölését” (*A vers születése*). Vasadi Péter versnyelvének alapkarakterét a hétköznapi nyelvhasználat rímtelen és ritmizálatlan beszédmódja jellemzi, de több versében is megfigyelhető az a finom költői játék, ahogy ritmustalan sorok közé szinte észrevétlenül ritmusos, jellemzően jambikus-anapesztusi sorokat vegyít. A kilencvenes évektől kezdve jelennek meg dominánsan Vasadi lírájában azok a darabok, melyek határozottan élnek a hagyományos költői eszközökkel, mindenekelőtt a rímmel és az ütemhangsúlyos verseléssel, s gyakran már ritmikájukkal határozottan ironikus hatást keltenek. A költőileg díszítetlen, stilizálatlan beszédmód tehát csak az első olvasói tapasztalat lehet. A versek tropológiáját tekintve Vasadi Péter verseiben igen gyakoriak a hasonlatok és a jelentéssűrítő (pontosabban:

jelentésteremtő) metaforák, ahogy a *Hajnal Kentuckyban* kötet kapcsán Sturm László is megjegyzi: a „metafora és a hasonlat Vasadi számára nem a létezés költői kiegészítése, hanem a létezés alapjellegzetességének a feltárulása.”¹⁶⁴ Vasadi szóképei tehát nem egyszerűen költői díszítő-elemek, szerepük a képek megidézése és a szavak jelentésképző erejénél fogva a létezés léten túliban gyökerező mélyrétegeinek a feltárása.

Vasadi költészetfelfogása az ezredforduló után is megőrizte azt az alapvető szemléletbeli sajátosságát, mely szerint az irodalmi mű nem pusztán nyelvi-esztétikai képződmény, a költői szó nála a nyelv immanciáján túlmenő hatóerővel bír. Az *Opál beszéd* kötet *Túlerő* című versének zárata („Az Úr marad. / Ez az ítélete. / És mint a ponyvát, a gonoszt szétlehel; / a Szent az túlerő”) visszautal egyik korai, már idézett esszéjének gondolatmenetére és szóhasználatára: „A költészet »túlerő« – olvashatjuk a *Tűzjel* kötet *Lengyel montázs* című írásában –: az előtt élőbbnek ábrázolja, az esett embert éppen esettségének ábrázolásával teszi emberivé, a gyengét azzal magasztalja föl, hogy meghagyja gyengének, a brutalitást azzal bélyegzi meg, hogy olyannak mutatja, amilyen, a fogyatékos »csökkent létében« mutatja teljesnek. Ha a költészet ezt műveli, vagyis minden látható mögött a teljességre utal, akkor az emberi szférában Isten mintájára cselekszik.”¹⁶⁵ Mindez nemcsak Halmai Tamás meglátását igazolja, aki szerint „[v]égső soron minden tematikus kitérő a Vasadi-líra egyetlen témájához visz közelebb: a szentség kérdéséhez”,¹⁶⁶ hanem – ezzel szoros összefüggésben – azt is, hogy Vasadi irodalom- és nyelvfogalma határozott ontológiai szemléletmódjával erőteljes teopoétikai kontextusban formálódik. „a nyelv / szabad akarata a / költészet” – olvashatjuk például *A zendülés vízszaga* (2002) című kötet cím nélküli, „nem akarta a nyelv...” kezdetű versében.

Emellett azonban azt is ki kell emelni, hogy a több évtizedes távlatban érzékelhető változás Vasadi Péter lírájában nem a szavak, hanem a mondatok szintjén ragadható meg. A hetvenes évek lírájára még jellemző váratlan szintaktikai kombinációkból adódó képalkotásmód a nyolcvanas években fokozatosan háttérbe szorul. „A könyv olvasását – írja a *Hajnal Kentuckyban* kapcsán Halmai Tamás – nem az újszerűség tapasztalata, hanem az ismerős minőség élménye kíséri,

kísérheti végig. A váratlanságra építő esztétikai kísérletezés logikája helyett egy következetessé kiérlelt lírai látás- és megszólalásmód szervezi e verseket, s alakítja a kötet struktúráját.”¹⁶⁷ *A zendülés vízszaga* kötet jellemző nyelvi sajátosságát Bodor Béla a mondatrészek kihagyásos szerkezetekben látja,¹⁶⁸ s ugyancsak Halmai az *Intarzia* kötet kapcsán a „fogalmazás aforisztikus pontosságáról”¹⁶⁹ ír. Ez a két példa is mutatja, hogy a Vasadi-líra szövegszervező elve a kétezres években született kötetek verseiben a szavak szintjéről a mondatrészek, illetve mondatok szintjére helyeződött át.

(*Szerep- és halálversek*) Ha a csaknem fél évszázados fókusztaóvolságot kisebbre vonjuk, akkor a folytonosság még inkább láthatóvá válik. A nyolcvanas évek Vasadi-lírájára jellemző szerepvers a *Hajnal Kentuckyban* kötet Thomas Mertonnak ajánlott címadó ciklusában éled újra. Az amerikai szerzetesíró alakját idézik a ciklus versei, de – csakúgy, mint korábban – a versbeszélő kiléte az egyes darabokban pontosan itt sem definiált. A nyitó darabokban a versbeszélő krisztusi pozícióból szólal meg („Mintha lihegnének az oldalamon. / Jobbról is, balról is. Már térden / mormolom: / te vagy az, Péter? S János? / Jakab? / Azóta minden hegyen végbemegy a / színeváltozás. / Mert békesség csak nagy szögek / alatt van.” (*Én meg mezítláb*), s később is csak néhány vers esetében derül ki egyértelműen a szöveg utalásaiból, hogy éppen Thomas Merton vagy az életrajzi szerző, pontosabban a Vasadi-versek lírai alanya szólal-e meg az egyes ciklusrészekben. Azoknak a verseknek, melyek a szerzetesi, papi életet jelenítik meg (például *Tartom a kulcscsomót*, *A misém*, *Szél a kolostorban*, *Egy szerzetes*, *Két rács között*) vagy az egykori egyetemi emléket megelevenítő *Azóta is. Minden napon* versbeszélője Thomas Merton, míg *Az értelem jelée* egyértelműen nem az amerikai szerzetes.¹⁷⁰ A ciklus verseinek többsége olyan félhosszú, versszakokra nem tagolt szabad versekben íródott meditáció vagy imádság, melyek beszélője, ha Thomas Merton lírai álarcában is, de a Vasadi-versek jellemző tematikaiban és sajátos lírai alanyának hangján szólal meg. Ebben az esetben a Vasadi költészetére máskor is jellemző retorikai alakzatnak, a szövegnek hangot és arcot kölcsönző

*prosopopeiának*¹⁷¹ egy sajátos változatáról van tehát szó. A hiányzó, távol lévő, holt s a ciklus dedikációjában megszólított létezőnek a Vasadi-líra saját jellegzetes hangját adja, Thomas Merton pedig az arcát kölcsönzi a szövegnek, ezáltal mintegy maszkként rejti el az életrajzi szerző, Vasadi Péter saját költői profilját. Azáltal, hogy a *Hajnal Kentuckyban* hangot ad a szöveg születésekor már évtizedek óta halott Thomas Mertonnak, s ezáltal mintegy megadja számára a válaszadás lehetőségét, a válaszadását azokra a kérdésekre, melyek a Vasadi-líra vissza-visszatérő kérdései, a ciklus szellemi találkozásként, az amerikai szerzetesíró és a magyar költő párbeszédeként is megérthető.

A ciklus kezdő versei az úton létet, a hegymászást mint az élet metaforáját írják le, s a ciklus záró verse, a *Sírfelirat* („Én, Tamás testvér tanúsítom: / kenyérízű volt az igazság. / Az Ige, s a szó megrészegített.”) már a halál utáni beszélői pozícióból hangzik el, s ez megerősíti azt az értelmezést, mely a ciklust meghatározó retorikai alakzatként a prosopopeiát mint „a siron-túlról-jövő-hang fikciójá”-t¹⁷² jelöli meg. Ez azonban ebben az esetben is a halál problematikáját helyezi a középpontba, ami azért is különösen fontos, mert Vasadi Péter költészetében nem találunk olyan verseket, melyekben a költő saját halálával vetne számot. Ez persze nem jelenti, hogy az emberi lét végessége hiányozna Vasadi műveinek tematikájából. Líra- és világszemléletének meghatározó mozzanata a második világháborús szenvedés és pusztulás, s a verseiben többször megidézett haldokló lágerlakó. A halál azonban mindig mint másnak a halála jelenítődik meg a versekben – ennek szép példája az *Opál beszéd* kötet *Hagyatéka* című darabja, mely azt írja le, ahogy egy százéves öreg halála után a házat kipakolják. Az emberi létezés nyomainak eltüntetése okozta tragédiaérzet a vers végének látomásában oldódik fel:

Az öreg meg fényév-taposta
mezsgyén, csillagképek közt
sétál s matat derűsen, mielőtt
hazatérne, gondolván: mint
vastag botjával tette itt,
még egyet kóborol.

Ez a részlet is bizonyítja, hogy Vasadi létszemléletében az emberi létezés bár megmarad halálhoz viszonyuló létnek, mégis alapvetően a másik ember halálának tapasztalata határozza meg a szubjektum saját véges létezéséhez való viszonyát. Mindez összefügg a keresztény tanítás halálon túli öröklétigéretével, ahogy azt a Thomas Mertonnak ajánlott ciklus egy részlete is bizonyítja:

Halál? Ugyan! Amíg az ágyék
bírja, döfköd az ember, ha nem,
iszik, fal s fecseg. És vége van.
És mindenért a többi felelős.
Ennyi. Érti? S néz rám gúnyosan.

Nem ennyi. Az örökléttel
több, vagy ennyi sem. A
mind sötétebb múlt elől
a büntudat menekíti a
nyugtalan szívet; el is
halkul a dobogás mögötte.
Én nem embert hallok,
hanem a lélek lihegését.

A *Hajnal Kentuckyban* című ciklus az ezredforduló utáni Vasadi-életmű kitüntetetten fontos darabja, retorikáját tekintve a Pilinszkyt megszólító és megszólaltató versek, a nyolcvanas években született *Lépés* című ciklus, s a 2012-es *Világpor* kötetben megjelent Kalkuttai Teréz alakját megidéző *T. anya éjszakája* című költemény közvetlen rokona. A Thomas Merton életművével való foglalkozás Vasadi esszéisztikájában is nyomot hagyott,¹⁷³ de a teljes életművet tekintve az is látható, hogy a szerzetesi élet többször is a meditáció, az imádság és az írás eminens létformájaként ábrázolódik. Példaként hivatkozhatunk *A szív szüntelen mormolása...* című esszéregényre, melynek kerettörténete szerint a kezdetben ateista Olasz Bálint megtér, megkeresztelkedik, s végül egy franciaországi karthauzi kolostorba vonul, ahonnan elküldi elmélkedéseit korábbi leve-

lezótársának, Vas Pálnak, melyek mintegy a regény vendégszövegeiként a könyv utolsó fejezetében olvashatók. Olasz Bálint élettörténete így módon igen hasonlóan alakul az egyetemistaként megkeresztelkedő, majd a trappista szerzetesi közösségbe belépő Thomas Mertonéval.

(*A ház és az utca*) Nem indokolatlan tehát a kilencvenes évek ars poeticáinak térkonstrukcióiban az alkotás szobányira szűkülő terét a szerzetesi cella egyszerűségével és magányával is összefüggésbe hozni. Ettől azonban lényegesen eltér *A zendülés vízszaga* kötetben megképződő és az egész kötetet átfogó szimbolikus térkonstrukció, melyet Bodor Béla a következőképpen interpretál: „A Vasadi-kötet »homlokzat-története« – az a képzeletbeli elbeszélés, melyet az olvasó első olvasáskor a versek szilánkjaiából, az előzetes olvasat elemeiből és kiegészítő, a saját fantáziájából származó elemekből épít önmaga és a szöveg közé – ezáltal elsősorban hajós, méghozzá tengeri hajós történetek attribútumait foglalja magában; és ez nagyon gazdag asszociációs tartalékokat mozgósít. [...] A kötet szövegegészének képzeletbeli terét tehát a természetiség, a tágasság, a távlatosság jellemzi. Belső, zárt terek ritkán adódnak, és a virtuális, illetve elvont fogalomként létező terek is (álom, maga a térként elgondolt vers, vagy az eltűnt város nyomán keletkező hiány) tágasak, beláthatatlanok, határtalanok.”¹⁷⁴

Mindezekkel együtt a lírai én a kétezres évek verseiben is legtöbbször a megfigyelő, a világot megérteni, értelmezni kívánó, azt lélekben újraalkotó személyként jelenik meg. Az *Intarzia* kötet *Egy távcső képei* című versében a tájat, az embereket szemlélő személy nemcsak az önmagát pozicionáló lírai énként azonosítható, hanem – általános értelemben metaforizálva ezt a szereplehetőséget – a költő világviszonyának kifejezőjeként is. Ennek a világra irányuló figyelemnek Vasadi legújabb költészetében különböző fókuszpontjai vannak. A költői tekintet esetenként a személyes teret járja be, azt a világot, mely a személy által szabadon alakítható, sajátta formálható. Jellemző „színtere” ezeknek a verseknek a templom mint a liturgia, a meditáció tere (*Eucharisztikon, Matutinum*), valamint a ház, a szoba, mely lehet: a költemény hasonlata (*Eleve, A vers születése*), a feltétlen szeretetviszony közege (*Portré,*

Az asszony) és – miként a korábbi évtized több versében is – az írás és a meditáció tere (*Egy délután átvilágítása, Kilángol*). Már *A zendülés vízszaga* kötet jelzi azonban azt a szemléleti váltást, mely a Vasadi-líra térpoétikájában is tetten érhető. Az „ott vagy te is a szobában...” kezdetű, cím nélküli önmegszólító versben a zárt tér már nem pusztán az alkotás tere, hanem menedék is. A vers zárlatának öniróniája egyben a jelenkor szellemi és művészi állapotának kritikája is:

költőcském, güzű légy, mit
szerzősködsz itt magadnak
látod
háttal fordulva kinevetnek.
a szemhéj redőnye alól ki-
kéklik a jóság cinizmusa.
állom
az értetlenség lökdösését
meg-meginogva;
egy csikorgó nem-re azért van
mindig erőm.

A külső világot jelentő *utca* egyre inkább elidegenedik, olyan környezeté alakul, mely zajaival lerombolja a lírai én kiküzdött nyugalmi állapotát. Például *A figyelem kertvárosa* (2008) kötet *Ellenmozgás* című versének nyitó soraiban: „Estétől reggelig moha / növi be ablakodat. / S bár az imádás kínaezüstje / futtatja belül, / kint pattog a szitok / s reszel a kiáltás: / ezt a pasast is / végre elásták.” Hasonló tapasztalatot és viszonyt közvetít ugyanebben a kötetben az *Alkonyati szemlélet egy magyar utcában*, az *Opál beszédből a Micsoda szerda* és a már más összefüggésben idézett *Hagyaték*, valamint a *Világpor* (2012) kötet *Utóirat* című verse.

(*Történelmi tapasztalat és korkritika*) A második évezredet – csakúgy, mint a korábbi évtizedet a *Fahíd* – Vasadi Péter költői pályáján az *Innen* című válogatáskötet zárta. Az azóta eltelt bő évtized újabb gyűjteményes kötetekkel gyarapította az életművet. 2003-ban az Új

Mandátum Kiadónál jelent meg az *Innen, onnan* című kétnyelvű kötet, melyben Vasadi Péter magyar nyelvű művei és azok Bedes Rita által készített norvég fordításai, valamint Kolbein Falkeid eredeti norvég nyelvű költeményei s Vasadi Péter Kunszenti Ágnes nyersfordítása alapján készített műfordításai olvashatók. A Kovács Ferenc grafikáival illusztrált könyv, mely a norvég–magyar irodalmi kapcsolatok fontos dokumentumának is tekinthető, a pontosan érzékelhető stílus- és beszédmódbeli, illetve motivikus különbségek ellenére a két költészet interakciójáról is tanúságot tesz. „Mindkettőjükénél – írja a kötet recenziója – központi szerepet játszanak a természetből kölcsönzött, kozmikus jelképpé táguló képek, metafizikai igazságokra mutató útjelző táblákként működő hajók, fák, hó és napfény. És mindkét költőt a hit és a semmi ellentmondásossága kíséri.”¹⁷⁵ 2005-ben a Szent István Társulat kiadásában jelent meg a Rónay László által szerkesztett, négy évtized Vasadi-líráját újrarendező *Séta tűzben, virágban* című kötet. A válogatás bevezető tanulmányában Rónay László a következőképpen jelöli ki Vasadi Péter helyét a kortárs magyar lírában: „Gyakran felmerült a kérdés: Pilinszky után merre indulhat a kifejezetten keresztény ihletésű költészet. Vasadi Péter mutatja ezt az utat. Megtagadva a leíró vers módszerét, olyan verstípust alakított ki, amelyben uralkodó szerepet játszik az evangéliumi szellemiség. Aki ebbe a térfogatba lép, az evangéliumok érintését érzékeli még az attól látszólag távol álló témák megjelenítésében is.”¹⁷⁶ A Magyar Napló Kiadó gondozásában, Végh Attila szerkesztésében és utószavával négy évvel később jelent meg egy újabb válogatás. Ez, valamint a szintén Végh Attilával készített interjúkötet és Halmai Tamás Vasadi-életműről szóló esszéit, kritikáit összegyűjtő könyv együtt jól példázza azt, hogy Vasadi Péter költészete mára a fiatalabb nemzedék számára is mértékadó klasszikussá vált. S habár lírája különböző generációjú és irodalomfelfogású olvasóit képes megszólítani, az utóbbi másfél évtized azt bizonyítja, Vasadi költészetének recepciója elsősorban a konzervatív irodalmi közegben igazán élénk. Ennek oka a nemzeti tematika előtérbe kerülése¹⁷⁷ és az a fajta jelenkorkritika lehet, mely napjaink materiális javakat halmozó értékválságát teszi meg bírálata tárgyává.

Vasadi kilencvenes években született költészetében egyre többször találkozunk olyan versekkel, melyekben nyílt korkritika fogalmazódik meg. Már a nyolcvanas évek második felében megfigyelhető volt, hogy a Vasadi-versekben a konkrét történelmi időre vagy a jelenre vonatkoztatott társadalmi-szellemi tárgyú kritikai mozzanatok jelentek meg. A második világháború személyes élménye már Vasadi pályakezdésétől kezdve több versben is megidéződik, a történelmi esemény az egyetemes üdvtörténet tragikus, de kitüntetett momentuma a versbeszélő világban-létét is meghatározó, számvetésre és emlékezésre késztető mozzanatává válik. A második világháború és a holokauszt tapasztalata az ezredfordulót követően is több versben íródik újra (*Adósság, Törlesztés, El, Sűgás mollban II., Ilsa Lehner, Leltár*). A kilencvenes évektől hasonló történelemszemléleti háttérrel születnek az '56-os eseményeknek emléket állító versek: „Kevés az is, hogy eszme: cezúrája az időnek, / melyre a világ összerendezett.” (*Október*) Az 1956-os forradalom emlékét őrző, esetenként személyes élményeket is feldolgozó versek (*Stigma, Lebegni őszi megdicsőülésben [1956], A miniszterelnök, N. I.-nek, Baleset, Rózsák a falakon, Post-feste*) a történelmi eseményt a nemzet – s azzal együtt a versbeszélő – sorsát döntően meghatározó momentumként láttatják, az áldozatvállalás mértéke világtörténelmi jelentőségénél fogva is a jelenkor számára példát szolgáltat, de '56 egyetemes jelentősége kevésbé olvasható ki belőlük, mint a világháborús pusztulás tapasztalatát feldolgozó versekből.

Ezzel éppen ellentétes irányúak Vasadinak azok a korrajzai, melyekben jelenkorunk értékhányosként láttatott állapotát kritizálja. Ugyanabból az egyetemes nézőpontból tekint ezekben a versekben is a világra, mint a korábban tárgyalt darabokban, a költői tekintet azonban ezekben az esetekben olyan dolgokra (elsősorban is az anyagiasságra) esik, melyekben nem mutatkozik meg a létezés egyetemes távlata. Vasadi teljes életművének kontextusában már a kilencvenes években jogosan fogalmazódott meg az a bírálat, mely szerint a konkrét társadalmi jelenségekre vonatkozó versek esztétikai szempontból gyengébbek.¹⁷⁸ Az utóbbi két évtized Vasadi-líráját tekintve azonban ehhez hozzá kell tennünk azt is, hogy ezekben a versekben Vasadi sajátos költői megnyilvánulást hoz létre.

Olyat, melyben a versbeszélő ironikus korkritikája jellemzően rímes-ritmikus versekben szólal meg. A kritikus viszonyulás azonban nemcsak a szekularizált, anyagi világot érinti, Vasadi esetenként önmagára is (ön)íroniával tekint. A korábban idézett példákon kívül az *Opál beszéd Kaland* című versére hivatkozhatunk, illetve *Csak könnyedén...* című versének egy részletére: „Vas és Ady: / nem túl sok? / Térdükig, ha / nyújtózok.” Nem a versbeszélő kitüntetett e világi pozíciója adja tehát a Vasadi-versek korkritikájának az alapját, a lírai én helyzete annyiban tér el a versek világában megjelenő alakoktól, amennyiben ő képes meglátni azokat a szellemi és morális értékeket, melyek hiányától a jelenkor embere szenved.

Ebben az összefüggésben lesznek érdekesek azok a versei, melyekben a versbeszélő kilép a ház védettségéből, s tágabb környezetének különös figuráival, a hajléktalanokkal kerül kapcsolatba. A versekben megjelent szegénységük nemcsak a fogyasztói társadalom pazarlásának az ellenpontja, hanem a költő gondolati lírájának, meditatív gondolkodói pózának is önironikus paródiáját adja. Az *Opál beszéd* kötet *Intermezzo (szoprán)* című verse például egy hajléktalan zárójeles szerzői hozzáfűzésekkel, törlésekkel megszakított, a beszélő szociolektusában rögzített monológja, melynek tárgya a svájci teológus Hans Urs von Balthasar (Haúsz Úr s Balta-zár). A *Világporban* megjelent *Félreesők* című versében leírt találkozás pedig a „ki vagyok én?” kérdéssel szembesíti a versbeszélőt. Vasadi költői szemléletmódja tehát – ahogy arról korábban is szó volt – nem szakad el a világ realitásától, olyan dolgok meglátására is képes, mely túl van a hétköznapi észlelési képességen. Ebbe – mint fentebb is láhattuk – beletartozik a szenvedők, az elesettek felé irányuló figyelem is. Korai versei közül példaként említhető az *Ének a szomjúságról* kötet *Toborzó* című költeményének két sora: „Elkódorgott öreg angyal, / jól beszszelt!” Az idézett részlet a dogmatika felől olvasva blaszfémia lenne, amennyiben egy angyalról állítaná a költő, hogy részeg. Mondanivalója azonban éppen ezzel ellentétes: a versbeszélő egy részegben látja meg azt, ami angyali. Hasonló szemlélettel fordul a költő környezetének eseteihez, ilyen a *Mézizű vas* című kötet gyógyíthatatlan alkoholistáról szóló *Bandi* című verse.

„[M]inden jelentékeny művészet – írja Báthori Csaba – szenvedés-etikája figyelmeztet erre a belátásra: az élet csakis apró »halál-kísérletek« és a kereszt-tapasztalat kanalizálása révén folytatható, s csak akkor tökéletesülhet, ha kiegyensúlyozottan helyet talál benne a megaláztatás többszöri terhe és a türelemmel elsajátított, soha nem kicsikart öröm.”¹⁷⁹ Ennek a költői magatartásnak lesz az őspéldája a kilencvenes években egyre több versben megidézett Assisi Szent Ferenc és József Attila, akiknek alakja a következő évtized több versében a kiszolgáltatottság, az áldozatiság, valamint (Pilinszky szavaival) a „szegénység pozicionális szakralitása”¹⁸⁰ révén emelkedik be a Vasadi időszemléletének referenciapontját jelentő keresztény üdvtörténetbe. Az 1998-as *Mézízű vas* kötet *Retro I.* című verse az első, *Jelentés Babylonból* kötet nyitó versét írja újra. A *Születésem* zárlatában szereplő szimbólumok újraírása során az arany jelképét („Vigyázz! Partok aranya ég.”), mely Vasadi költészetében önmagában is sokféle jelentéssel bír,¹⁸¹ egyértelműen ’gazdagság’ értelemben s negatív konnotációkkal jeleníti meg. Az életműnyitó vers újraírása a jelentésvonatkozások pontos kijelölésével Vasadi pályakezdésének poétikájára jellemző, szimbólum és allegória között mozgó tropológiát az allegóriához köti, ezzel megszünteti a jelentésadás bizonytalanságát, de egyben be is zárja az allegorikus vonatkozásrendszerbe a befogadó asszociációinak szabad teret adó nyitott szemantikai szerkezetet. A gazdagsággal szemben a vers zárlatában a szegénység példaként Szent Ferenc alakját jeleníti meg: „Ferencet látja / a benti sötétség. Térdel / a fűben. Tárt karral emeli / a világot. Ketten sétáltak / Umbria orgonazúgásában.” A kétezres évek több verse jeleníti meg Assisi Szent Ferenc alakját, *A figyelem kertvárosa* kötetből *Az Asszisi* és a *Szent a havon*, valamint az *Opál beszéd*ből a *Ferenc, s a völgy nagy madara*.

A 2012-ben megjelent *Világpor* kötet *Paradox* című versében az *Eszmélet* két szöveghelye is megidéződik: „Az van, ami nincs. / Ezt az úr mondta először, / másodjára József Attila / (nekem), ez a széntolvaj. Nemzet Prolija. Próféta.” Különösen erős József Attila jelenléte az *Intarzia* című 2007-es kötetben, ahol két „J. A.-nak” (*Magyar költők*), illetve „J. A.-ért” (*Hadd legyen*) dedikációjú vers mellett a *Tagolt ódát* a teljes nevet kiírva József Attilának ajánlja Vasadi. A vers egyértelműen az *Eszmélet* (és a *Hazám*) szó szerinti versbeíródásával indul és végződik:

Azt hittem, mint a kocka,
mely egyik csúcsán meg-
rekedt, az eszmélet majd
helyrebillen,
Attila, de nem; gonosznak
lenni nálunk szinte illem.
Agyban, középütt, széleken
ma is
fortélyos és igazgat a
megáporodott félelem.

[...]

Lelkemnek vigasza a testem.
Csak Ő, a Rackajuh vérzik
vigasztalan T-gerenda kereszten.
Alatta *meglett* angyalok
hajlonganak, kasza alá,
ahogy a margaréták.
Elöl mindig sötét.
Hátul mindig ragyog.

A *Tagolt óda* nyitó soraiban az „élére állított kocka” hasonlata a pillanatnyi (morális) állapot megjelenítésére szolgál, míg az „eszmélet” a válsággal szemben a pozitív állapot jelölője. A versbeszélő ennek a társadalmi lét alapjait érintő erkölcsi romlásnak a látója és láttatója, míg a megszólított „Attila” a kimondott ítélet érvényességének tanúja. A vers záró strófája ezzel szemben már nem tartalmaz aposztrofikus elemet, mely József Attilára utalna. A „meglett angyalok” jelzős szerkezettel – mintegy a „meglett ember” transzcendens párjával – s a test–lélek, sötétség–világosság ellentétpárjaival viszont a beszélő ismét az *Eszmélet* jól ismert motívumait felhasználva szólal meg. Ennek az intertextuális újraírásnak köszönhetően a verszárás a keresztáldozatot és az apokalipszist egyszerre megjelenítő záróképként olvasható.

Ki a kereszten függő „Rackajuh”? Krisztus vagy a „felkent” költő, József Attila?¹⁸² Akár a blaszfémiaig is eljuthatnánk a kérdések sorát folytatva, a kérdésfelvetés s a válasz indokoltsága azonban a verszárlat – ha akarom, posztmodern, ha akarom, hagyományos keresztény – nyelvi tapasztalata felől látható be: a saját (költői) megszólalást (mindkét nézőpontból) megelőzi egy másik nyelv, a teremő és Krisztusban megtestesülő isteni Logosz vagy a líratörténeti hagyomány logosza. Vasadi Péter verse e kettő összehangolása révén hozza létre saját autentikus versbeszédét.

A József Attila-életmű s konkrétan az *Eszmélet* recepciójának Vasadi esetében is találunk általános, poétikai érvényű konzekvenciáit. Kinyilatkoztatás és költészet kerül egymással párhuzamba Vasadi *Eszméletet* elemző esszéjébe ékelt költészettani elmélkedésben is. Vasadi szerint ugyanis kétféle lértértelezés létezik: kinyilatkoztatás és költészet, melyek valaha egyek voltak. Ebből a vallási-metafizikai nézőpontból tekintve az egyes költeményt költészetté avató költői szó és a teremő, a Krisztusban inkarnálódó isteni Szó azonos eredetű, ezáltal lehet Vasadi keresztény poétikájában a vers a „kettős áttűnés” színtere, mely által „maga a mű a kinyilatkoztatás fokára emelkedik, a kinyilatkoztatás pedig fölszívódik és elárad benne”. Mindehhez azonban – s ez az *Eszmélet* szempontjából is hangsúlyos – hozzátesszi azt is: „A költészetben nem a kinyilatkoztatás téziseivel van dolgunk, hanem a szellemével, amely a mű egészét áthatja. [...] A nagy költészetben a szellem inkarnálódik.”¹⁸³ Éppen ez, a költészetben inkarnálódó szellem megszólító ereje teszi bizonyos értelemben lehetővé, hogy József Attila életműve s az *Eszmélet* a különböző poétikai és világszemléleti alapon íródo költészetekben meg tudta és tudja őrizni kanonikus pozícióját.

(*Kor és korszerűtlenség*) A legszembetűnőbb változás tehát Vasadi ezredforduló utáni költészetében annak a kontrasztnak az egyre pontosabb kirajzolódása, mely a művekben morális válságként megjelenített jelenkort szembeesíti a veszni látszó metafizikai alapú értékeket megtestesítő Assisi Szent Ferencce vagy József Attilával. Ez a szembeállítás már az *Intarziában* középpontba kerül a kötet szimmetriatengelyébe helyezett „Ha nem...?” kezdetű címvariációkkal összekapcsolt versek-

nek köszönhetően. A hivatkozott versek retorizáltsága a cikluson belül változik, fokozatosan áthangolva a versek s lényegében az egész kötet modalitását, a kérdő mondatok halmozását kijelentő mondatok váltják fel, s ezáltal egyre inkább kirajzolódik az az oppozíció, mely a címek kérdő mondatai által megcélzott, de a versekben inkább csak sejtetett valóságos értékvilág és az erkölcsi válságként megélt jelenkor között feszül. E kettő konfrontációjának centrumába állítja be önmagát a versek kérdező-kijelentő alanya. Ezekben a versekben ugyanaz a kritikus viszony rajzolódik ki, mint amit Vasadi esszéiben is megfigyelhetünk, de itt mindez költőileg reflektálódik, s ezáltal még hitelesebben tudja felmutatni azt a morális viszonyulást, melynek végső eligazodási pontja a krisztusi példaadás: a kereszt erkölcsé. „Az *Intarzia* valódi lírai hőse mégsem a beszélő, hanem – rejtett módon azokban a versekben is, amelyekben nem hozzá vagy róla beszélnek – Jézus.”¹⁸⁴ Vele szemben a kritikusan szemlélt jelenségek negatívumként írhatók le: „Nincs bűn, nincs csalás, / se hűségkeskedés; de van / nézőpont, helyzet s joghézagok; / az egyén szabad. Ez vastörvény, hát légies. / Így mindenütt uralkodik. / És megfeszíthetetlen.” (*Ha nem úgy, hogyan?*)

Ennek a kontraszttechnikának a legutóbbi két Vasadi-kötetben is több megvalósulási formáját láthatjuk, jellemzően olyan versekben, melyek pozitív példaként a másikkal való együtt szenvedést mutatják fel. Ennek megrendítő példája a Radnóti kivégzését naturalisztikus részletességgel megjelenítő *Tényállás*, de kontrasztba állítódik a Pilinszkynek ajánlott s a *Rekviem*et megidéző *Ilsa Lehner* című versben a vers nyitányában már eleve paradox módon jellemzett¹⁸⁵ táborparancsnok kegyetlensége áldozatának szenvedésével. Versek közötti motivikus kapcsolatot is megfigyelhetünk az *Ilsa Lehner* esetében, az öt golyó ütötte seb Teréz testén ugyanis visszaautal a *Ferenc, s a völgy nagy madara* című versben megjelenített Assisi, s rajta keresztül Krisztus stigmáira. Ezek a párhuzamok és ellentétek azonban nemcsak a versek motívumaiban, példaanyagában mutatkoznak meg, hanem abban a nyelvi tapasztalatban is, mely az utca válságát a nyelv romlásában is tetten éri. S nem pusztán a hétköznapi nyelvhasználat kritikájáról van ebben az esetben szó, hanem az értekezői nyelv érthetlenné váló szólamainak a bírálatairól is.

Ezt példázza az *Intarzia* kötet betétdialógusa, melyben a beszélő Pilinszkyvel folytat fiktív párbeszédet (*Szöveg a szöveg(él)ésről. Lirai-tudományos dájelóg*). A Vasadi-versek líranyelve tehát ellenbeszédként működik, mely meghatározza a versbeszélő világgal szembeni pozícióját is:

S fél a világosságtól,
mi szétlökve izzó ereit,
nem tűri a derengést,
a fölszabadító reggelt,
bontakozó panorámát.
Elviseli az éj sűrű
húsát, s csontvázként
beleáll. Hordja. Csak
ezt a Lét-metszette
sebet, ezt az ezüstajkú
kiáltást akarom.
Kontrában élek, füttyre
éberen, szimatolva, mint
a vadászeb.

(*Opál beszéd*)

A Vasadi-líra nemcsak a jelenkor morális, hanem szellemi kondíciójával szemben is kontrasztot képez, s ez mindenekelőtt a posztmodern kritikájában ragadható meg. Mint látható volt, Vasadi Péter költészete már a későre tolódott pályakezdés idején sem illeszkedett a kortárs magyar líra alakulástörténetének fő vonulatához. Mint fiatalabb pályatársainak több tagja, ő is az Újhold, mindenekelőtt Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes költészetét, s az általuk képviselt költői hagyományt folytatta, nála azonban – ismét Margócsy terminológiáját idézve – a „nyelvkritikai költészet” hatása kevésbé érzékelhető. Ez is lehet az oka annak, hogy az 1995-ben megjelent *A viola hatalma* kötet fülszövege már mint hagyományos költőt aposztrofálta Vasadit. Líranyelve azonban megőrizte kezdeti dinamizmusát, esszéi és versei pedig pontosan mutatják szellemi tájékozódásának frissességét. Éppen ezért hozzá kell tennünk ehhez az

értékeléshez azt, amit a Végh Attilával készített interjúkötetben mond: „Aki konzervatív, az beteg. Az nem tudja, hogy ő micsoda. A bensővé tétel az egyetlen, ami van. Ami bensővé lett, azt már nem kell őrizni, azt élni kell; halódik az, aki, miután valami bensővé lett, külsővé teszi. Pontosan az a lényeg, hogy a világ bent legyen.”¹⁸⁶ Azért tartom fontosnak idézni ezt a részletet, mivel, véleményem szerint, pontosan rávilágít arra a szellemi alapállásra, ahonnan Vasadi saját korához fordul, s ahonnan a posztmodern kritikáját is megfogalmazza. „Műszikrát szór egy isten, / bederridázták itten.” (*Azértis*); „éjének nekiront a poszt- / -modern-poszt ujjongás” (*Szilveszter*) – olvashatjuk például az *Opál beszéd* verseiben. Látni kell azonban, hogy Vasadi bírálata nem a posztmodernitás alapvető kondícióit célozza, annak pusztán modoros külsőségeire vonatkozik. A Vasadi-líra hagyományszemlélete – mint arról korábban szintén volt szó – eltér a posztmodern tradícióértelmezéstől, s akár líranyelve is felfogható a retotalizációra tett kísérletként, amennyiben nyelvszemléletének alapja a teremtő Logoszra irányuló keresztény felfogás, s világlátása is az egyetemes Egészre irányul. Ilyen értelemben Vasadi „korszerűtlensége” akár premodern jelenség is lehetne, azonban versbeszédében (még ha az isteni Logoszra is irányul) nem az egyedül érvényes narratíva igénye szólal meg.

Egység és emlékezet

Vasadi Péter szépprózája

Ha Vasadi Péter mára több mint fél évszázados alkotói életművét egy szóval szeretnénk jellemezni, akkor alighanem az *egységes* lenne a legtalálhatóbb jelző. Lényegében a kezdetektől fogva ugyanaz, a művek tematikus és poétikai szintjén is megragadható keresztény világszemlélet jellemzi a Vasadi-korpuszt. Mindez pontosan látható volt az esszéírói és a lírikusi életmű áttekintése során, az adott műnemekre vonatkozóan az értekezői és lírai beszédmód évtizedeken átívelő folytonossága mellett azonban megfigyelhettük a tematikus, hangnemi, műfaji gazdagodás, a kompozíciós elvek és ars poeticák folyamatos s fél évszázados időintervallumban már karakterisztikusan kirajzolódó szemléleti változásait is. Az értekező prózai és a költői életmű olvasásának lényegi tapasztalata továbbá, hogy bizonyos specifikus műfaji jegyek más műfajú szövegekben is előfordulhatnak. Így találunk szépprózai elemeket az esszéekben, illetve az értekezésekre jellemző argumentatív beszédmódot a lírai alkotásokban. Meghatározó tendencia azonban a próza lirizálódása: „Vasadi akkor is lírikus, ha prózát ír, s ha például az Eucharisztia titkát vagy az életszentség megközelítésének a lehetőségeit, kockázatait fejtegeti. Ez nem azt jelenti, hogy érzelmes; a verseiben sem az. De személyes: nem tant mutat be, hanem saját fölfedezéseit, amelyek egyébként »tartalmilag« egészen ortodoxok.”¹⁸⁷

Hasonló konklúzióra juthatunk Vasadi szépprózai műveinek olvasása során is. A novellák és tárcák esszékhöz való szoros kapcsolódását a prózaformán túl mutatja az is, hogy a szerző első két esszékötetében vegyesen, de külön fejezetbe rendezve, a műfaji különállást jelző

paratextuális utalással szerepeltek a szépprózai írások, melyek jelentős része majd az 1995-ben kiadott, a korábbi *Az ember reménye* (1982) című kötet ciklusával és egyik novellájával azonos című *Tettetés nélkül* kötetben újabb szövegekkel kiegészülve külön is megjelentek. Vasadi Péter *A szív szüntelen mormolása...* című 1991-ben megjelent könyve már alcímének műfaji megjelölésével is utal a különböző beszédmódok közötti átmenetiségre, keveredésre, s bizonyos értelemben a széppróza esszének és – főként Vasadi más rövidprózai alkotásaiban – az újságírásnak való műfaji alárendelődéséről is tanúskodik. Ezek a művek nem a korabeli magyar prózában meghatározó szövegirodalom paradigmája felől válnak tehát olvashatóvá, mivel sok esetben szorosan kapcsolódnak az értekező próza tanító, tanulságokat megfogalmazó vagy példázatos beszédmódjához, saját helyüket és önértéküket döntően a Vasadi-korpuszon belül tudjuk kijelölni.

(*Kisprózák*) Vasadi Péter szépprózai írásaiban a hagyományos prózapoeitikához köthető narrátori pozícióból megszólaló elbeszélő történetmondásából ismerjük meg a művek világát és szereplőinek meghatározó karakterjegyeit, de az elbeszélések nem elsősorban a cselekmény bonyolítását állítják a középpontba.¹⁸⁸ Ha Vasadi kisprózai alkotásait valamilyen konkrét szempont szerint igyekszünk rendszerezni, akkor a tematikus kategorizáció tűnik leginkább célravezetőnek, hozzáátve ehhez azt, hogy az elbeszélő szövegvilágbeli pozíciója művenként más és más.

A *Tűzjel* (1978) című kötetben olvasható „három tárca” már címadásával is az írások kvázi publicisztikai jellegére utal. A műfaji utalás ez esetben azonban inkább csak a szövegek eredeti megjelenési helyét emeli ki, s nem az elbeszélt történet alkalmi jellegét vagy könnyed hangvételét jelzi. Mindhárom történet (*Levél Fromeniusnak*, *Az idegen*, *Báreb és Sámirám*) bibliai környezetben játszódik, pretextusuk s bizonyos értelemben hermeneutikai kódjuk evangéliumi szöveg. Két közös motívum strukturálja mindhárom elbeszélést. A középpontban minden esetben Jézus áll, de nem mint Megváltó jelenik meg, csak mások elbeszéléséből hallunk róla, mintegy külső nézőpontból látjuk őt. Jézus mindhárom elbeszélésben tehát idegenként jelenik meg a szövegek fiktív világában,

s az elbeszélés főszereplőjének saját horizontjához képest megmutatkozó mássága kényszeríti ki a megértést vagy a megértés vágyát. *Az idegen* című novella főhőse, a Jézus által meggyógyított béna Ákober a novella végén a kérdés megfogalmazásáig jut el: „Ki az az ember?”, a *Levél Fromeniusnak* levélíró narrátora azonban megérti Jézus példabeszédeit: „Lementem a tópartra. Hátamat nekitámasztva egy partra vont vén bárkának, melynek hiányzott a feneke, néztem a homokot meg a fodrozódó víztükröt. Később a bárka orrába álltam, s ahogy fürkésztem a kék vizet, vagy az eget, vagy mindkettőt egymásba tükröződve, megértettem, hogy a mélység és a magasság bennünk találkozik. S bennünk is ütközik meg.” Ebből az idézetből is látható, hogy a Vasadi-kispróza két ponton is szorosan kapcsolódik a szerző lírai életművéhez: egyrészt a leírásban megjelenített vizualitás, másrészt az – idézett szövegrészben éppen a látványból leszűrt – szubjektumszemlélet révén, mely az embert mint egyszerűre immanens és transzcendens létezőt határozza meg.

A *Báreb és Sámirám* című novella cselekménye azon a napon játszódik, amikor a főtanács dönt Jézus elfogatásáról. Címszereplői közül Sámirám a szanhedrin bölcs tagja, Báreb pedig a szolgája, aki Jézus követője. Sámirám így két nézőpontból is rálát a „fiatal próféta” alakjára, ismeri a szanhedrin álláspontját, de hall Jézus tetteiről és tanításáról Báreb beszámolójából is. A főtanács döntése után önmagában elmélkedve eljut arra a belátásra, mely egyben válasz *Az idegen* záró kérdésére is: „Mint biztos és sötét sejtelem, köréje ereszkedett a veszedelem érzése. S most megértette: tudni erről a prófétáról, hogy ki, azt jelenti, hozzá tartozni.” Sámirám megértése egyben megtérés is, a novella zárata azonban, melyben Sámirám szolgáján keresztül értesíteni igyekszik Jézust a főtanács döntéséről, hogy az időben elmenekülhessen, a passiótörténet utólagos teológiai-üdv történeti horizontjában egyben – Sámirám bölcsességétől és belátásától függetlenül – félreértés is.

Lényegében ezeknek az írásoknak a világába illik *Az ember reménye* kötetből a „csodálatos kenyérszaporítás történetét a kenyér szakrális jelképisége révén”¹⁸⁹ parabolává átíró *Rabbi kenyere* című novella s Lanza del Vasto *Júdás* című regényének fordítása is, mely mint történelmi regény nemcsak a bibliai környezet miatt kötődik Vasadi fent említett

novelláihoz, hanem az evangéliumi történeteket kiegészítő narráció s írói világszemlélet szempontjából is. Az olasz származású francia író-filozófus művének középpontjában ugyanúgy nem a cselekmény bonyolítása áll, mint Vasadi szépprózájában, hanem az eredendően negatívan ábrázolt, öntelt, a szélsőségek iránt vonzódó, félművelt és hatalomvágyó címszereplő, a Jézus személyét és tanítását alapvetően félreértő Júdás belső, lelki történéseinek az ábrázolása. A regény a tanítványi kör leírása, a dialógusok és belső monológok révén Jézus tanítását több nézőpontból is bemutatja. Érdekes azonban Júdás alakjának értelmezése szempontjából Bodnár Dániel meglátása, aki az Iskariótiban a modern értelmiségi alakját fedezi fel, s egyben feltételezi az evangéliumi történet jelenkor-kritikai aspektusát, mely szintén nem áll messze Vasadi Péter szemléletmódjától sem: „Lanzo del Vasta Júdása nihilista értelmiségi, akinek számára természetes ez a létállapot, s ezért feltételezi, hogy mások is olyan hitetlenek, kiábrándultak, mint ő. Szabadgondolkodónak tartja magát, ún. felvilágosult, mindenre nyitott értelmiséginek, de ez a nyitottság csak az extremitások befogadására vonatkozik, ám a valódi értékek – szeretet, önzetlenség, szolidaritás, szépség, igazság – előtt már bezárult a lelke.”¹⁹⁰ Címadása révén szintén a novelláknak ehhez a típusához köthető a „drámai hangoltságú, feszült hangulatú”¹⁹¹ *Jairus*, melyben egy festő édesapa táviratban értesül lánya betegségéről, azonban a kórházba utazva balesetet szenved, s amikor megérkezik, a lányát éppen műtik. A novella története lezáratlan marad, a lezárást helyettesíti a cím utalása Jézus csodás gyógyítására.

Az ember reménye kötet *Tettetés nélkül* című ciklusa a korábbihoz képest több novellát tartalmaz, a fentebb említett *Rabbi kenyerén* kívül sem ebben a kötetben, sem az 1995-ös kötet újabb szövegei között nem találunk evangéliumi szcenikával játszódó történetet. Vasadi Péter kisprózai műveinek jelentős része abba a riporthoz közeli novellatípusba sorolható, amelyben az elbeszélő egy életképet rajzol meg (*Találkozás Varsóban, Kinyíló ablak, Nagypéntek, Trilógia, Tettetés nélkül, a Tettetés nélkül* kötetben megjelent művek közül idesorolhatjuk még: *Egy ember kanállal, Az üres szív szép, Úrfölmutatás, Aki Istennek beszél, Az erősek eledele, Aki lát, és aki nem lát, Följegyzések a Gyógyulók Házából*).

Ezekben a zsánerképekben példázat értékű, de lényegében hétköznapi emberi sorsok villannak fel, esetenként egyértelműen kimondva a példázat tanulságát, mint például a *Trilógia* második részletében, melynek elbeszélője egy katolikus lap riportereként mutatja be egy öngyilkos fiú családját s a családon belüli ellentéteket. A szöveg nemcsak az életrajzi szerzőhöz közeli elbeszélő pozícióját határozza meg, hanem kijelöli a szöveg implicit (hívó keresztény) olvasóját is. Mindez világosan látszik abból, ahogy a riport végén a narrátor levonja a történet tanulságát: „Lakik bennünk egy farizeus, akit sokszor a nem hívő természetes érzékenysége leckéztet meg a szeretetről. Sokszor úgy látszik: azon kívül, hogy Krisztus elszánta magát a fészületre és étkünk lett örökös feltámadásában, itt, köztünk alig történik valami. Tudnunk kell pedig: elemi humanizmus nélkül nem lehetünk keresztények. Minden tettünk napfényre kerül. Felebarátaink figyelme pontos és szigorú.” Hasonlóan egyértelmű erkölcsi tanulságot hordoz a *Tettetés nélkül* ciklus-, majd kötetcímadó novella, melyben a narrátor távoli ismerősként beszél el egy mozgáskorlátozott fiú tragikus sorsát. A fiú halálával végződő elbeszélés tanulsága azonban ebben a novellában nem a narrátor által mondatik ki, hanem az alkoholista apjával folytatott vitája során a fiú idézi Pál apostol rómaiakhoz írt levelét:

„– Hát mi a rossebet akarsz tőlem? – kiáltott rá az apja.

Lali előre hajolt s majdnem suttogott:

– Azt, hogy másképpen éljünk. Ne így! Egyszer valaki azt mondta, szeresetek tettetés nélkül. Mit gondol maga, meddig lehet hazudni? Előbb az anyámat, most meg engem! Igenis, azt mondta, tettetés nélkül.”

Az elbeszélések példázatossága mellett ezekben a novellákban is lényeges az az elbeszélői látásmód, mely az ábrázolt világ szereplőiben elsősorban az elesetteket, a szenvedőket mutatja be, s ezáltal a történeteket befogadó olvasót is a szenvedésre érzékeny szemléletmód kialakítására ösztönzi.

Az 1982-es *Az ember reménye* és az 1995-ös *Tettetés nélkül* kötetek szépprózai írásai között találunk kifejezetten esszéisztikus szövegeket is (*Ősz, A tömeg*), melyek nagyon vázlatos narratív keretében lényegében az értekező prózára jellemző tematikát s kérdés-válasz formában kifejtett

gondolatmeneteket tartalmaznak. Nagyon közel állnak ehhez a novellatípushoz azok a szövegek, melyek az elbeszélés fókuszába nem a külvilág ábrázolását, hanem a belső történések, érzelmi mozgások, meditációk leírását állítják (*Arc a tájban, Eleven éj, Utóidejűség, Sikknovella, Az ég kékje*). A *Sikknovella* például az írásról szóló szöveg: „Ez már így van, ha a sokból egy valami összeáll. Még látszanak a testen a valaha kifelé mozduló erők és indulatok, de a nehézkedésük már befelé nyom. Lehet, hogy áttépi a papírt a vitathatatlan *egység*, mi a részekből adódik össze, de a szervezet többé szét nem esik. Így vagyunk mi is. Jobb ezzel számolni.” Ez a leírás Vasadi költői ars poeticáival rokon, az alkotás folyamatát líraian megjelenítő novella zárlata összecseng azzal, ahogy Vasadi líráját Komálovics Zoltán interpretálja, a művekben működő centrifugális és centripetális erők leírásával.¹⁹² Hasonlóan az író művészetfelfogásáról vallanak *Az ég kékje* című írás bizonyos részletei, melyek Halmai Tamás értelmezése szerint „a művészi teremtés szubjektumon túli összetevői, a tapasztalati valóság szellemi tartalmai előtt tisztelegnek”.¹⁹³

Vasadi Péter kisprózáinak harmadik csoportját a háborús tematikájú novellák adják (*Kísértés, Csillagok és sisakok, A küldetés*). Bár ezek a szövegek a kisprózai művek viszonylag kis hányadát teszik ki, az életmű egésze szempontjából azonban annyiban mindenképpen fontos alkotások, amennyiben mind Vasadi lírájában, mind esszéisztikájában a világháborús tapasztalat mint a költői és esszéírói látásmódot döntően meghatározó élmény jelenik meg. A *Kísértés*, mely egy őrséget álló katona vízióját írja le, Vasadi költészetének látomásosságából táplálkozik. A *küldetés* az író novelláitól eltérően egy második világháborús katonai küldetés cselekményes elbeszélése. A *Csillagok és sisakok* négy, különböző felekezethez tartozó katonai lelkész önfeláldozó felebaráti szeretetét példázza, a történet fókuszában azonban nem a tragikus torpedótámadás cselekményének részletezése áll, hanem a megmentett túlélők minden év júniusában tett, a novella végére metaforizálódó utazása a tengerhez, s visszaemlékezése az áldozatokra: „Olyan ez az út – olvashatjuk a novellában -, mint egy keskeny folyosó, amelyen csak egy ember férhet el. De mintha négy ember lépdene rajta egymás mögött, áttetsző vállakkal és csillagokig érő sisakokkal. Harminc éve robogunk, de tudjuk, hogy ők utolérhetetlenek.”

(*Nagypróza*) Vasadi Péter 1991-ben megjelent, Lisieux-i Szent Terézt idéző *A szív szüntelen mormolása...* című regényének alcíme (*Esszéregény*) előre jelzi a műfajok közötti átmenetiséget. A kerettörténet szerint Vas Pál, az *Új Esztendő* című egyházi lap újságírója egy nap levelet kap Olasz Bálint bányamérnöktől, aki Vas írásait olvasó s a hit kérdéseire fogékony ateistaként ír az újságírónak. Ezzel elkezdődik a harminchét levélből álló dialógus Vas Pál és Olasz Bálint között, melynek során Olasz kezdeti vitázó érdeklődése lassan átalakul a keresztény tanítás elfogadásává. A levelekből értesülünk arról, hogy Olasz találkozik egy régi osztálytársával, akiből vidéki pap lett, s neki köszönhetően tagjává válik egy bázisközösségnek, megkeresztelkedik, majd felveszi a többi szentséget is. Az utolsó levelek már a papi hivatás felismeréséről, majd a karthauzi rendbe történő belépéséről tudósítanak. Vas Pálnak írott utolsó levelében elküldi esszéit az újságírónak, melyek a levelek után, mintegy függelékként két nagy egységbe osztva olvashatók.

A szív szüntelen mormolása... tehát nemcsak esszéregényként, hanem levélregényként is olvasható, hozzátéve, hogy a cselekményhez képest ebben az esetben is fontosabbak a levelekben olvasható elmélkedések, gondolatmenetek, melyek kezdetben a két különböző (hívó és nem hívő) állásponton lévő fél vitájaként olvashatók, majd – ahogy Olasz Bálint egyre inkább elfogadja a keresztény tanítás tételeit, azaz megtér – a levelek egymás mellett futó, s időnként érintkező monológok lesznek, melyek tematikáját (ezek Vasadi esszéinek is gyakori tárgyai: a hit tapasztalata, Isten létének valósága, Jézus személye, az egyház mint közösség, a liturgia, a szeretet, hit és értelem viszonya, szabadság, imádság, hit és kreativitás stb.) Olasz megtérésének logikája, érdeklődésének változása, végső soron személyiségének lassú átformálódása, korábbi életét feladó, nevét is megváltoztató identitásváltása határozza meg. Ebben az értelemben viszont akár fejlődésregényként is olvashatnánk Vasadi művét.¹⁹⁴

A regény azonban több mint egyszerű konverziótörténet,¹⁹⁵ mely a megtérőnek a „hallgatag szerzet kötelékébe” való belépésével zárul. A szöveg három nagy egységre tagolható. Az első egységet az a harminchat levél alkotja, melyből értesülünk Olasz Bálint megtéréséről, a keresztség felvételéről, első szentgyónásáról és áldozásról, valamint

arról, hogy megszületik benne az elhatározás, hogy belép a francia szerzetesi közösségbe. A második egység Olasz Bálint már szerzetesi néven (Fr Ayarde Olas) küldött utolsó levele, melyben részletesen beszámol az Adda Sable-i rendházba történő megérkezéséről és a közösség életéről. A harmadik nagy egységet a további két fejezetbe tagolt esszék adják. Ez a hármas tagolás Olasz Bálint megtérését a középpontba állítva megfeleltethető a misztikus élmény elmélyülésének Dionüsziosz Areopagita által leírt hármas útjának is: a *via purgativának* (megtisztulás útja), melyet végigjárva Olasz ateistából hívővé válik; a *via illuminativának* (megvilágosodás útja), mely a tényleges utazás végén a szerzetesi közösségbe való megérkezést jelenti, valamint a *via unitivának* (egyesülés útja), mely az esszéekben kifejtett gondolatok révén a kinyilatkoztatott vallással való teljes szellemi azonosulásként ragadható meg. Vasadi regénye tehát a misztika értelmezésének azt a hagyományát követi, mely Szent Ágostontól kezdve a misztikus istenélmény szélsőséges jelenségeivel szemben az értelmi megismerő-tevékenységet helyezi előtérbe. Ágoston ugyanis különbséget tesz testi, szellemi és értelmi látás (megismerés) között, s a 2Kor 12,2–4 értelmezése során Pál apostol elragadtatását és az isteni dicsőség szemlélését az értelmi látás körébe vonja: „Ha tehát az apostol harmadik égnekezt a harmadik fajta látást nevezte, mely nemcsak az összes testi látást múlja felül, amellyel testi érzékszerveink révén testeket érzékelünk, hanem minden szellemi is, amelyben a testi képmásokat szellemileg és nem elménkben szemléljük, akkor ezzel a harmadik fajta látással látható Isten dicsősége, és szívünket e látvány szemlélése végett kell megtisztítanunk. Ezért mondja a Szentírás: *Boldogok a tisztaszívűek, mert ők látni fogják Istent.*”¹⁹⁶

A szív szüntelen mormolása... azonban nem csak Olasz Bálintot állítja a középpontba, a regénynek két fókuszpontja van, melyek közül a másik Vas Pál. Vasadi a regény bevezetőjében leszögezi, hogy az „Olvasó – levél formában megírt – regényt tart a kezében, tehát nem naplót vagy beszámolót, ezért a »világban« élő személyekkel, föllelhető intézményekkel az azonosítási kísérleteket jobb elkerülni”. Az író azonban ezzel a bevezetővel pusztán narratív játékot játszik, hisz Vas

Pál neve s az *Új Esztendő* lapcím csak alig rejti Vasadi Péter nevét s a katolikus *Új Embert*. Olasz Bálint utolsó leveléhez mellékelte esszéik első nagyfejezetének címe (*Kockásfüzet*) pedig az *Ahogy én tudom* című 1994-es kötete első esszéciklusának címe, a regény záró része tehát ily módon is visszaíródik a Vasadi-életműbe. Ebből a nézőpontból tekintve a két levélírói hang egybeolvadása a két szubjektum mű végére történő azonossá válásáról is tanúskodik, s a szerzői bevezető ellenére az esszéregényt naplóként, esetleg vallomásként teszi olvashatóvá. Ezt az értelmezési lehetőséget megerősíti G. Komoróczy Emőke kritikája is: „Mintha ugyanazon ember két Énje – a hívő és a hitetlen – vitatkozna egymással, míg végül kialakítják a »közös nevezőt«: a valláson alapuló élet szilárdabb alapokat ad, mert megteremti a lehetőségét annak, hogy az önmagába zárt individuum túllásson önös hétköznapi életkeretein, s ne merüljön alá a pusztta megélhetésért vívott érdekharcba.”¹⁹⁷

2004-ben a Széphalom Könyvműhely gondozásában jelent meg a *Ha az áldozat elszabadul* című kisregény, mely egyrészt radikálisan más prózapoétika szerint íródott, mint Vasadi Péter korábbi szépprózai írásai, másrészt azonban az életműbe való szoros beágyazottsága, a lírai korpuszhoz való kötődése még erősebb, mint kisprózai műveié. Az apokaliptikus vízió erős vizualitásánál, látomásosságánál fogva is visszanyúlik a korai Vasadi-lírához, de egyes részleteiben szövegszerűen is visszautal a költő korai köteteinek nagy cikluskompozícióira. A Birodalom leírása az *Ének a szomjúságról* ciklus *A Hatalmas szomja* részére utal vissza, melynek történelmi utalásai a hitleri Németországra vonatkoztathatók, a kisregény *A főváros megszállása* című fejezete pedig a *Jelentés Babylonból* ciklust idézi. Az említett fejezet a tömegsírban feltámadt világító csontú fehér lények nézőpontjából írja le az eseményeket, míg a korai ciklus pusztulásvíziója a Földre érkező angyalok szemszögéből és elbeszéléséből tárul fel. A két, egymástól harminc év távolságban született szöveg egymásra vonatkoztatását erősítik továbbá a kisregényben található szó szerinti önidézetek.¹⁹⁸ A 2007-es *Intarzia* kötet újraközi a kisregény *Mélytengeri hal* című betéttörténetét, s a kötet *Parlando* című verse a *Ha az áldozat elszabadul* lírai újraírása:

Vagy luxus-erődöket
építenek, vagy porlandó
házakat döntenek össze;
lőnek lengő ágyúcsövekből
cipruskertre, kútra, gyerekre,
hol pontosan, hol pontatlanul;
de hova hátrálnak majd, mely
falhoz a hősök, a gyávák,
ha egyszer az áldozat
újra meg újra megölve
végeképp elszabadul?

A kisregény története egy csodás eseménnyel indul: a Risol völgyében található, emlékműként gondozott háborús tömegsír meggyilkolt áldozatai világító csontú, köd testű lényekként támadnak fel. A mű epikus kerete röviden összefoglalható: a tömegsírbeli feltámadt áldozatok fehér ködszerű lényként megtámadják a Birodalmat, háború kezdődik köztük és az emberek között. Az emberek szempontjából reménytelen küzdelem („megölhetetlenek vagyunk, mert már megölték minket – ne lőjete, mert elpusztultok”) egy pontján a lények visszahúzódnak, eltűnnek, majd amikor a Birodalom a győzelmet ünnepli, megszállják a fővárost. Ezután párbeszéd kezdődik köztük és az emberek között, akik végre megértik a lények küldetésének célját. Felépítik az Állami Zúza és Cementművet, melyben a fehér lényeket korszerű technológiával megsemmisítik, ezüstös porrá őrlik csontjaikat, melyből megépítik a „szenvetés emlékművét”, a Csönd Házát. A kisregény földrajzi és személynévi utalásai révén kirajzolódó fiktív tér-idő koordináták a történetet anélkül, hogy a szöveg konkrétan megnevezné, a közelmúlt, a második világháború alatti és utáni Németországba helyezik, melynek történelmi és (Vasadi szempontjából) életrajzi háttére a második világháború, vagy általában a totális diktatúrák embertelenségének tapasztalata, beleértve ebbe a szovjet típusú kommunista diktatúrát is. Hozzátehetjük ehhez Halmai Tamás megállapítását: „[C]sak közvetlen tárgy, de nem végső téma a háború. Tematizálása csupán lehetőség

egyetemesebben emberi kérdések: halál, erőszak, bűn, bűnhődés, emlékezet (és feltámadás) kérdése fölötti tünődéshez.”¹⁹⁹ Ennek az egyetemes reflexiónak a lehetőségét úgy teremti meg a Hitlerre s a hitleri német birodalomra történő, könnyen feloldható utalások, hogy egyben fenntartják a referenciális olvasat lehetőségét is, melynek az utolsó fejezetben a Csönd Házának falára írt egykori koncentrációs és munkatáborok helyneveinek említésekor lesz kiemelt, a mű befogadói applikációját is döntően meghatározó funkciója.

S habár a kisregény azonosíthatóan 20. századi európai környezetben játszódik, cselekménye – legalábbis részben – a bibliai intertextualitás összefüggésében s kifejezetten teológiai háttérrel érthető meg. Az első, *Magja van a csöndnek* című fejezet, s valójában az egész kötet mottója Ezékiel próféta könyvéből származik: „Ezt mondja az Úr, az Isten: Gyere elő a négy szél hazájából, és fújj ezekre a halottakra, hogy megelevenedjenek... Ekkor jövendöltem, amint parancsolta nekem, és élető lehelet szállt beléjük, életre keltek, talpra álltak, ez a nagy sereg.” (Ez 37,9–10.) A mottónak hármas funkciója van: egyrészt előrevetíti a könyvben leírt apokaliptikus eseménysort, mely a 2. fejezetben a tömegsírhoz temetett ártatlan áldozatok világító csontú „lépegető s lebegő lényekként” való feltámadásával indul; másrészt – amiről a műben egyébként csak utalásszerűen esik szó – megjelöli a csodás történet isteni eredőjét; mindezt (harmadrészt) a regény narrációjára vonatkoztatva az elbeszélői nyelv transzcendens eredetének kijelöléseként is érthetjük.²⁰⁰ A kisregényben elbeszélte történet szempontjából releváns pretextusként határozható meg továbbá a Jelenések könyve és a *Minden Jeremiás siralma* című fejezetben a fehér lények hangjához rendelt, s a címben is jelölt, a régi Jeruzsálem pusztulásakor született *Jeremiás siralmi*. A Jelenések könyvére történő utalást erősíti a feltámadott áldozatok konkrét számának meghatározása (tizenegyezer-kétszázötven) is, ami azonban eltér a János-apokalipszisben leírt megjelöltek számától (száznegyvennégyezer). A világító csontú fehér lények száma azonban a Vasadi-műben folyamatosan növekszik, a 12. fejezetben azt olvassuk: „a lények száma elérte a tízmilliót”. A narrációból nem derül ki világosan, csak feltételezni lehet, hogy a gyarapodás annak tudható be, hogy

a „második teremtés” nemcsak a Risol-völgyi tömegsír áldozatait érinti, hanem minden ártatlan áldozatra kiterjed. Útjuk során a feltámadtak az emberek a homlokukon fehér jellel jelölik meg, mely szintén a Jelenések könyvére utalhat, vagy – miként Halmai Tamás feltételezi – Káin bélyegével jelölik meg az élők homlokát.²⁰¹ Az ő értelmezését erősíti a 7. fejezetben, a lények monológjában megfogalmazott küldetés: „Parancsunk van. Ez a parancs nem bosszúállásra serkent, hanem megidézeti a könyörtelenséget. Megjelölteti hűvös tenyerünkkel az elszánt gyilkosokat. Céltalan halálunk most teljeseedik be. Meg kell jelölnünk az elbujdosott bűnösöket, és föl kell építenünk a szenvedés emlékművét, a Csönd Házát”. A korai Vasadi-lírából a 2004-es prózába átemelt verssor szintén Halmaist igazolja: „Káiné a Föld legnépesebb családja”. A 15. fejezet, melynek beszélője ugyancsak a fehér lények kollektív kórusával azonosítható, azonban tartalmaz olyan részletet, mely ezzel ellentétes értelmezést is megenged: „Homlokotok érintése nevet ad nektek. Eljöttünk, hogy megszabadítsunk titeket. A szenvedés a ti szabadságotok.” Ennek alapján a lények fehér jele a Jelenések könyvének vonatkozó részletével (Jel 7,3-4) együtt olvasva az üdvösségre való kiválasztottság jeleként lesz értelmezhető, s ily módon jeleníti meg az apokalipszis elválasztás eseményét.

A hivatkozott szentírási részlet tágabb szövegkörnyezete a lények (a színszimbolika révén eleve az ártatlanság jelzéseként érthető) fehérségére s transzcendens eredetére is magyarázatot ad: „Ezután akkora sereget láttam, hogy meg sem lehetett számolni. Minden nemzetből, törzsből, népből és nyelvből álltak a trón és a Bárány előtt, fehér ruhába öltözve, kezükben pálmaág. Nagy szóval kiáltották és mondták: »Üdv Istenünknek, aki a trónon ül és a Báránynak!« Az angyalok mind a trón, a vének és a négy élőlény körül álltak, arcra borultak a trón előtt, és imádták az Istent, mondván: »Amen, áldás, dicsőség, bölcsesség, hála, tisztelet, hatalom és erő a mi Istenünknek örökkön-örökké! Amen.« Ekkor a vének közül az egyik megszólított. Azt kérdezte tőlem: »Kik ezek a fehér ruhába öltözöttek, és honnan jöttek?« Így válaszoltam: »Te tudod, uram.« »Ezek a nagy szorongatásból jöttek – magyarázta meg –, ruhájukat fehérre mosták a Bárány vérében. Ezért állnak Isten

trónja előtt, s éjjel-nappal szolgálnak neki a templomában. A trónon ülő közöttük lakozik. Nem éheznek és nem szomjaznak többé, a nap nem égeti őket, sem másfajta hőség, mert a Bárány, aki a trón közepén áll, legelteti, és élő vizek forrásához tereli őket, az Isten pedig letöröl a szemükről minden könnyet.«” (Jel 7,9–17.) A fehérség azonban éppen a lények inváziója miatt más, ezzel éppen ellentétes jelentésvonatkozásban is megjelenik a kisregényben. *A Birodalom válságos helyzete* című fejezetben a „fehér lett a rettegés és a gyanakvás színe”, s miniszteri rendeletekben tiltották be a fehér színű dolgok használatát. A lények inváziója, az ellenük vívott háború okozta politikai-társadalmi deformáció ábrázolásmódja az örkényi groteszket idézi, s a groteszk beszédmód esetenként ironikus megjegyzésekkel társul, ahogy például *A főváros megszállása* című fejezetben olvashatjuk: „A képzetebb főtisztek tukmálták rá a hálót a bevonuló osztagokra, mert úgy tudták, hogy a lélek hasonlít a pillangóhoz.”

Érdemes kitérni a mű narrációjának sajátosságaira is. *A Ha az áldozat elszabadul* című kisregény újdonsága a Vasadi-életművön belül ugyanis nem a bibliai intertextusokhoz való összetett viszonyban keresendő, hanem a szerző korábbi szépprózai műveinek hagyományos elbeszélésmódjához képest mutatható ki. A 2004-es kisregény megbontja a történetmondás korábbi művekben megfigyelhető koherenciáját, az eseményeket elbeszélő, a történéseken kívül álló első számú narrátor nézőpontját és szerepét egy-egy részben valamelyik szereplő, néhány esetben a világító csontú fehér lények kollektív kórusa veszi át. A narrátor, aki múlt időben beszél el a történéseket, önmagát nem jeleníti meg az apokalipszis világában oly módon, mint a Jelenések könyvének lejegyzője, mégis tanúként számol be az eseményekről. A narráció hangneme érzelmentes, az elbeszélésmód azonban esetenként sokkal inkább lírai, mint epikus. A „tizennyolcadik rész, amely a hírszerzés által elfogott szavakat közli szaggatottan ritmizált rendben, szabadverses hatást kelt” – jegyzi meg kritikájában Halmai Tamás.²⁰² A fehér lények dekódolt beszédének líraisága, s a narráció kötődése a korai Vasadi-versekhez lényeges nyelvszemléleti konzekvenciákhoz vezethet. „Örökre elveszítettük a szavakat,

de megőriztük a gondolatot.” – olvashatjuk a 7. fejezetben a lények önértelmező monológjában, ez a kijelentés azonban nem a szenvedés nyelv nélküliségére vonatkozik, hisz ők a haláluk révén már túl vannak ennek tapasztalatán. A feltámadott lények egy olyan emberi nyelven túli valóságból térnek vissza, ahol az emberi szavak sokasága helyett a Logosz uralkodik. Az a Logosz, mely a János-evangélium prológusa szerint testté lett, s aki/ami a Jelenések könyvében „Isten Igéjeként” neveztetik meg: „utunk végéhez értünk, hiszen igákkal... nem igékkel kezdődik az új áldozat – kimondhatatlan igék ezek, s csak akkor hallható, ha összpontosított sugárzásként átütik a csendet” – olvashatjuk a dekódolt üzenetet.

Az ártatlanul elpusztult áldozatok „második teremtése” Krisztus feltámadásának antitípusa, de nem azonosítható a parúziával, Jézus második eljöveteleével, az apokaliptikus hagyomány nézőpontjából legfeljebb annak előjeleként értelmezhetjük. Az apokalipszis tehát abban az értelemben, ahogy a Jelenések könyve a világ egyetemes pusztulásaként és az égből alászálló új Jeruzsálemként leírja, Vasadi művében valóban elhalasztódik. Viszont az ott leírt végidővízió lezár egy korszakot, a felejtés idejét, s ezt a lezárást a narrátor a profétikus beszédmód személytelenségével apokaliptikus eseményként beszéli el, egy olyan pozícióból, mely nem része az elbeszélte eseménynek, kívül és túl van rajta. A pusztulás tehát – csakúgy, mint a korai *Jelentés Babylonból* című hosszúversében – nem végleges, a lények feladata itt sem az emberiség elpusztítása, hanem az egykor elkövetett könyörtelenségek felidézése. A Vasadi-műben azonban nem a pusztítás leírása áll a középpontban, hanem a lények valódi kilétének, megölhetetlenségének a fel nem ismerése, az ellenük vívott háború és a háború révén átalakuló világ abszurditása. A társadalmi káosz megszüntetéséhez, s a lényekben megtestesülő idegen megértéséhez a párbeszédn keresztül vezet az út. Így tudatosulhat az emberi egzisztenciát meghatározó igazság, mely szerint minden (túl)élő az ártatlan áldozatok halála miatti egyetemes felelősséggel tartozik:

„– Értem, 51-es vagyok, utasítok: – arra válaszoljanak, miért szálltak meg minket, mire volt jó ez az átkozott cirkusz, akik ma élnek ártatlanok –

– Figyelem, veszem: – senki sem ártatlan, csak az áldozat – a szemek látták, a fülek hallották, a levegőt dörgés tépte, halál és sikoltások – a levegő sem ártatlan – soha többé, soha töb...”

Az idézett részlet felveti az áldozatokkal szemben elkövetett bűntettek miatti kollektív bűnösség lehetőségét is. A lények által kinyilatkoztatott bűnösség abszurdításig fokozása („a levegő sem ártatlan”) s a történet kimenetele mutatja, hogy jelen esetben nem ebben a (jogi) értelemben vett kollektív bűnösségről van szó. A Vasadi-mű intenciója és teológiai szemléletmódja ugyanis sokkal közelebb áll az új politikai teológiához. A *Ha az áldozat elszabadul* című Vasadi-próza interpretációjának talán legfontosabb teológiai implikációkat is magában rejtő hozadéka ugyanis megerősíthető az új politikai teológia egyik alapítójának, Johann Baptist Metznek a keresztény tradícióértelmezésével: „A bibliai hagyományokban megjelenik az egyetemes felelősség egy sajátos formája. E felelősség univerzalizmusa mindamellett (és erre behatóbb figyelmet kellene fordítanunk) elsődlegesen nem a bűn és a kudarc egyetemességére, hanem a világban megvalósuló szenvedés univerzalizmusára van tekintettel. Jézus elsődlegesen nem a másik bűnét, hanem a másik szenvedését tekintette. Jézus szemében a bűn elsősorban a másik szenvedésében való részesedés elutasítását jelentette, olyan szűkösséget, amelyben az ember nem képes túllépni saját szenvedéstörténete horizontján, azt, amit Ágoston később a »szív önmagába fordulásának«, a teremtmény rejtett nárcizmusának kiszolgáltatott létállapotnak nevezett. És ennek nyomán megjelenésekor a kereszténység az emlékezés és az elbeszélés közössége volt, amely Jézust, az elsősorban az idegen szenvedést tekintő Jézust követte.”²⁰³ A „memoria passionis” megvalósíthatóságába vetett eszkatologikus remény miatt nem lehet végeleges az emberiség pusztulása Vasadi apokalipsziseiben. Ez a jövőbe vetett optimizmus azonban nem jelenti, hogy a jelen válságtudata ne fejeződne ki igen erőteljesen Vasadi prózájában. A cselekmény a Risol völgyének leírásával indul, itt található a tömegsír, s az egykori mészárlás emlékét őrző márványoszlop. Nem a teljes felejtés kultúrája, hanem az ártatlan áldozatokért vállalt egyetemes felelősség nélküli emlékezés üres gesztusa lepleződik itt le.

S éppen ezáltal Vasadi prózája az apokalipszis eredeti görög jelentését (‘lelepleződés’) hozza játékba a mű interpretációja során. Az *Elmegyünk újra meghalni* című utolsó előtti fejezet írja le rendkívüli aprólékossággal az Állami Zúzda és Cementmű működését, a ködtestű, világító csontú lények cementté őrlését. Az „önmagát megsemmisítő pusztulás” leírása kemény kritikáját adja a modernitás technológiai fejlődésbe vetett hitének, s abszolút érzelemmentes elbeszélésmódjával felidézi a világháborúk és – különösen is – a megsemmisítő táborok kegyetlenségét. Amíg a háború és a lágerek áldozatainak szenvedése céltalan és értelmetlen, addig a „második teremtés” önmagát feláldozó pusztulásának határozott célja van, a fehér lények cementté őrlt csontjából épült Csönd Háza mint egyfajta interaktív múzeum alapítja meg az új korszakot, az emlékezés kultúráját.

Szent idegenség

*Vasadi Péterrel Finta Gábor és Szénási Zoltán
beszélget*²⁰⁴

A veled készült interjúkban keveset beszélsz a családdról. Milyen családba születél, és hogyan telt a gyermekkorod? Milyen inspiráló hatások nyomán született meg benned a gondolat, hogy költő legyél?

Egypár szót hadd mondjak arról, hogy miért takarom magamat bizonyos értelemben. Először is az életben maradáshoz rászorultam. Attól a perctől kezdve, hogy hazajöttünk Németországból a hadapródiskola kötelékében, nagyon keményen bántak velünk, és meg kellett gondolnia az embernek, mit mond el, és mit nem. Odasúgta nekünk egy állomás-vezető-helyettes, hogy vigyázzanak, elleptek bennünket a nyomozók. Ezek után súlyozni kellett a szavakat, amit e nélkül is megtettem volna. Annyit még hozzáfűzök, hogy marginálisnak tartom ezeket a személyi dolgokat, a túlfényezést meg ki nem állom.

Az édesanyám Erdélyből származik, Alsólugosról. A nagyapám a Zichy-birtokoknak volt a főintézője és európai hírű botanikus. Munkáit csak később ismertem meg. Nyolc gyermeke volt, azok közül kettő írt verset, a többiek szőréen ülték meg a lovat. Négy lány és négy fiú. A fiúk ispánok voltak és alispánok, tehát a felső társadalmi szintnek az alsó rétegéhez tartoztak. Egy görög ág is van a családban, Stupa néven. Jolánka néni, aki nagyszerű asszony volt, jól beszélt görögül és magyarul is, az édesanyámról elmesélte egyszer, hogy a szerb király térdén lovagolt. Ezt a társaságot nagyapám mély, jó és sugárzó szellemisége tartotta fönns és meg. Olyannyira, hogy amikor el kellett menekülniük, mert megfenyegették őket, a mócok térdén állva kérték a nagyapámat,

ne menjenek el, mert akkor mi lesz velük. Találkoztam később is az ő munkásságának nyomaival, hetvenöt olyan tanulmánya volt, amit lefordítottak németre vagy angolra; ezek a közép-európai flórával és faunával foglalkoztak. Ahogy megvetették a lábukat Budapesten, egy lapot is alapított, amelynek ő lett a szerkesztője is. Szép dolgozatok ezek, még akkor is, ha az ember nem ért hozzá. Egyre viszont fölkaptam a fejemet: *A magyarországi fauna és flóra Petőfi Sándor költészetében*. Petőfi egész költészetét áttanulmányozta – egy botanikus. Ilyen gyönyörű vadságai voltak, ugyanakkor nagyon szelíd ember volt.

Az édesapám újpesti postás, kispolgári családból származott. Az egyik ág fölnyúlt Norvégiáig, őket Witznek hívták. Apám is postásként kezdte, végül a vezérkar mellé beosztott alezredesi rangban szolgáló tiszt lett, három fia született, és mind a három katona lett. Az öcsém a kőszegi katonai alreálban kezdte tízéves korában, én a leventemozgalom tisztikarában voltam tizenhárom-tizennégy évesen, és aztán abba a székely hadosztályba kerültem, amelyik fölmozsolódott a háború alatt. Apám táviratilag hívott haza, hogy menjek Sümegre, mert fölvettek a harmadik évfolyamba a hadapródiskolába, amely Nagyváradról települt akkor ki, nagy hadihozománnyal. Innen mentünk Nyugat-Németországba, Bajorországba. A bátyám repülő volt. Bezupált, aztán hivatásos, földérítő repülő lett. El lehet képzelni azt az ebédet, amikor szegény anyám leül, körülnéz, aztán azt mondja: „Na, mi van? Laktanya lett az én otthonom?”

Kisgyerekként két fontos dologra ügyeltem: a figyelemre, és arra, hogy hagyjanak békén. Egyiket se nagyon honorálta a család. Egy kicsit, akaratom ellenére is, mindig kilógtam a rendből, sokat bámészkodtam. Akkor a fiúkat kislányosan öltöztették, dús, göndör hajam volt, és mindig beszorultam az öcsém és a bátyám közé (– a középső gyerekek keserű sorsa van). Azt kérdezték: „Miért nem szól ez semmit?” „Gügye vagy? Miért hallgatsz?” Gondoltam magamban: „Te vagy gügye, mert amit mondasz, az gügyeség.” Ami a figyelmet illeti: katonaként először megtapossák az embert. Majd összerakják. Én a belső figyelemről mélyen hallgattam, de fölfedezték, mert mindent fölfedeznek. Aztán meg nagy erővel földobtak, és elkezdtem hangtalanul írni. Akkor már elviselték a barátaim, hogy nem sokat beszélek, de amit mondok, az furcsa, nem odavaló, mégis érdekes.

Az apám családjában volt egy papköltő, akinek nem nagyon szerettem a verseit, de erről sem beszéltem, mert minek, csak hogy a kezembe nyomták, hogy olvassam. Az édesanyámnak két versíró testvére volt. Az egyik a Zsóka néni, igazán költői alkat, aki a Kosztolányi Dezső által patronált Pátria írói kör tagja volt. Bár nem tudtam róluk semmi egyebet, de a nagynéném egyszer hozott nekem egy *Balkon* című verskötetet. Nem tudom, hogy miért nekem adta, mert ő sem tudott rólam semmit. Talán csak azért, mert bámész gyerek lehettem? Nem tudom, Kosztolányi vezette-e be őt az irodalomba, de azt igen, hogy ő is magányos volt a családjában. Volt neki néhány egészen jó verse, de itt a vers minősége meg a magam ítélete nagyon labilis dolog. Viszont Aranka nénitől, aki vénlány maradt, gyönyörű élményt kaptam. Ő minőségellenőr volt egy ruhagyárban. Kockás füzetbe írt, és fölolvastott belőle néha verseket. Azokban viszont találtam szép sorokat, s azokat meg is beszéljük. Ő mesélte, hogy amikor József Attilát meghívta az újpesti ruhagyárba egy beszélgetésre, a költő olyan vehemensen jött be a kétszárnyú ajtón, hogy a kabátja beakadt a kilincsbe – egy elég gyatra kabátja volt –, és letépte a gombot. Ő pedig fölvarrta. Azt mondta nekem: „Jegyezd meg, hogy József Attila gombját én varrtam föl!”

Volt egy nagybácsim, akinek megvoltak a *Nyugat* évfolyamai. Ő az édesapám bátyja volt, plébános. Elég konfliktusos viszonyunk volt, pedig nem sokat szóltam, de épp ezt nem szerette ő sem. Egyszer, tizennégy éves lehettem, egy másik nagybátyámtól – aki nagyon izgalmas figura volt, bécsi diszhal-nagykereskedő, a legszebb nagynénémnek a férje – könyveket kaptam. Nagybátyám intelligens nietzscheánus volt, megtanított a kettős könyvelésre meg egy kicsit a németre is. Ő adta a kezembe az *Ecce Homót* és a *Jón és rosszon túlt*. Én persze ezeket faltam. Jártam hittanra is. A hit – mindezzel együtt – titkos szeretetem tárgya maradt. Nietzsche és Pascal összefért egymással. Plébános nagybátyám dolgozószobájában olvastam. Amikor látta a kezemben Pascalt, azt mondja: „Mi az, te olvasol?” „Igen.” „Miket olvasol?” „Elemér bácsi, ha lehet, a *Nyugatot* szeretném, látom, minden szám megvan.” „A *Nyugatot*? Hát ne bolondozz!” – teljesen meg volt dőbbenve. Azt mondta végül: „Ha ez így van, szabadon bejárhatsz, de tegyél vissza mindent a helyére!”

Rokonságot látok közöttük, a nagyok között, azóta is. Akkor fedeztem föl, hogy a zsenialitás nem arról szól, hogy miben igen, és miben nem.

Néhány dolgot ez talán meg is magyaráz az Opál beszéd kötetteddel kapcsolatban, amelyben Nietzsche-től veszel mottót, és neki ajánlasz verset.

Nagyon messzire vezetne, ha most ebbe elmélyednénk. Azokra figyelek fel igazán s másként, akik félreértés tárgyai. Ez egyrészt szenvedés, másrészt gyakran találat. Akiket elítél a keresztény köztudat, azokat megragadom. Nem lehet Nietzsche-t azzal elintézni, hogy istentagadó. Látó is. A végtelen ellentétek az igazságot világítják meg élesen. Ebben hiszek. Az egyik egyetemen arra ítélték, hogy Marx-szemináriumra járjak. Fölfedeztem, hogy a marxizmusban profetikus elemek vannak, csak erről senki sem tud, illetve akar beszélni. Hidegen szívták mellre.

A kamaszkorodat a világháború zárta le. Téged is, mint Pilinszkyt, kiskatonaként a nyugati frontra vezényeltek. Verseid, esszéid alapján nyilvánvaló, hogy ez az emlék meghatározó számodra. Pilinszky költészetében a fegyenc a szenvedő ember ikonjává vált, míg Auschwitz a világrendet megingató történelmi botrány szinonimája. Te mintha más történelmi, létfilozófiai konzekvenciákat vonnál le az ott átélt szörnyűségekből.

Igen, ez bizonyos. Szerintem az első oka ennek az, hogy Pilinszky nem vett részt abban, amiben nekem kellett. És ez nagy különbség. Nem azt mondom, hogy szemlélő volt, mert tudom saját elbeszéléseiből is, hogy reszketett, amikor egy lövedéket kellett fölemelnie. Én nem reszkettem. Engem kiképeztek már leventekoromban. A leventemozgalomról most csak annyit, hogy az az egész magyar férfilakosságot már ifjúkorában fegyverfoghatóvá akarta tenni. Ennek azonban voltak váratlanul jó következményei is. Például a zsidóüldözés idején engem – a törzstiszt „megbízható” fiát – szemeltek ki a zsidó szakasz parancsnokául. Együttműködtünk. Csupa olyan zsidó fiú volt ott, aki a barátom volt, és eminens tanuló. Az ész volt összegyűjtve ott, akár tetszik ez a keresztény antiszemitáknak, akár nem.

Engem az átélt események megváltoztattak, nem csak elémítettek. Láttam. Egy halott német tábornokot lóhoz kötve. Kocogott a bécsi csatából. Föl volt kötözve a lóra. Kérdezem az SS-től: „Miért nem veszik le?” „Így kell megérkeznie. Már Pletz óta halott.” Ilyen a boschi apokaliptika.

Tehát láttam az ember nagyságát, ha akartam, ha nem, és láttam a semmi voltát. Hogy hol van itt az Isten? Másrészt: én miért és hogy kerülök ide? Hol van most a szellem? Van-e apám, anyám, öcsém, bátyám, a rokonok, a többiek? Kik és hol vannak? Miért ez az egész? Nemcsak borzalom, az ember irgalmatlan bemutatkozása is. Ezek s ilyenek vagyunk? És most hogyan tovább?

Utaltál az előbb Istenre. Ezek az élmények a hitedre hogyan hatottak? Mert pontosan ezek a világháborús események, sokaknál éppen a hit elvesztését, vagy az Istennel, a hittel való szembefordulást vonták maguk után.

A hitet nem lehet elveszíteni. Lehúzódhat a semmibe, de akkor ott vagy rendíthetetlen, vagy nincs is. Ha rendíthetetlen, akkor az utolsó szemig lerombolódhatnak – ez nem szükségszerű –, de kell, hogy kiderüljön, élet. Ezt nagyon igaznak érzem. Ma is. Azért nem derült ki sokaknál, hogy élet, mert felszíni. Köztünk lerombolódt. Tudtam sokunkról, hogy hisz, de a hitet itt nem tudjuk megnevezni, vagy nem lehet beszélni róla. Itt mintegy káromkodásnak hatott. Fekszünk a gödörben, és jönnek a Liberátorok, már halljuk őket. Minden percben döntenit kellett. Odaftottunk a másik oldalra, a gödrökbe, ágak alá. Emezt meg végigsorozták. Most akkor mi az, hogy sors? Az Ige, a Szó lett kérdéses. Nem a lét. Mit mondhatunk erre? Föl kellett kelni, és menni tovább, a leégett fasor alatt. Hatan-heten parancsot kaptunk, hogy a közelgő francia páncélosoknak egy hegyről adjunk jeleket. Esőben begyalogoltunk egy kisméretű koncentrációs táborba. Láttuk, hogy itt is fekszik egy meglőtt rabruhás, ott is. Főlszámoltak éppen egy fogolytábort. A németek már hallották a harckocsik csörömpölését, és éppen olyan jól tudták, mint mi, hogy ezek Sherman 3 típusú amerikai páncélosok. Ekkor kiléptet a fák közül egy agyonázott német lovas katona, akinek a nyeregkapájához hozzá volt

kötve egy madzag, és a madzagon csuklójuknál fogva facipős kisgyerekek vonszolták magukat. Agg, öreg nyolcévesek. A szemükben már félelem sem volt. A túloldalon levő magyar tiszt ráfogta géppisztolyát a németre: „Ha nem adod a kötelet, lelőlek!” A német ledobta a madzagot a sárba, a tiszt megfogta a madzagot, és húzta egy bokornyílás felé. Akkor láttam, amit ő már korábban látott: két agyonázott nő hívja őket. Nem látomás volt, de az egyiken határozottan láttam a fehér gallért. Az biztos, hogy apáca volt. A gyerekek eltűntek a nyílásban, voltak vagy nyolcan, tízen. Azt is láttuk – baromira tud ám az ember ilyenkor figyelni –, hogy ott a háttérben egy lapos épület áll, valami pajta. Odébb egy meglőtt embert láttam, aki kifejezetten nekem intett. Pokrócán a vérfojt egyre terjedt. Rabruhás ember, és... Ezt nem tudom továbbmondani...

Megálljunk egy picit, Péter?

Nézd, mehetünk tovább, csak ami itt következett, életem egyik forrása lett. Ez a hívás. Az a néhány szó. Menjünk tovább.

A világháború után, az ötvenes évek elején a pesti egyetem bölcsészkarán magyar–német szakos hallgató voltál. Milyen emlékeid vannak az ott töltött hónapokról? Miért kellett idő előtt befejezned egyetemi tanulmányaidat?

Amikor a háborúból hazaértünk, az állomáson folyt az igazoltatás. Nekem azt mondták – nem tudtam, miért nekem –, hogy maga menjen abba az üres vizeldébe. Amire én azt válaszoltam: „Nem, nem kell pisilni.” Kiderült, hogy az SA- meg az SS-tagok cigarettával égették ki a karjukból a jeleket meg a betűket. Nekem volt egy furunkulusom, nem is egy, kettő, amit kinyomtak, kezeltek, de a forradás megvolt. Hát ezt annak vélték. Mondtam: „Uram...” „Nincs uram!” Akkor még nem tudtam, hogy elvtársat kellene mondani. Végül elbocsátottak valamennyiünket, mentünk haza, pontosabban vonszolódtunk, vittük, amit tudtunk. Volt egy házunk Újpesten, a Kolozsvári utcában, oda mentem, becsöngettem, és kijön egy idegen. Ez még ma is vastag ember, inkább nem mondom

a nevét. „Maga mit keres itt?” Megszeppenve mondtam, hogy ez a mi házunk. „Igen? Hát jobb lesz, ha elhordják innen magukat!” Elmentünk a nagynénémekhez a Csengery utcába, ott befogadtak, a lehető legtáboribb helyzetben, de megvoltunk valamennyien.

Idővel elkezdtem dolgozni. Először segédmunkás voltam, akkor ismerkedtem meg a borszakmával. Fölvett könyörületből inasnak egy ismerősünk, elvégeztem a bőrkereskedő-segédi tanfolyamot, aztán a Wolfner Bőrgyárba vettek föl, de azt nem bírtam, olyan kemény fizikai munkát kellett végezni. Közben beiratkoztam az egyetemre. Volt egy nagynéném, aki nagy tudású, nemes baloldali volt, nem lépett be a pártba, de megtartotta világszemléletét. Mélyen hívő volt egyébként, nagyon érdekes személyiség, apámnak állandó vitatársa. Ő segített be az egyetemre, föl is vettek. Még a hadapródiskolában volt egy hatalmas élményem. Egy tanárunk nagy Giovanni Papini-ismerő volt. Megtérése történetét öt részletben mondta el. Megrendített a fölismerés, hogy hát így is lehet? Volt egy evangélikus lelkészünk, művelt, fiatal hadnagy. Őt hallgattuk. Egyszer kiszúrt engem: „Szeretnék magával beszélni. Maga hisz, ugye?” Nem válaszoltam rögtön, majd mondtam, hogy igen. „Jó” – és akkor otthagyt, de attól kezdve kerestük egymást. A másik egy magyartanárom, aki komoly irodalomismerő és nyelvész volt. Ő meg írói kezdeményeimet piszkálta ki belőlem: „Maga másként beszél. Miket olvas?” Mondtam neki, hogy itt találtam egy láda könyvet. „Hol?” „Ott” – mutattam. Egy rekesz könyvet emeltünk le egy katonai kocsiról. Azon ültem, amikor egyszer, korábban, kivonuláskor a kocsí fegyveres őrei voltunk. Először nem tudtam, mit viszünk Nyugatra, később kiderült, hogy a vezérkari főnökség szigorúan titkos iratait. A sofőr is vezérkari tiszt volt, meg a kísérője is, de nem voltak beöltözve. Abban a rekeszben, amin ültem, megtaláltam József Attila *Nagyon fáj* című könyvét, meg mást is. Tehát volt egy tiszt a vezérkarban, aki remekműveket gyűjtött össze egy ládában, és én épp azon ültem. Szétment a ládának a teteje, és csípte a fenekemet. Állandóan készenlétben voltunk. Kérdeztem a többieket: „Mi a túrót csináljak?” Azt mondják: „Behúzzuk a ponyvát, aztán csináld meg!” Egyikük berántotta a ponyvát, összeütöttem a ládát, de láttam, hogy ott van a *Nagyon fáj*. Elkezdtünk röhögni, azt mondja

egyikük: „Ez tényleg nagyon fáj.” Ez a láda ott volt a szigorúan titkos iratok között, rengeteg más páncélozott ládával együtt, amelyet le is raktunk.

Ami itthon az egyetemet illeti: a német–magyar szakon nagyon jó volt, Hajdu Helga tanított, meg Turóczi-Trostler. Mindig rozsdavörös ruhákban járt, gyönyörű feje volt, és nagyszerű tanár volt. Ő is látott bennem valamit. Valahogy ki-kiszúrtak, amikor feleltetek, beszélgetésre fogtak. Így kerültem aztán össze az orosz irodalommal is, Kniezsa Istvánnal, a nagy nyelvészsel. Oroszul elég jól tudtam, jártam Kniezsához ögyházi szláv hangtanra, meg egyébre. Csakhogy közben némi ellenállást fejtettünk ki a rendszer ellen, a végében különböző papírokat ragasztgattunk a falra, hogy „Vörös vagy? Gondolkozz!” Persze lebukunk. A német–magyar szakot abba kellett hagynom, mert akkor volt a Mindszenty-ügy. Kiszúrtak engem a Moszkvában nevelt kollégák. Azt mondja nekem Osvát László egy nap: „Te át fogsz kerülni a Lenin Intézetbe.” Kérdezem: „Miért?” „Ott a helyed.” Két-három hét múlva összehívták a Questurát. Szántó Zsuzsa volt az elnöke, akiről az a hír járta, hogy valamikor Szamuelynek hívták. Tudtam, hogy ez mit jelent. Felelősségre vontak. Ültek vagy nyolcan, én meg egyedül. Hogy képzelem én azt, hogy a Mindszentyről nem írom meg a faliújságcikket? Mondom: „Azért, mert nem értek egyet sem Mindszentyvel, sem azzal, ami vele történik.” „Maga egy klerikális reakció! Maga ilyet ne mondjon!”

A hajdani Piarista Gimnázium épületében lévő Lenin Intézetbe kerültem, de innen is rövidesen kiírtak. Megpályáztam a Színművészeti Főiskolán a filmrendezői tanszakot, fölvettek, egy kirúgott hallgatóval együtt. Itt egy fél évet töltöttem, de utánam nyúltak. Pedig jó voltam vizsgákon. Hallgattam Lehoczkyt, meg színésztanárokat, versmondókat. Aztán közölték, hogy nincs ott helyem. Egy mondatot hozzáfűznék ehhez: kemény nevelés, de jót tesz az embernek, amikor a perifériára lökik. Amit a kirekesztésről írok akárhol, az nem a kirekesztésről szól, hanem a kirekesztettek kirekesztéséről. Az én kirekesztésem ebben az időszakban már programszerű volt. Csak a börgyárból meg a csatornázási művektől nem bocsátottak el, meg a műszaki rajzoló iskolából, de amint megpróbáltam berendezkedni, repültem. Kaptam egy komoly

fenyegetést is. A Gellérthegyen volt a Szovjetunióban nevelkedett fiatal egyetemistáknak a köre. Nem tudom, most milyen épület az, messziről lehet látni a Gellért-hegynak az oldalában. Ott volt az intézetük. Egyszer odacitáltak: „Na, hogy is állunk a világnézettel?” Mondom: „Nekem nem világnézetem van, hanem világszemléletem.” „Igen? És mi a különbség?” Megpróbáltam elmagyarázni nekik. „Na és a világszemléleted milyen?” Akkor mondtam ki először és világosan, hogy vallásos. „Szóval klerikális reakciós vagy.” „Fiúk, én erről nem tudok beszélni.” Erre azt mondták, hogy elég mély itt ez a szikla, le is lehet róla esni, úgyhogy vigyázva menjek lefelé a lépcsőn. A kanyargós lépcsőn szépen lementem, lekísértek, de ez a mondat azért bennem maradt. A lényeg, hogy azt a szót kikényszerítették belőlem. Mintha az a sebesült fogoly, aki akkor vizet kért tőlem, és alattam halt meg, sugallta volna. Ő nekem nem egy halott volt, hanem az én halottam. S az is maradt. Azt hiszem, szívesen él bennem ma is.

Ahogy időben haladunk előre, lassan elérünk '56-hoz. Te hol és hogyan élted meg a forradalom napjait?

Figyeljete. Azért beszélek nehezen ezekről, mert részben hiedelemnek, részben hazugságnak tartják. Erre a kérdésre is így kell válaszolnom: a IX. kerületi ügyészségen. Ott éltem meg a forradalom kezdetét. Ennek megvannak az előzményei. Akkor már egy közlekedési vállalatnál dolgoztam. Szeretett a párttitkár például, nyíltan beszéltem vele. Mindenkiel. Mihelyt bizalom van, minden lehetségessé válik. De voltak ellenfeleim, akik a IX. kerületi ügyészségen följelentettek, hogy én, aki egyébként a társadalmi bíróság elnöke is voltam, egy bundalopásban vettem részt. Egy közlekedési vállalatnak sok bélése van. Beidéztek a IX. kerületi ügyészségre, épp október 23-án, sőt, be is kísérték. Kérdezték: „A bundája honnan való?” Mondtam: „Meghalt a nagybátyám Mogyoródon, a plébános, tőle kaptam.” „Bizonyítsa be!” „Hogy bizonyítsam be, hozzam őt ide?” Ezzel röhejbe fordult a dolog. Akkor kezdtünk hallani valamit. „Mi ez a zaj?” Mondom: „Sok ember vonul.” Egy őrmester kísért ki a kapuig, a Soroksári úton a Belváros felé

ömlött a tömeg, hangosan, duhajkodva. Rögtön fölfogtam, miről van szó. A rendőr őrmester azt mondja: „Az anyjuk keservit, mi ez?” Mondom: „Ez bizony legalábbis lázadás.” „Mi ellen? Ki mondta? Ki engedte meg nekik?” „Ezek nem kérdezik. Ezek csak vonulnak.” „Menjen a francba innen!” Ezzel bevágta az ajtót, a pisztolytáskához kapkodott előtte, ez ösztönös volt, ismerem az ilyen mozdulatot, és rohant föl. Én meg a tüntetők közé mentem. Egy micisapkás vasas – sertésvágóhíd volt ott arrafelé, meg vasgyár – odaszólt: „Gyere, öcsi, közénk való vagy!” Így kerültem bele. A Kossuth téren hajszál híján fegyverhez is jutottam. Máig sem értem, hogyan történt, egy kétméteres ember állt mögöttem, ő kapta el a kocsiról lerepülő géppisztolyt, amit egy honvéd dobott le, és már fordult is a kocsí. Nézek: „Hát én?” A honvéd azt kiáltja: „Fordulunk!” A kocsí kifarolt, már túl voltunk a Nagy Imre-beszéden, akkor már tudtuk, mi van. A fegyveresek mind rohantak a Rádió felé. Én is futottam, mindenkit elragadott a szabadság láza. S mintha hárman-négyen fölkaptak volna, erővel nekivágtak a Földművelésügyi Minisztérium köoszlopának. Összeestem, otthagytak. Átléptek rajtam. Valaki visszanézett. Nem tudtam fölállni. Ahogy ott kecmergek fölfelé, észrevettem, hogy az oszlop mögött van egy falépcső, amelyet a katolikus templomokban szoktak kitenni, amikor szentségimádásra hozzák az Oltáriszentséget. Odakúsztam valahogy, és fenékkal fölfelé próbáltam fölmenni, hogy legalább lássam, mi van. Azt tudtam, hogy nem tudok továbbmenni. Ott ülök a második lépcsőfokon, a tömeg rohan mellettem a Rádióhoz. Sírtam és kinyögtem: „Föltámadtunk!” A kutya sem törődött velem. Kezdttem fájni, remegni, nem tudtam, mim törött el. Végül ketten belém karoltak, kivittek a körútra. Akkor még járt a villamos Újpest felől. Arra valahogy föltettek, és jött velem haza a villamos. Éjfélre meg is érkeztem. Szóval ez az, amire nem lehet számítani.

Az első hetet betegen töltöttem. Az a hír járta az üzemben, hogy harcolt és elesett a Péter. Be voltam gipszelve, el nem törtem, egy vöröskeresztes ápolónő hozott gipszet, és azt mondta, hogy vigyázni kell, mert olyan helyen repedt el a csontom, amiből kezeletlenül nagy baj is lehet. Eltelt nyolc nap, amikor kiszállt a műszakvezető meg egy másik ember, akit én nem ismertem, és mondta, hogy én vagyok a munkástanács titkára,

megválasztottak. Mondom: „Nagyon örülök neki, de most mit csináljak?” „Majd én olyan kocsival jövök, amin be tudsz jönni.” Bementem, s ott rögtön át kellett venni a dolgokat. Kérdezem a többiek: „Az igazgatóval mit csináltatok?” Azt mondják: „Senkivel nem csináltunk semmit, rád vártunk.” Ezek sofőrök voltak és melósok. Kérdezem: „Hol van?” „Bent van a szobájában, nem merjük kiengedni.” „Ne bolondozz! Ignácot? Az egyik legjobb haverunk. Hívd ide!” Jött az igazgató: „Megvagy, Péter?” Egy nagydarab, hasas, kedélyes, sörös-depós kommunista volt. Én tanítottam magyarra, de rendszeren, úgy, hogy táblára írtunk. Szerettük egymást. Bennmaradtam, mondtam: „Menjetez haza hozzánk, a feleségemnek mondjátok meg, hogy mi van, és majd megyek, ha tudok.” Nagy hússzállítási akciókba kezdtünk, a szabadságharcosoknak vittünk húst. Én magam is mentem velük. Vittünk húst olyan helyekre is, ahol az emberek sorban álltak, de nem volt már miért. Ez így ment néhány napig, de amikor már csörömpöltek vissza a szovjetek, egy másfajta kálvária kezdődött. A párttitkár, Repics Géza, azt mondta: „Vigyázok rád, mert te is vigyáztál ránk, semmitől se félj!”

A megtorlásokat úgy éltem túl, hogy Repics Géza (a párttitkár) bejött hozzám, és azt mondta: „Péter, délután jönnek érted, de mi is itt leszünk.” Láttam is, hogy bejön egy dzsip, farkaskutya is van rajta, kiszáll egy nyomozó, akit én még akkoriból ismertem, amikor a vállalati bíróság elnöke voltam, s köteles voltam eljárni bűnügyekben a IX. kerületi ügyészségen. Kétfelé álló szemű, született nyomozó volt. Most pedig ő volt az, aki kiszállt a kocsiból, hogy engem elvigyen. Mondtam neki, hogy én vagyok az. „Az anyád úristenit, te hülye, mibe keveredtél!” Hát mibe?! Mindenki benne volt. Előhívta a párttitkárt, én meg azt kérdeztem: „És hova menjek?” Azt mondta a Géza: „Annyit csinálj meg most, hogy menjél át ebbe a kocsmába, ennek s ennek a pincérnek szólj. Ott van egy hatalmas üres hordó, aminek nyitni lehet az ajtaját, ha a Frici szól neked, menj be abba a hordóba, s amíg nem szólunk, addig ott üldögélj. Ez hihetetlen, de betű szerint így volt. Végül nem kellett bemennem a hordóba, ami azt jelenti, hogy lemondtak rólam. Sőt, értem jött este a párttitkár, a felesége cukrászdában dolgozott, elvitt, jól megetetett süteménnyel, meg ittunk is. Azt mondta: „Péter, megoldjuk

mi ezt, ahogy megoldottuk eddig is. Menj haza, és aludd ki magad!” Ezt meg is tettem. Végül elsimultak ezek az ügyek, folytattuk a munkát, főnt kellett tartani a húsellátást. Kocsik mentek, jöttek, nekem kellett irányítani a menetirányítóval együtt, én jártam be a vállalati helyszíneket, tudtam, melyik kocsi hova való. Nagyon nehéz volt ezt megoldani, mert nem lehetett szerezni benzint, a húsok meg rohadtak, ha nem vitték el. Az volt a fontos, hogy akik sorban állnak, egyenek. Így végül is aztán elkezdődött a munka, és egyszer csak kaptam egy személyre szóló dicséretet a minisztériumból, hogy az „ellenforradalom” alatt tanúsított szolidáris és emberi magatartásomért dicséretben részesülök. Csak néztem, most ennek örüljek?

Tehát a hatalom megtalálta azt a formulát, amivel – az ő szempontjából – helyre lehetett tenni a dolgot.

Igen. Mit tehettem? Miközben én tudom, hogy mi történt velem. A dolog mégis rosszra fordult, mert a hírhedt Lakatos elvtárs behívatott a minisztériumba, és azt mondta, szüksége van a munkámra: „Maga be fog jönni ide a minisztériumba, itt főosztályvezető-helyettes lesz. Ezzel kezdi, kétszeres fizetést kap, és elviheti akár miniszterhelyettesig is.” Te jó ég! Én?! Miniszterhelyettesig is?! Ezt mondta Lakatos elvtárs, aki pedig korábban ávós ezredes volt. Szellemi halálfélelmem támadt. Tudtam, ha ezt elvállalom, mindaz, ami belül készülődik, lepusztul. Ez volna az álarcos, ravasz halál esete. Akármit, de ezt nem. Sokkal nagyobb ütés volt ez, mint bármi a forradalom alatt. Azt se tudom, mit mondtak utána, észrevették-e, hogy belesápadtam, mert ugye ennek nemet mondani, három kisgyerek mellett... És nemhogy nemet mondani, hanem teljes, megkeményedett nemet, de puhán.

Hamarosan közölték velem, akkor már írtam verseket, hogy Tandori Dezsőt meg engem kiemeltek egy közép-európai verspályázaton, tíz másik költő közül. Kormos István fordította le a verseimet. Ezt én jelzésnek vettem. Nem lehet másnak venni. Itt nem arról van szó, hogy hiszel-e. Ilyen egyszerűen nincs. Onnan kezdve aztán tájékozódni kezdtem, tudtam, hogy épp az ellenkezőjét kell tenni annak, amit akarnak,

hogy csináljak. Még mindig lábadoztam, amikor egy hét múlva csöng a telefon, Pályi András hív. Kérdezem tőle: „Honnan?” „Az Új Ember-től. Ki akarok menni hozzád délután vagy holnap.” Kijött, s mondta, hogy szükségük van az Új Embernél egy olyan emberre, aki gazdasági dolgokkal tisztában van, egy operatív igazgatói állásra. „Rád gondolt a főszerkesztő.” „Mit csináljak?” „Gyere be holnap.” Másnap eldölt minden: „Akkor hozzánk jössz.” „Persze. Mikor?” „Három hét múlva.” Így kerültem az Új Emberhez.

Úgy tudom, nem volt túl egyszerű az Új Embernél a beilleszkedésed, s voltak nehézségeid...

Igen. Voltak bent is pályázók arra a helyre, ahová én kerültem. S akkor megjelenik ott egy idegen pofa. Egy teljesen zárt, tipikusan belterjes, szellemileg elnehezült környezetbe léptem be, és éreztem, hogy itt maga voltam a szabadság. Ezt nem lehet, csak utálni egy ilyen helyzetben. Ráadásul nemcsak hogy fizetést kaptam, de még az írásaim után is fizettek. Ez azt jelenti, hogy majdnem kétszer annyit kerestem, mint addig.

Elkezdődtek a vívódások. Pilinszkyvel is hasonlóképpen voltak, de vele szelídebben, velem viszont nyersen bántak. Volt olyan, hogy rám zárták a WC-t: „Bocsánat, nem tudtam, hogy itt vagy.” Éreztem, hogy nagyon nem kellek ott, s mintha megérezte volna ezt Rónay Gyurka. „Hol az a Vasadi?” – hallottam, már kintről. Belép hozzám Rónay, aki nagy tekintély volt: „Szóval te vagy az, szervusz.” Akkor jó hangosan mondta, hogy értsék, akik ott voltak: „Dolgozz sokat, s ha bármilyen problémád van, szólj nekem! Na, Isten áldjon!” Megfordult és kiment. Mindazok ott voltak, hárman vagy négyen, akiknek kellett. Ez egy jelentős dolog volt, attól kezdve elcsöndesedtek. De azért eljött az ő órájuk is. Egyszer behív a főszerkesztő: „Figyelj ide, Péter! Ezt megpróbáltuk, de nem megy. Neked írnod kell.” Ez azért volt, mert fölfedeztem különféle hibákat a gazdasági papírok között. Mint a régi vállalatomnál, bekértem iratokat. Akkor éreztem, hogy főzélékbe léptem. Bementem a főszerkesztőhöz, s mondtam neki, hogy ha ezeket nem kapom meg, az a bizalmatlanság jele, és nem tudom tovább csinálni. Itt megálltam. „Béla

bátyám, te mit csinálnál?” – kérdeztem a főszerkesztőt. „Ugyanezt.” „Hát akkor?” „Figyelj, majd kigondoljuk mi ezt.” Elmúlt két-három nap, mire újra behívott, s azt mondta: „Figyelj ide, a konyhában szükség van egy főnökre. Te leszel a konyhafőnök, csinálod a kimutatásokat a konyhán, megtartod a területi ellenőrzéseidet, a fizetésed megmarad, és dupla családi pótlékot kapsz a három gyerek után.” Én lettem a konyhafőnök. Mentünk vásárolni a Vámház körúti piacra, vittem a karalábét. Teltek az évek, én írtam, sokat küldtek vidékre. Azt kértem a főszerkesztőtől, hogy hetente legalább egyszer küldjenek vidékre, hogy három napig kilevegőzzem a konyhát. A *Tűzjel* című kötetben vannak városleíró esszék ebből az időszakból. Közben a szerkesztői könyvtárból jobbnál jobb könyvekhez jutottam. Akárhogy is, otthon voltam.

Többször leírod azt a jelenetet, amikor Pilinszkyvel először találkoztál. A költővé avatás szinte mitikus momentuma idéződik meg ezekben a visszaemlékezésekben. A folyóiratközlések után a legfontosabb jelentkezésed a Magunk kenyerén című antológiában történő publikáció volt, amelyben a verseid elé Rónay György írt rövid ismertetést. Milyen kapcsolatod volt a katolikus szellemiségű irodalomnak ezzel a két meghatározó alakjával?

Nekem ők ajándékok voltak. Rónay György elég rendszeresen íratott velem a *Vigiliába*, s biztatott: ezek jók, ezeket csak csináld. Kevésszavú ember volt, de becsült, s a korábbi dolgaimat is ismerte, amelyek megjelentek irodalmi lapokban. De megkapta ő is a dádát az Állami Egyházügyi Hivaltól miattam. Ezt nem tőle tudtam meg, hanem mástól. Közölték az *Új Ember* főszerkesztőjével, hogy huszonnégy órán belül meg kell szabadulnia tőlem. Szó szerint azt mondták: „Nincs szükségünk még egy Pilinszkyre!” (Ez egy kis Kossuth-díj volt!) Ezután beszélt velem a főszerkesztő-helyettes: „Megmondtam neked, hogy amint az írásod megjelenik, szólni fognak.” „Mit csináljak? Most akkor minden második sort húzzak ki, vagy ne írjak?” El nem akartak bocsátani, de amikor megjött az utasítás, hogy huszonnégy órán belül meg kell szabadulni tőlem, akkor nagy csönd lett. Ezt én nem tudtam, csak két nappal később.

Azt mondta a főszerkesztő: „Baj van! El kell menned.” Kérdeztem tőle: „Hova?” Azt mondta: „Nem tudom, várjál! Délután gyere vissza!” Dühös volt, meg sajnált is. Ezután megbeszélték a fő békepappal, hogy mit csináljanak. Kitalálták, hogy írjak két nap alatt egy sokoldalas önéletrajzot, s a legapróbb részletekig mindent írjak le benne. Neki is álltam, s nem mindent, de amit kellett, megírtam. Elvitték, bemutatták az illetékes hivatalban. Elmúlt egy hét, s összehívták a szerkesztőséget. A prépost úr, aki vezetője volt az értekezletnek, tartott egy rövid beszédet, s egész idő alatt nekem beszélt: „Aki most itt van, azt mind megtartjuk, senkinek nem kell tartania semmitől. Tessék tisztességesen dolgozni!” Ezt egész egyszerűen belemondta a képembe. Ami nagyon jólesett.

Rónayt nagyon szerettem. Hozzá bármikor mehettem, de azt nem állta, ha álproblémákkal zaklatják. Első kötetem, a *Jelentés Babylonból* kéziratát is ő vitte be Illés Endrének. Előzőleg ő írt előszót verseimhez a *Magunk kenyerén* című antológiában. Rövidesen engem is behívott a kiadóba Illés Endre, s ott Domokos Mátyás azt mondta, tetszettek neki a verseim, ki akar tőlem adni egy kötetet. Nem tudtam, jól hallom-e én ezt? Előtte már voltak kellemetlenségeim a Magvetőnél, ahol szintén voltam egy kötetel. Egy költő meg egy ma is élő irodalomtörténész azt mondta, az a világ, ami ebből a kötetből kisugárzik, ellenségesnek is mondható. Kérdezem: „Ez?” „S különben is – mondták –, ezt a világot nem tudjuk vállalni.” „Nem azért jöttem, hogy vállalják, adják ki! Vállalni én vállalom.” Erre aztán mind a kettő begerjedt, s mondták, hogy elég, fájadjak ki. Akkor összepakoltam, meghajoltam. Később ez a kötet került Gyuri bácsihoz.

Pilinszky Jánossal nem baráti, inkább testvéri volt a viszonyom. Valahogy azonnal a helyén volt minden. Neki mások voltak a barátai. Eljártam hozzá, ő is kijött hozzánk. Nagyon sokat segített, elolvasta a verseimet, s volt, amiket igen megdicsért. Szigligeren beszélgettem vele sokat. Gyóntatott és gyónt. Ez volt a típusa a beszélgetésünknek. Az ő lényge egy fejezet a magyar irodalomtörténetben, mert nem csak arról van szó, hogy nagyszerű költő. Ezt nem tudom pontosan megmagyarázni, talán nem is lehet. Esettségében, vonzásában volt valami megszentelt e világiság, ami különlegesen kegyelmi. Összehúzott szemű figyelem,

ahogy mindig mérlegelte a dolgokat. Mintha maga az Igazság figyelne. Összeszedte magát az ember erre a pillantásra. Több volt az ember vele. Olvastam neki verseket, s volt, amikor azt mondta: „Most elég! Ez fantasztikus!” Megfoghatatlan lény volt. Nem jó szó rá, hogy angyali, nem elég, hogy zseni. Tényleg a senki földjén, a bűnnel elegy jó senki földjén állt. Ismerte a bűnt, nem kellett neki megmártóznia benne; tudta, hogy van, s mi az. És tudta a másikat is. Nem „édesjézusozott”, hanem mindig róla beszélt, vagy az ő nevében. És tudta a jót is.

Pilinszky, ha jól tudom, konfliktusokkal teli alkat is volt. Talán neked éppen azért lehetett más a kapcsolatod vele, mert mint mondod, inkább testvérek voltak, s nem barátok.

Igen, sőt a családján belül is sok konfliktusa volt. De valahogy talán a megviseltséget látta rajtam. Ennek egyszer hangot is adott. „Hogy lehet, hogy te ezt kibírtad?” – kérdezte egyszer tőlem. Azt mondtam, nem tudom. Nem beszéltem neki sokat, meg nem beszéltettem, hanem „Igen-igen”, bólogatott. Ő maga is konfliktusos ember volt. Volt köztünk valami, ami teljesen önmaga volt. Egy szál. Felolvasta nekünk egyszer a *Beszélgetések Sheryl Suttonnalt*. Feledhetetlen s nagyon fárasztó volt az az intenzitás. Mintha a szövege alatt úszna, mint egy olyan lény, aki nagyon jól tudja, mi van ezen túl, de csak az érdekli, amiben van. Ezt egy séta alkalmával meg is mondtam neki. Azt válaszolta: „Furcsa, amit mondasz, de van benne valami.” Tehát kívül volt a szövegein, ugyanakkor meg a szövegei a legbensőjéből fakadtak. Volt benne valami idegenség, s az az idegenség nem emberi volt. Nem is jó szó az, hogy idegenség, de van olyan, hogy szent idegenség. Valami olyan ez, amiben nem vehetünk részt, mégis benne vagyunk. Szerette, amikor erről beszéltem neki.

Segített is rajtam, amikor nem tudtam dolgozni. Sürgetős lett volna a munka, mégsem tudtam csinálni. Akkor kihúzott a slamasztikából. A feleségem mondta neki: „János, jöjjön már be, Péter nem tud csinálni semmit, csak vergődik.” Egyszer csak János kitépi az ajtót: „Jövök! Jövök mindjárt!” Ment a szobájába, ordított a dzsessz. Gondoltam: „Na még ez is!” Rövidesen bejött, leült, s azt mondta: „Figyelj ide! Hagyd!

Nem kell csinálni! Hidd el, nem kell! Holnap el fogod kezdeni.” „Mit csináljak?” „Menj ki sétálni! Feküdj le! Egyél! Hallgass a feleségedre!” Ezeket mondta, s így. Én szó szerint azt csináltam, s másnap tényleg nekiültem, s a következő napokat átdolgoztam. János pedig addig el is tűnt, nem jött be. Egyszer találkoztunk a kertben, s azt mondja: „Ugye!” Bólogattam, ő meg ment Altorjai Sándor festőhöz.

A versek mellett több évtizede esszéket is írsz. Esszéirői pályádat katolikus lapokban a II. Vatikáni Zsinat idején kezdted. Írásaid témája laikusként is jelentős részben a hitélet, vallási vagy biblikus kérdések voltak. Első esszéköteteidben többször is írsz arról, hogy milyen legyen a zsinat utáni egyház. Majdnem fél évszázaddal később hogyan látod, mi valósult meg az aggiornamentóból?

Nézd, egyenesben kérdeztél, de nem tudok rá egyenesben válaszolni. Akaratom ellenére is a megviseltség volt az egyik legnagyobb élettapasztalatom. A hit sem megy másképp. A hit háború. Nem békesség. „Nem békét hoztam neked, hanem kardot.” Miért nem veszik ezt komolyan? Nem azt mondom persze, hogy kardozzanak, hanem hogy rendüljenek meg! De kitől? Attól meg lehet rendülni, hogy jön feléd a Sherman, és látod, hogy téged vesz célba. Attól meg lehet rendülni, de az ember megtalálja a lukat. A kereszttől... az, hogy Isten... Kicsoda? Isten. Isten járt köztünk? Nem járt, jár. Ki veszi ezt ma komolyan? Mondják, hogy komolyan veszik. Én viszont azt érzem a legnagyobb veszélynek, hogy meggyőződés nélkül beszélnek róla. Igazi megrendültség nélkül. Persze örült ostobaság volna azt hinni, hogy csak reszketve lehet hinni. Nem, nem reszketve. Hanem ahogy egy Thomas Merton vagy egy Keresztes Szent János megrendült. Vagy ahogy Pilinszky nem tudott megrendültség nélkül írni. Az nem szóvirág, hogy Isten ma születik. Ma! A mai Isten a tegnapihoz már nem hasonlít. Miket beszél ez össze? Eckhart mester, aki azt mondta, hogy nincsenek tudatlanok, de tudás sincs olyan, amelyikben nincs benne a Pál apostoli tüzes beszéd. A tüzes beszédhez tüzes élet kell. A tűz pedig az Eucharisztia. Nincs több Tűz. Nem úgy van az, hogy magamhoz veszem, aztán eltűnik a beleimben... Nem is mernek

így beszélni róla, mert hát az kijön belőlem. Erre tetszettek gondolni? Semmi olyasmi, ami nem teljesen, tövig igaz, azt kár mellé állítani.

Pontosan hogyan érted ezt?

Nem kell mindenkinek elmennie a háborúba ahhoz, hogy ide leszálljon. Istennek nem az a kérése, hogy menj el a háborúba, hanem, hogy szállj le a legsötétebb mélyeidbe is. Nem kell rohanni mindjárt gyónni! Tudd azt, amit Pilinszky tudott: bűnös vagyok. Ez egy csodálatos dolog, hogy bűnös lehetek! Ez a szellemiség hiányzik a mai kereszténységből, ezt nem látom. Tanítás folyik, megy a nagy henger, dolgozik. Nem lehet persze erre azt mondani, hogy ez rossz. Megjelennek a könyvhétre a „nagyszerű” művek, de az igazán nagyszerűek nem jelennek meg. Valaki megpróbálta felhívni a figyelmet arra, hogy a papnevelésnek részévé kellene tenni a nagy szellemek műveit. Az volt rá a válasz, hogy ez lehetetlen, mert nekik területre kell kimenni. Mit jelent ez? Tudomásul veszem, hogy a keresztény nevet azonosítják a tudatlansággal? Jézus mellett a tudománynak nincs jelentősége? Jézus fölszabadított! Ezt is felszabadította! Igenis, a tudomány nélkül egy lépést sem tehetünk. Nem csak a hittudomány nélkül, minden tudásra szükség van, amihez hozzá lehet férni. Az abszolút tudás égboltja alatt merünk érvelni a tudomány ellen? Ez nevetséges dolog. Vagy a művészet ellen ugyanúgy? Nem! Egyházi művészet kell, mondják. De az mi? Az, hogy szakrális művészet: az igen. De nemcsak a szakrális művészek szakrálisan művésziek, hanem a Pista bácsi, a búcsúvezető, akit nagyon szerettem, meg a felesége, akikkel együtt voltam Székesfehérváron. Sütött a szeretet róluk. Őket ki tanította más, mint Jézus? Kit tanít itt még Jézus? Megy a nagy gőzhenger előre, aztán akadozik, közben leszakadnak nagy tömegek. S nincs, aki rákérdezen: miért szakadnak le? Látod, itt van a Nietzsche-ügy. Pocskondiázza nyugodtan Jézust! Semmit nem számít Neki! Őt is pocskondiázták, engem is. Őt miattam, Miatta engem. „Megsérti az isteni fenséget...” Mit jelent ez? Hogy sérti meg? Elemi kérdések vannak megválaszolatlanul. Miért nem adnak például a lingvisztikai sikerességre? Nem hiszik azt, hogy a szó közvetíti a kegyelmet? Alapkérdések. Összeáll egy társaság,

s azt mondja: „Te vagy a fény...”, és pengetnek hozzá. Erről bizony nekem Karádi Katalin jut eszembe, aki azt énekelte, hogy „Te vagy a fény az éjszakában”. De ezt nem Jézusra mondja, hanem a szerelmére. Lehet, hogy ő a fény az éjszakában, de ezt a kifejezést én utálom. Te nem vagy fény, és Jézus nem fény. Ma sem fény. Ma is a Megváltónk, a köztünk járó Isten, aki köztünk van. Az mondatott, hogy benne járunk. Az olyan, mintha a szobában járnék, nem? Vagy a ködben. A „benne levés” az maga az imádság. Akkor mindenem, a fejem, a hajam csúcsa is, minden benne van. Nem vonják le ezeket a következtetéseket. Azért nem vonják le, mert a dolog megrekedt majdnem kispolgári nívón, s ott marad. Nem nyugodhatunk bele abba, hogy Szent Ágostonról nem beszélnek a templomokban. De ha beszélnek is, mit beszélnek? Hogy nem érti a kedves hívő. Meg kell neki magyarázni. Nem tudhatja meg? Ő nem okosodhat? Nem értem. Úgy látszik, kellemes, hogy nem tudja. Na, de hát ez botrány! Ezek, sajnos, alapkérdések. Ezeket nem lehet magunknak megbocsátani.

Ha jól értem, amit mondasz, egyrészt a belső hitélmény megélésével, s kifelé, az egyház és a világ felé való közvetítésével van gond.

Igen. Azt hiszem, Rahner mondta azt, hogy a keresztyén gondolkodásmód és létszemlélet (nem szeretem a világnézetet, nem is ugyanazt jelenti) megújítására van szükség. Ha van Eucharisztia, akkor nincs rá szükség, akkor Eucharisziára van szükség, és arra, hogy az Eucharisziában lássam ezt a megújító erőt. Az pedig az én hitéletemtől függ. Azt mondja nekem valaki: „Sokat imádkoztam érted.” Azt mondtam neki: „Ne sokat! Csak egyet, de azt úgy, mint az athoszi szerzetes, akinek egy éjszaka kell kimondani a Miatyánkot.” A hit mélységélmény, vagy nem hit. Brutális egyszerűséggel kellene megélni, mint Eckhart mester. S azzal a stílussal beszélni róla, mint ő. Azt mondta például: „Én holnap fiatalabb leszek, mint ma, mert a lelkem fiatalabb. Sőt, mást mondok: fiatalabb lehetek holnap, mint a születésem előtt.” Nem viccelt. Igaz, hogy majdnem máglyára küldték, de így gondolta. Engem pedig megrendített ez a gondolat. Ezzel azt mondta, hogy öröklétű vagyok már most, mert

az emberi fogantatásom előtt már az Atyában voltam. Ehhez nem egykét ember kell, hanem egy egész generációnak a belátása.

S hogyan kellene ennek szerinted megjelennie a mindennapi életben?

Nekem már az is lelkifurdalást jelent, hogy egy ekkora házban ketten vagyunk, amikor olyan sokaknak nincs fedél a fejük fölött. Hogy hogyan érezheti jól magát egy ember egy püspöki palotában akkor, amikor ekkora a szegénység, az éhezés? Egy kommunista, Kobelka bácsi, mellettünk lakott gyerekkoromban. Az újpésti ruhagyárban dolgozott, s a fia jó barátom volt. Az apám, aki alezredes volt, soha nem mondta, hogy „Fiam, vele ne barátkozz!” Amikor hazajött, s látta, hogy ott vagyok, Kobelka, aki legszívesebben belesimult volna ilyenkor a falba, úgy köszönt, hogy „Jó estét kívánok, alezredes úr!”, apám pedig úgy tiszteltgette neki, mint egy tábornoknak: „Jó estét kívánok! Jól vannak?” „Köszönjük szépen.” Ez olyan emberi gesztus volt, hogy Kobelka, aki komoly kommunista tisztséget bírt ebben a gyárban, azzal hálálta meg ezt a jóindulatát, hogy amikor kitört Újpesten a munkások éhséglázadása, s azt ordították a kardlapozó rendőröknek, hogy „Nem Horthy ellen tüntetünk, hanem mert éhesek vagyunk!”, Kobelka hazarohant, s azt mondta: „Méltóságos asszony!” – így hívta az anyámat, pedig nem volt az – „Csukjanak be mindent! Résen leszünk, nem lesz semmi baj.” Nem volt keresztény, kommunista volt, tüdőbeteg. A fia, Árpi, rám nézett, amikor ezek a dolgok történtek, hogy mit szólok. Én meg mondtam, hogy „Árpi, ne félj! Barátok vagyunk.” Miért nem lehet az emberi életet olyan mélyre vinni, ahol már az istenivel találkozik? Mert nem hisznek benne? Az lehet. Meg kell mondani: az emberség az emberben azért csodálatos, mert az istenivel találkozik. Nem tudok a magam legmélyebb mélyébe nézni, mert ott már Ő van. Ő néz fölfelé a sötétben. Ha Ő sötétben van, akkor minek ez a sok világosság, kivilágítás a templomokban! Tartsa föl a pap sötétben azt a keresztet! Vagy ne is tartsa föl! Ő legyen az, maga! A misztika nélkül ezt nem lehet csinálni. A misztika pedig a szuperrealizmus, nem más.

Verseidben, prózai írásaidban gyakran olyan nézőpontból láttatod a mai világot, melyből saját jelenünk értékvélsága válik láthatóvá. Milyen szerepe van a világban ma a keresztény művésznek?

Ismerjük Pilinszky választát, mikor megkérdezték tőle, katolikus költő-e: költő vagyok és katolikus. János finom gyerek volt, nem tiltakozott, de ez egy brutális megkülönböztetés. Szerintem mindenki katolikus, az egész mindenség Isten elé kerül, úgy, ahogy van. Tudom, hogy meg kell csinálni, amit az Evangélium követel, s nem csak azért, mert a kereszténységünkől az következik. De a költészet szempontjából elég az, ha valaki jó költő. Éppen azért, ha valaki vallásos, a legmélyebb termékenységére szükségképpen vallásos lesz. Ezt Babits mondta, s ezzel elégedjünk meg mi is, s keressük azt, hogy mi az a „szükségképpen”. Persze más kérdés, hogy a költészetnek a témája lehet prononszírozottan akármi. Tehát például Szent József szobra. De azt tudomásul kell venni, hogy ezt csak egy bizonyos szinten felül lehet csinálni. Naturalista módon megöli, semmit nem mond. Ugyanakkor pedig az ellenkezője is igaz ennek. Én láttam totál giccses egy kis templomban. De az a giccs mert minden felül giccs lenni. Hatszáz rózsafüzér volt a Krisztus-karon. Az már nem giccs. A kicsi az nagy Krisztus szemében, a nagy pedig kicsi. Ott volt ez a Krisztus-szobor, édesen mosolyog. „Jaaa!” – mondtam, amikor beléptem. Aztán megálltam. „Micsoda?! Hát, ezek műanyag rózsafüzérek. Na, de nem tudja összecsukni a kezét, mert tartania kell a zarándokok ráaggatott rózsafüzéreit.” Rögtön kilobbant belőle, hogy ez a bűnbánat hatalmas szelleme. Ilyen nagy a bűnbánat? Igen, ilyen nagy. Olyan nagy a bűnbánat, hogy megbocsáttatik nekünk. Akkor viszont meg kell tudni, hogy mi a bűnbánat. Hagyja magában elmélyedni. A bűnös, az nem dicsérő szó, de hogyha minden ember bűnös, akkor az kezd parázslani. Akkor itt ebben valami nagy testvériség rejlik. És egyszer csak kijön a „felix culpa”. Mondják, de nem értik! Azért jön ki, mert mindent áthat a krisztusi istenség. Darálni daráljuk, de nem hisszük, hogy mindent átgúró, magán mindent átenged. A rosszat is. Az kell, hogy egyszer elérkezzél annak a sötét pontnak a legmélyére, ahonnan már ő kezdődik. Az is lehet. Nem úgy van ez, hogy akkor

már akármiről beszélhetsz? Akkor már hiszed, hogy a hangodon átüt ő? Lehet abban nem hinni? Nem kell Juhász Ferencnek más nyelven beszélnie ahhoz, hogy érezzem, hatalmasan dolgozik benne a láttató erő. Ha viszont a *Ravensbrücki passió*ra gondolok, akkor meg éppen az a lenyűgöző, hogy a költője benne volt, és rajta kívül is, egyszerre. Pilinszkynél ez a szent, és szerintem a szent mindenképpen semmiféle megkülönböztetést nem tud tenni emberek között. Úgyhogy az egyik oldalon Nietzsche, a másikon Pascal.

Mennyire gondolod szétválaszthatónak vallás és irodalom szféráját saját alkotói tevékenységedben?

Szerintem nem választható szét. A katolikus azt jelenti: egyetemes, és ezt nagyon komolyan kellene venni. Tehát a négernek ugyanúgy írok, mint a pápának. Mondjuk a pápának éppen a Pascal-verset ajánlom. Miért ne tehetném meg? Nem azért, mert keckeckedni akarok, hanem mert elvárom tőle, hogy átfogja az egészet, hogy megmozduljon benne az az egyetemesség, ami mint teológusban hatalmasan megvan benne, de mint pápában, kevésbé látom. Olyanok a beszédei, mint a nagyon jól kikupált gyűlési beszédek. Igenis meg kell újítani, meg kell fürdetni Jézusban a szavainkat, a mondatainkat, a gondolatainkat! Még a szerelmünket is, akármilyen kacifántos is legyen az a szerelem! Tőle állna távol? A gyakorlattal pontosan a katolicitást cáfoljuk, amikor mindenképpen szét akarjuk magunkat választani. Amikor például a hit tanúságáról beszélnek, s azt mondják: „Csak az léphet fel, akinek öt gyereke van!” Miért? Akinek egy gyereke van, miért nem léphet föl? Szükségképpen föl kell tételezni, hogy vagy eltett egy-kettőt, vagy pedig óvszerrel dolgozik? Olyan ócska dolgok ezek. Az ötgyerekes, az csak jó lehet! Nem, nem lehet. Az éppen olyan bűnös, mint akinek egy van, vagy egy se. Nekünk három van, de mindig bánt, amikor megkérdezik, hogy hány gyerekem van. Mit jelent az? Mögötte ott foszforeszkál az a kedves kispolgári bizalmatlanság, ami az egyházban eléggé dúl. Higgyünk annak az embernek, aki megszólalt. Az ellenséget is szeretni kell! És ő nem is ellenség. Miért nem találok kiutat ahhoz, hogy jó legyen, amit mond, s jó színben tűnjön föl? Miért

kell nekem azt hinni, hogy ami eltér az én áramlatomtól, az csak rossz lehet. Egyáltalán nem. Én semmilyen ars poeticát sem kedvelek, hanem azt mondom, hogy ha egyszer keresztény vagyok, akkor bármiről írhatok. Sőt, akkor azt hiszem, bármiről kell írnom. Az evangéliumból süt a határok szétdobása. Nem ismer korlátozást. De hogyha az Oltáriszentségről akarok írni, akkor arról írok. Thomas Mertont többek között azért szeretem, mert éppen ezt tette: nem engedte magát megállítani sehol, semmiben, és mégis engedelmes volt. Hatalmas, fölfedezetlen, s nem is szimpatizálnak vele túlságosan. Az jó hőmérő volt például, ahogy a *Passiót* Mel Gibsontól fogadták. Mindent mondtak róla, hogy vér helyett paradicsom, meg mindent. Nem! Ezt csinálták Jézussal. Szétverték. Vagy mondhatjuk azt is, hogy az Istenünket szétvertük, szétverjük. Mert még ma is ez történik. Hogy félnek ezektől a szavaktól! De miért? Mel Gibson tudományos pontossággal azt mutatta be, hogy hány csapást kaphatott Jézus. Felejthetetlen kép az, amikor a dagadt ostoros pofáról lecsöppen az izzadságcsepp. S ott az a vézna Isten, s szétverik. Lanza del Vasto nem is irtózik ettől, és sokan mások sem, akik azt mondják, hogy úgy vette el a világ bűneit, hogy engedte kifolyni magából a vért, s ahogy kifolyt, nyomult bele a sötétség, hatalmánál fogva. A szurok, vér helyett. Hogy mennyire nem szeretik ezeket a döbbenetes képeket, amelyek éppen azért döbbenetesek, mert igazak! Elvette bűneinket, és ma is elveszi. Én pedig szemtelen vagyok, és ismét csak azt mondom Neki: „Uram, vedd el a világ bűneit!” „Hát nem elég, hogy ennyit elvettem, még mindig vegyek?” Így beszélgetünk. „Bocsáss meg, én egy olyan piszok alak vagyok!” S akkor Ő azt mondja: „Én el fogom venni.” Milyen más ez! Egyik versemben, *Jézus megkísértése* a címe, régi versem, de most felújítottam, s új helyre tettem, le mertem írni – megfontolgattam egy kicsit, de mégiscsak leírtam: „Ajkát nem gyötri imarobot.” Az ima robot. Nem azt mondom, hogy nem szabad a rózsafüzért végigimádkozni, de például Bernanosnál is olvastam, amint panaszkodik a pap, hogy nem tudja végigolvasni, mert izzad a kintől. Miért kell akkor azt végigcsinálnia? Azért, mert Bernadette úgy látta a lourdes-i jelenést, hogy Mária kezében rózsafüzér volt? A kezében ott a rózsafüzér, azt imádkozza, de nem kötelességből kell imádkozni. Imádkozzon kettőt, ötöt, tizenkettőt, tizenötöt, de ne

számolja! Akkor vége. Egyszer elhatároztam, ha elhívnak valahová lelkigyakorlatot tartani, akkor azt fogom mondani, hogy legyen csend, és hallgassák meg, hogy imádkozom. És akkor nem fogom azt mondani, hogy „Mi atyánk...” Mert ez manír. Miért kell ezt mondani? Mert az Úr mondta? Csupa olyanba ütközünk bele, ami arra való, hogy ledobja magáról a héjat. Lehet persze úgy imádkozni, ahogy Jézus mondta szó szerint. Azt hiszem, hogy a világ ki fogja kényszeríteni a keresztényekből, hogy szembesüljenek ezekkel az akadályokkal, s kimásszanak a gubóból. Akármilyen történik is. Az általános helyzetkép, ami a kultúrát, a műveltséget vagy általában az értékszeretetet illeti, ennél rosszabb már aligha lehet. De akkor sem engedhetünk ebből, mivel az Evangélium megtart. S mi az, hogy az Evangélium igen, az Ószövetség pedig nem? Örültség! Nem tudja, hogy Izajás milyen hatalmas költő volt. Vagy Ezékiel. És miért jó azt nem tudni? Miért nem olvassa? A mai keresztény azt mondja, hogy még vagyunk másfél milliárdan. Nem mondhatná, de mondja. Nem erről van szó. Jézus azt mondta. „Nem tudom, ha újra eljövök, találko-e hitet a földön.” Nem azt mondta, hogy kétféle milliárdan lesztek, nincs semmi baj! Amit mondott, rettenetes mondat. Azt írom most a *Vigiliában*: „Lehet, hogy nem talál senkit, de egy ember biztos lesz. S akkor az az egy ember lesz a pápa, a ministráns, minden.” De egyenél biztos több lesz. Nem szállok persze szembe Jézussal, mert ő nem azt mondta, hogy ketten lesznek vagy öten, mást mondott: „Ha ketten, hárman lesztek, köztetek lesztek.” De miért nem igaz akkor, ha ő azt mondta? Mikor mi ketten imádkozunk este a feleségemmel, egyoldalú a dolog, mert szegénykém nem nagyon érti már, viszont a szemét látni, sírni való. Az a vágy, az a kíváncsiság, az az őszinteség egy elméjében megroggyant embernek az őszintesége. És ettől sokkal szebben mondom, mint valaha, minden egyes este szebben mondom. Lassan mondom, s tudom, hogy nem érti, de akkor is mondom. S minden alap nélkül hiszem azt, hogy minden lerakódik benne, aminek kell. S tudom, hogy igazam van. Tehát akkor nem kell számolni, hogy hányan vagyunk.

Esszéiből, köteteid és verseid mottóiból, ajánlásaiból látható, hogy milyen energiával dolgozol fel a klasszikus és a kortárs filozófiai, teológiai

irodalmat, s a mostani beszélgetésünkéből is sok minden ide vonatkozó kiderült. Opál beszéd című kötetedben Kilángol címmel verset is szentelsz az olvasás szellemi kalandjának. Hogyan dolgozod fel, építed be olvasmányélményeidet saját gondolati rendszeredbe?

Kicsit bombasztikus, amit most mondok, de: én nem keresem a könyveket, hanem hagyom, hogy a könyvek keressenek meg engem. Először azt gondoltam, hogy önáltatás az egész. Most viszont már biztos vagyok benne, hogy így van. Bizonyos könyvek megkeresik az embert. Se nem építkezem, se nem építek, se nem cserkészek be műveket. Hanem ráéhezem, s ha őszintén éhezem rá, megjön. Nem az a bizonyos egy könyv jön meg, hanem amit az hordoz. Ez persze örület, mert egy könyvet meg kell vásárolni. De valójában nem így van. Ha egzisztenciálisan kockára van vetve a fontossága, akkor megjön. Hol a gyerekeim hozzák meg, hol a posta. Nemrég el kellett adni családi okokból, két fogadott kisfiú miatt, kétezer könyvet. Az egész könyvtáramat. Egy hét alatt túl lettem rajta, de úgy éreztem, mintha megfeszítenének. Kezdtém nézegetni a könyveket: „Atyavilág! Ezeket!” Ez eltartott néhány napig. Nagyon el voltam keseredve, de el kellett adni, mert kellett nekik a lakás. Amikor vitték el a könyveket, akkor láttam, hogy ezek bennem vannak. Ez is, az is, amaz is. *Beszélgetések Goethével*, Petőfi... Addig nem éreztem volna, hogy bennem vannak, de akkor ki is próbáltam. Valóban bennem vannak, s nem sorszám szerint, hanem lényeg szerint. Én egy vándorló, csavargó pofa vagyok, az az igazság. Mindig is szerettem ezt csinálni, de az egész hóbelevancommal együtt csavargok, nem hagyok semmit ott. Jönnek utánam, mint a jó nyáj. Ennek van valami evangéliumi íze. „Én választottalak titeket, nem ti engem.” Viszont ha választottalak benneteket, akkor most gyertek! Ha tehát ez egzisztenciális fontosságú lesz, s ez csak akkor lesz az, ha az ember szegény, és nincs rá pénze, akkor megkapja. Könyv vagy tej? Tej. De akkor megkapja a könyvet is. Olyan szegénységben éltünk itt a három kisgyerekekkel meg a feleségemmel tizenöt évig, hogy minden hónapnak a végén kérdés volt, mi lesz. Minden hónapnak a vége megsegítettett valamilyen módon. De ehhez igazán nagyon szegénynek kellett lenni. Így vagyok a szellemiekkel is.

Nem akartam negyven könyvet írni. Negyven? Régen azt gondoltam: „Ha ezt a verset megjelentetik, akkor már odaleszek az örömtől.” Most meg már nem is férnek el a könyveim a polcon. Belenézek némelyikbe, s a szó szoros értelmében nem hiszem el, hogy azt én írtam le. És igazam is van. Mert bár igaz, hogy fizikailag én írtam, de énnkem ilyen gondolataim nem szoktak lenni. Ahhoz képest ez túl jó. Komolyan hiszem azt, és szeretem, hogy senki vagyok, s ezt be tudom bizonyítani gyönyörűen egy ürfelvételen. Hogy csak Neki vagyok valaki. De hogy Neki ki vagyok, azt meg nem tudom felfogni. Nem is kell. Elég, hogy ha azt fölfogom, hogy ő értünk volt. Van. Lesz. Ha ez így van, akkor a többi megjön. A periféria, azt szeretem. A magányt. Simone Weilnél ujjongtam fel, mikor azt írja, hogy óvd a magányodat! Bizonyos fajta elkülönülésre szükség van. Arra az elhatározásra, hogy Vele akarok lenni.

Miközben az Opál beszédet olvastam, nagyszerű felfedezésre jutottam. Ugyanis van egy vers a kötetben, amelynek az a címe, hogy Túlerő, s amely azzal a sorral végződik, hogy „a Szent az túlerő”. Az első esszé-kötetemben találtam egy esszét, amelyben azt írod, hogy „a költészet túlerő”. Azt írod: „A költészet »túlerő«: az élőtl élőbbnek ábrázolja, az esett embert éppen esettségének ábrázolásával teszi emberivé, a gyengét azzal magasztalja föl, hogy meghagyja gyengének, a brutalitást azzal bélyegzi meg, hogy olyannak mutatja, amilyen, a fogyatékos »csökkent létében« mutatja teljesnek. Ha a költészet ezt műveli, vagyis minden látható mögött a teljességre utal, akkor az emberi szférában Isten mintájára cselekszik.” Úgy érzem, ez egész költészeted kulcsa azóta is. A kérdésem, hogy újraolvasod-e a régi írásaidat?

Nem szoktam olvasni a régi írásaimat, csak ha valami oka van. De nem is bírnám, mert csak ami előttem van, az izgat. Az hív, ami lesz. A semmit látom, de nagyon szeretem ezt a semmit, mert tudom, hogy nem az. Mióta olvastam Jean Guittont, azóta azt is tudom, hogy nincs a semmi, a semmiben is vannak kitáncoló részecskék, s annak kétszázhatvan fajtája. Ez a lélekben is így van. Nagyon jó az üresség. Mint kisgyerekkoromban is, mikor mondták nekem: „Mit nézel?” „Azt.” „Mi

van azon nézni való?” Ilyenkor mindig elhallgattam. Ami azért érdekes, mert amikor egy három-négy éves gyerek elhallgat, akkor tudja, hogy ez a legjobb válasz. Ez izgalmas, ez izgat. A figyelmemnek a történetét, azt hiszem, soha nem fogom megírni, nem is foglalkozom vele, pedig az egy főtörténet lenne. Tényleg igaza van Weilnek, hogy a figyelem maga a szeretet. Itt kezdődött el minden. Az idézetekkel kapcsolatban igazad van. Az a megdöbbenő, és azt szeretem benne, hogy olyanokat fedeznek föl, amik spontán módon jöttek ki belőlem. A vonat csak fut, nem tudja, hogy van-e célja, csak fut. Az utas pedig tudja, hogy merre megy. Ez gyönyörű! Az is boldogít, hogy közkinccsé válik. Amit pedig azért szeretek különösen, mert nem az enyém válik közkinccsé, hanem az, ami engem kiválasztott. S akkor nem lehet, hogy ne jusson eszembe, hogy „Nem ti választottatok engem, hanem én titeket.” Ezek az összefüggések gyönyörűek.

Az Opál beszéd fülszövegének egy beszúrt megjegyzése arra enged következtetni, hogy valamilyen módon „kirekesztett”-nek érzed magad.

Amikor én szólok, akkor a kirekesztettek nevében szólok, de nekem a számra nem jön ilyen direktívó. Vagy a kirekesztettek kirekesztését átveszem és érzem. Az életem során – finoman fogalmazva – gyakran megváltak tőlem, de észre kellett vennem, hogy minden egyes esetben nyertem vele. Ismeretben, helyzetben, érzésben, növekedésben. Nem valami külső kirekesztésről van tehát szó, hanem éppen ellenkezőleg, ha ezt a belső folyamatot nem engedik bennem, akkor ideges leszek. Nem tudok a törvényemtől megszabadulni, de hogy a törvényem maga milyen, az nincs az orromra kötve. Például ilyen dolog az, hogy most nagyon örülök nektek, de hogyha egy órán át magánhülyeségekkel gyötörnek, attól meg tudok örülni. Nagyon fegyelmezett vagyok, de húsz perc múlva csenget bennem valami, hogy most már elég volt. Akkor udvariasan, kedvesen, de odébbállok. Ez ellen nem tudok cselekedni. Ez nagyon lényegszerű. A kirekesztésről azt tudom mondani, hogy annak nem lehet örülni, hogy az embernek hirtelen egzisztenciális gondjai támadnak, de azt tapasztaltam, hogy ahogy dobtak, vagy kényszerí-

tettek egyik helyről a másikra, mindig én jöttem ki belőle valamilyen módon győztesen.

A fiatalabb nemzedék több tagja (Végh Attila, Jász Attila, Halmai Tamás, Győrfy Ákos s biztosan lehetne folytatni a sort) számára nagyon fontos a te költészeted. Milyen a viszonyod a fiatalabb generációval?

Én ezt mind felfogom, s nagyon örülök is neki, s szeretem is őket. Ami persze nehezebb volna, ha nem ilyen jó dolgokat csinálnának. Ezt a minőségi szempontot nem szeretném kikapcsolni, s lehet, hogy nem is szabad. Nekem nem nagy dolog viszonyszeretni, mert ez a műfajom. Az életem során megtapasztaltam rettenetesen brutális dolgokat is. Például amikor éreztem, hogy engem vett célba egy vadászrepülő. Láttam, hogy nekem tart, láttam, hogy nyolc géppuskája van, Hurricane típusú angol gép. Úgy volt megépítve, hogy két-háromszáz méterre mindent szétromboltak, ott találkoztak a lövedéksorok. Én kint álltam egy sebesültekkel teli pajta előtt levegőzni. Ott és akkor történt valami nagyon érdekes legbelül. Miután megjelent a gép, s én úgy láttam, hogy engem célba vesz, bevágódott egy fagyott tóba, és szétrobbant. Akkor döbbsentem rá, hogy a pilóta már halott volt, azért nem lőtt. Ezek kegyetlen dolgok, ezeket ki kellett állni, de lehet, hogy éppen ez az oka, hogy kiábrándíthatatlan emberszeretetet van bennem. Hogy meg tudom ragadni annak az embernek, anélkül, hogy nagyon akarnám, a lényegét. Nem szeretem azt, hogy „Isten szemével látni”, de ha én így látom, akkor Ő mérhetetlenül fölsokszorozva lát így. Semmiféle generációs különbséget nem érzek. S nem is értem, hogy miért kell agyonverni az apát ahhoz, hogy a fiú nagy legyen.

Jegyzetek

- 1 Ebből a szempontból is roppant tanulságos Szőnyi Tamás ügynöki jelentéseket feldolgozó könyvének katolikus sajtóra vonatkozó fejezete: SZŐNYEI Tamás, *Titkos írás*, 2., Budapest, Noran Könyvesház, 2012, 186–211.
- 2 VASADI Péter, *A bölcső*, in V. P., *Az ember reménye*, [Budapest], Ecclesia, 1982, 62–63.
- 3 *Szent idegenség. Vasadi Péterrel Finta Gábor és Szénási Zoltán beszélget*, Új Forrás, 2013/1, 6. Lásd kötetünkben a 127. oldalon.
- 4 VASADI Péter, *A kérdések kérdése*, in V. P., *A szív tágassága*, [Budapest], Új Mandátum, 1994, 6.
- 5 JELENITS István, *Pohárnyi szó...*, in VASADI Péter, *Különben szétesik...*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 5.
- 6 HALMAI Tamás, *A kifejezés aranyketrecében. Vasadi Péter ars poeticái*, in H. T., *Szegénység és ragyogás. Írások Vasadi Péter műveiről*, Budapest, Napkút, 2012, 91.
- 7 VASADI Péter, *A rutinról*, in V. P., *Körülnéz. Megköszöni*, Budapest, Szent István Társulat, 2006, 122.
- 8 VASADI Péter, *A kicsik nagyságáról*, in V. P., *Körülnéz. Megköszöni, i. m.*, 12.
- 9 VASADI Péter, *A jövőről*, in V. P., *Körülnéz. Megköszöni, i. m.*, 24.
- 10 VASADI Péter, *Ha valóban föltámadt*, in *Körülnéz. Megköszöni, i. m.*, 128.
- 11 Például: „Az emberi gondolkodás csak annyiban keresztényi, amennyiben győzi a folytonos megújulást a Krisztusba oldódás irányában. [...] Ha van keresztény gondolkodásmód, akkor semmiképpen sem szokásokba, előítéletekbe, illetanba csökkent gondolatlanság, hanem olyan gondol-

- kodásmód, mely mindig éppen keresztényként elégtelen, mert kevésnek, hézagosnak, felkészületlennek, mágikusan tiltakozónak, látszatszerűnek mutatja magát a lelkiismeret előtt, Jézus Krisztusnak – nem a gondolkodásmódjához – hanem a szentségéhez képest.” (VASADI Péter, *Idő, szentség, életünk*, in V. P., *Az ember reménye, i. m.*, 118.)
- 12 VASADI Péter, *A világiak apostolkodása*, in V. P., *Az ember reménye, i. m.*, 193.
  - 13 „Jézus nem csak az enyém, a hit nem apartheid bélyeg, a katolicizmusnak nincsenek kiváltságai, és a kereszténység nem lehet diadalmas – ez áll az egyik jegyzetemben.” (VASADI Péter, *A megszólítás ereje*, in V. P., *Az ember reménye, i. m.*, 132.)
  - 14 VASADI Péter, *Szeretettel legyőzni a világot*, in V. P., *Az ember reménye, i. m.*, 66.
  - 15 VASADI Péter, *Az ítélletről*, in V. P., *Tűzjel, i. m.*, 157. [Kiemelés az eredetiben.]
  - 16 HALMAI Tamás, *A kifejezés aranyketrecében, i. m.*, 97.
  - 17 VASADI Péter, *Krisztus föltámadt*, in V. P., *Az ember reménye, i. m.*, 165.
  - 18 VASADI Péter, *A szív szüntelen mormolása*, Budapest, Szent István Társulat, 1991, 220.
  - 19 VASADI Péter, *Láncreakció IV.*, in V. P., *Különben szétesik..., i. m.*, 116–117.
  - 20 Például: „Az az élet-, sőt létforma, amelyben az ellenfél világíthatja meg, ki is vagyok igazán, amelyben mindaz segítségemre lehet, ami nem én vagyok, amelyben tehát arra törekszem, hogy magamban rátaláljak másokra is, és másokban a magam jeleire bukkanjak. Vagyis testvériség, amelyben átírjuk egymást, holott élesen kirajzolódnak kontúrjaink.” (VASADI Péter, *Kockásfüzet*, in V. P., *Ahogy én tudom..., [Budapest], Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum, 1994, 74.) Az európaiságról például: Az európaiságról (Ahogy én tudom..., i. m., 106–107) és Európaiak vagyunk vagy leszünk? (Különben szétesik..., i. m., 65–82).*
  - 21 VASADI Péter, *A tanoncidő befejezhetetlen. Gondolatok a költészetről, hitről Pierre Emmanuel nyomán*, in *Nem ragyogtak hiába*, [Budapest], Kairosz, [2002], 147.
  - 22 VASADI Péter, *Világnézeti semlegesség?*, in V. P., *Ahogy én tudom..., i. m.*, 94–95.

- 23 „És most vagyunk keresztények. Ez a most a lényegünket érinti, ha felelősnek érezzük magunkat azért a korért, korszakért, amelyben élünk. Bátorság kell a körülvevő világ elismeréséhez, s az ellene mondáshoz is. Hogy mikor melyik hagyja el a szánkat, az lelkiismeretünk függvénye legyen. Semmi másé.” (VASADI Péter, *A mi utunk*, in V. P., *A szív tágassága*, i. m., 72.)
- 24 VASADI Péter, *Kockásfüzet V.*, in V. P., *Sürget az idő*, Szombathely, Magyar Írók Nyugat-Magyarországi Csoportja, 1996, 191–192.
- 25 „Pécs fölött, a Havi-hegy csúcsán, fehér kápolna mögött kéken lobog az ég: nápolyi ég. [...] Bevásárló kosárral a karján egy öreg néni lép a kőkereszt elé. Kosarát leteszi s így fedi el a távoli székesegyház négy toronysisakját. Térdre ereszkedik s eltakarja a belvárost, a dzsámít, de előbukkan háta mögül az Urán városrész s a vasútvonali széles sávja.” (VASADI Péter, *Pécs*, in V. P., *Tűzjel*, i. m., 66.)
- 26 „Ezt a titkot Isten és ember között a kereszt függőleges ága mutatja. Az ember fölnyúl a boldogsága felé, Isten pedig lehajol hozzá s közép tájon találkoznak, ahol a valóság döbbenetes pecsétje jelzi, hogy összeölelkeztek, mert csurom vér a fá.” (VASADI Péter, *Emberi nyelven*, in V. P., *Az ember reménye*, i. m., 26.)
- 27 „Az őszövetség az a lomposszárnyú, megtépázott, nagy tépőcsőrű madár, amely utolsónak fogja elhagyni *ama napon* a földet, ezt az ép, de sugárhatástól élettelené lett gömbölyű állomást, egy szokottnál testesebb, lángszemű fehér galamb (az újszövetség) *alatt* röpülve.” (VASADI Péter, *Szavak szolgálatában*, in V. P., *A szív tágassága*, i. m., 103.)
- 28 HALMAI Tamás, *Szórend, törvény, szerelem? Vasadi Péter esztétikai nézeteiről*, Vigilia, 2011/6, 470.
- 29 VASADI Péter, *Mit írna a hal a vízről?*, in V. P., *Az ember reménye*, i. m., 259.
- 30 VASADI Péter, *Az ige teste*, in V. P., *A szív tágassága*, i. m., 32.
- 31 VASADI Péter, *Sürget az idő*, in V. P., *Sürget az idő*, i. m., 12.
- 32 ILLYÉS Gyula, *Katolikus költészet*, Nyugat, 1933/7, 422.
- 33 RÓRAY György, *Modern katolikus irodalmunk kérdéséhez*, Vigilia, 1947/4, 242.
- 34 BENDE József, *A Vigila beszélgetése Vasadi Péterrel*, Vigilia, 2002/9, 705.

- 35 VASADI Péter, *Búcsú Mécs Lászlótól*, in V. P., *Az ember reménye, i. m.*, 302.
- 36 VASADI Péter, *Magunkról szólnék*, in V. P., *Ahogy én tudom..., i. m.*, 86.
- 37 VASADI Péter, *Elmélkedés egy (emberszabású) hajó remegéséről*, in V. P., *Csoportkép. Látás, jelek, jelentés*, Budapest, Kortárs, 1998, 42.
- 38 Mindenekelőtt Pilinszky, de idesorolhatjuk Rónay Györgyöt és Hamvas Bélát, a világirodalomból Dosztojevszkijt, Kafkát, Pierre Emmanuelt, a modern katolikus gondolkodás képviselőit John Henry Newmantól Edith Steinen keresztül Thomas Mertonig, Simone Weil, a filmművészetből Tarkovszkijt s az *Egy nap süt idebent* (1999) kötetben értelmezett szerzőket Berzsenyitől Babitson keresztül József Attiláig és Rába Györgyig.
- 39 VASADI Péter, *A tanoncidő befejezhetetlen, i. m.*, 157.
- 40 VASADI Péter, *Lengyel montázs*, in V. P., *Tűzjel, i. m.*, 230.
- 41 VASADI Péter, *Lengyel montázs*, in V. P., *Tűzjel, i. m.*, 236.
- 42 PILINSZKY János, *A kétféle közhegyről*, in P. J., *Publicisztikai írások*, szerk. HAFNER Zoltán, Budapest, Osiris, 1999, 576.
- 43 VASADI Péter, *A történelem kritikus pontja*, in V. P., *Ahogy én tudom..., i. m.*, 121.
- 44 TOLCSVAI NAGY Gábor, *Pilinszky János*, Pozsony, Kalligram, 2002, 28–31. (Tegnap és Ma. Kortárs magyar írók).
- 45 VASADI Péter, *A történelem kritikus pontja, i. m.*, 124.
- 46 VASADI Péter, *A történelem kritikus pontja, i. m.*, 122.
- 47 VASADI Péter, *Az Eszmélet, eszméletem*, in V. P., *Egy nap süt idebent*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 24.
- 48 VASADI Péter, *A szó váláságáról, a szó örömről*, in V. P., *Tűzjel, i. m.*, 224. – Kiemelés az eredetiben.
- 49 VASADI Péter, *A szó váláságáról, a szó örömről*, in V. P., *Tűzjel, i. m.*, 221. – Kiemelés az eredetiben.
- 50 VASADI Péter, *A szó váláságáról, a szó örömről*, in V. P., *Tűzjel, i. m.*, 319.
- 51 CSEKE Ákos, *Mit jelent egy szöveget megérteni? Jegyzetek a középkor hermeneutikai hagyományához*, Vigilia, 2005/3, 236.
- 52 VASADI Péter, *Lengyel montázs*, in V. P., *Tűzjel, i. m.*, 227.

- 53 VASADI Péter, *Valaki élénk tesz egy könyvet*, in V. P., *Az ember reménye, i. m.*, 16.
- 54 VASADI Péter, *Tisztítsd meg ajkamat*, in V. P., *Az ember reménye, i. m.*, 33.
- 55 VASADI Péter, *Öt szó ereje*, in V. P., *Az ember reménye, i. m.*, 21. – Kiemelés az eredetiben.
- 56 VASADI Péter, *A szó válságáról, a szó örömről*, in V. P., *Tűzjel, i. m.*, 221.
- 57 VASADI Péter, *Az, aki leborul*, in V. P., *Az ember reménye, i. m.*, 281.
- 58 VASADI Péter, *Ádám énekel*, in V. P., *Egy nap süt idebent, i. m.*, 8.
- 59 VASADI Péter, *Művészet és transzcendencia*, in V. P., *Különb. szétesik..., i. m.*, 122.
- 60 VASADI Péter, *Még egyszer Tarkovszkij*, in V. P., *Üdvösség ideje*, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1997, 69.
- 61 VASADI Péter, *Művészet és transzcendencia, i. m.*, 121.
- 62 VASADI Péter, *Kopogtatás a művészet-nevű ajtón*, in V. P., *A szív tágassága, i. m.*, 59.
- 63 VASADI Péter, *A világosságról*, in V. P., *Kenyeret adtál...*, Budapest, Szent István Társulat, 2009, 228.
- 64 VASADI Péter, *A világosságról*, in V. P., *Kenyeret adtál..., i. m.*, 228.
- 65 RÓRAY György, *Vasadi Péter versei elé*, in *A magunk kenyerén*, szerk. DOMOKOS Mátyás, Budapest, Szépirodalmi, 1971, 275.
- 66 Vö. RÓRAY László, *A „mély” és a „magas” lírikusa*, in VASADI Péter, *Séta tűzben, virágban. Válogatott versek*, Budapest, Szent István Társulat, 2005, 5.
- 67 ACZÉL Géza, *Kései indulások*, Alföld, 1975/1, 75.
- 68 „János elolvasta a verseket és az üveglapra csúsztatta őket. Költészet ez?, kérdezte Péter. János fölemelte a fejét, kissé hátraszegte, s onnan nézve le Péterre, nyugodtan, biztosan, az alázatosok fölényével azt mondta: Az. Föltétlenül. S megismételte halkán, már lehajtott fővel, föltétlenül.” (VASADI Péter, *Az írnok: Megjön az idő*, in V. P., *Egy nap süt idebent*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 85.)
- 69 Például a *Tamariszk* (1978) kötet *Pinceének* című verse nyolcsoros, kereszt-rímes, időmértékes verselésű strófaszerkezetével az első Pilinszky-kötet *Trapéz és korlát, Mert áztatok és fáztatok*, valamint a *Miféle földalatti harc* verseire utal vissza.

- 70 ACZÉL Géza, *Kései indulások, i. m.*, 75.
- 71 SIKI Géza [RÓNAY László], *Első kötetes költők*, Vigilia, 1974, 417.
- 72 SIKI Géza [RÓNAY László], *Érdemes-e verset írni?*, Vigilia, 1978/9, 641.
- 73 JELENITS István, „Miféle arc ez?": *Vasadi Péter kötetéről* (1979), in J. I., *Az ének varázsa*, Budapest, Új Ember, 2000, 201.
- 74 RÓNAY László, *Vasadi Péter: Fahíd*, Vigilia, 1991/3, 237.
- 75 „[Ő] sok szóval beszél a csöndről – írja Vasadi lírájáról Alexa Károly. – Ez egy olyanfajta költői magatartást körvonalaz, amelyik nem mindig az egy versre, az éppen megírandó, a nagy versre készül. Tehát maga a versírás nem a műtárgy létrehozásának gesztusa. Nála a versalkotás az életnek a metaforája és tünete, a létezésnek egy sajátos módja.” (ALEXA Károly–VARGA Lajos Márton, *A megérintett ember. Vasadi Péter: Fahíd*, Jelenkor, 1991/6, 570.)
- 76 LENGYEL Balázs, *Mikor kell verset írni?*, in L. B., *Verseskönyvről verses-könyvre*, Budapest, Magvető, 1982, 493.
- 77 ALEXA Károly–VARGA Lajos Márton, *A megérintett ember, i. m.*, 567.
- 78 „Vasadi tanúságtevő jelenlétéből fakadó, hirtelen közléseihez hasonló nyelvi kijelentéseket leginkább Pilinszky-nél találunk, a lelki életet fantasztikus álmovilágnak festő ars poeticájának előde Füst Milán költészete, közvetlen példaképe mégis Dylan Thomas. A »tört képek« színporkázásának angol mestere hagyta szellemujját több olyan Vasadi-költeményen, melyben a földidézett tárgyak és jelenségek szinte alig vagy egyáltalán nem kapcsolódnak az intonációhoz. Nem egy Vasadi-vers a képek vadona, akárcsak Dylan Thomas lírája, s az összetartó közeg mindkét költőnél az épp adott érzelmi hangoltság, nem pedig az intellektuális gondolatmenet.” (RÁBA György, *Jelenések költője. Vasadi Péter költészete*, Vigilia, 1983/2, 140.)
- 79 MARGÓCSY István, „Névszón ige”. *Vázlat az újabb magyar költészet két nagy tendenciájáról*, Jelenkor, 1995/1, 18.
- 80 MARGÓCSY István, „Névszón ige”. *Vázlat az újabb magyar költészet két nagy tendenciájáról, i. m.*, 20.
- 81 MARGÓCSY István, „Névszón ige”. *Vázlat az újabb magyar költészet két nagy tendenciájáról, i. m.*, 28.
- 82 SCHEIN Gábor, *A metafora esetei. Poétikai változások a 60-as évek magyar költészetében*, Alföld, 2000/6, 53.

- 83 BALASSA Péter, *A költészet mint szerelmes férfi. Mondatok Vasadi Péter költészetéhez*, Napjaink, 1986/7, 30.
- 84 Esetleg a „gondolat” szóból a „gond” tőalakot olvashatjuk ki, s akkor a „mi nyomja a vállad?” frazeológiára asszociálhatunk.
- 85 FÖLDES Györgyi, *A többfordulós verseny. Allegória- és szimbólumelméletek*, in F. Gy., *Textus, szimbólum, allegória. Szimbólumelvű poétika a klasszikus modernségben*, Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2012, 18–19. (MIT füzetek 1.)
- 86 FÖLDES Györgyi, *A többfordulós verseny. Allegória- és szimbólumelméletek, i. m.*, 28.
- 87 Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlat*a, ford. BONYHAI Gábor, Budapest, Osiris, 2003², 105. (Sapientia Humana.)
- 88 Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlat*a, i. m., 105.
- 89 „Vasadi Péter nem hangot vagy motívumokat lesett el vagy vett át, hanem azt a nálunk nagyrészt még nevekhez kötött, de a világköltészetben általánossá vált módszert hasznosította, hajlította egyéniségéhez, mely a belső kontempláció kifejezésére a valóságtól lazán függő képi látomás-világot teremt. Olyan autonóm képi jelrendszert, mely ugyan a nyelvi jelrendszeren alapszik, de mintegy fölötte lebeg; más, de éppúgy objektív, sőt felfedezés alatt álló jelenségek leképezésére való.” (LENGYEL Balázs, *Mikor kell verset írni?*, i. m., 491.)
- 90 RÁBA György, *Jelenések költője*, i. m., 140.
- 91 KELEMEN Lajos, *Vasadi Péter: Tamariszk*, Alföld, 1978/10, 82.
- 92 Northrop FRYE, *Kettős tükör. A Biblia és az irodalom*, ford. PÁSZTOR Péter, Budapest, Európa, 1996, 97.
- 93 „Amint ugyanis Jónás próféta három nap és három éjjel volt a hal gyomrában, úgy lesz az Emberfia is három nap és három éjjel a föld szívében.”
- 94 SIKI Géza [RÓNAY László], *A szomjúhozó költő*, Vigilia, 1978/11, 780–781.
- 95 RÁBA György, *Jelenések költője*, i. m., 139.
- 96 Már az is igen árulkodó, ahogy a germán mitológiát segítségül hívva mutatja be a Hatalmas alakját: „Azt híresztelték, hogy az anyja / hiéna, apja ember-vesszejű / farkas, aki hágás közben / énekelve hívta Wotant”. Később pedig a Harmadik Birodalomra jellemző könyvégetés és katonai

parádé képei idéződnek meg: „Végre megírta könyvét. // Míg másoké tűzben lobogott, / az övét oltárra emelték. / Fegyveresek álltak körülötte. Oszlopban járult elébe a nép.”

- 97 BALASSA Péter, *A költészet mint szerelmes férfi*, i. m., 30.
- 98 Bárdos László, *Kezdetől a végső fokon. Vasadi Péter egy verstípusáról*, Parnasszus, 2012/1, 21.
- 99 SCHEIN Gábor, *Költészet a 20. század 70-es, 80-as éveiben*, in *Magyar irodalom*, főszerk. GINTLI Tibor, Budapest, Akadémiai, 2010, 989.
- 100 ESTERHÁZY Péter, *Hajnali hadművelet*, Új Forrás, 1986/3, 16.
- 101 RÁBA György, *Jelenések költője. Vasadi Péter költészete*, Vigília, 1983/2, 141.
- 102 KÁROLYI Csaba, *Vasadi Péter: Fényromok*, Jelenkor, 1987/9, 861.
- 103 RÓNAY László, *Isten nem halt meg. A huszadik századi magyar spirituális líra*, Budapest, Szent István Társulat, 2002, 219.
- 104 Henri BERGSON, *A keresztény misztika*, Vigília, 1979/1, 32.
- 105 RÓNAY László, *A „sűrű vers” természetrajza: Vasadi Péter: Nem kő, se csillag*, Napjaink, 1984/8, 29–30.
- 106 ESTERHÁZY Péter, *Hajnali hadművelet*, i. m., 16.
- 107 REISINGER János, *Vasadi Péter: Hó és madarak*, Kortárs, 1983/4, 659.
- 108 REISINGER János, *Vasadi Péter: Hó és madarak*, i. m., 659.
- 109 KRUPP József, *„Engem fest már a tenger”. Vasadi Péter: Az öreg Renoir*, Vigília, 2006/6, 434.
- 110 PILINSZKY János, *Egy lírikus naplójából*, in P. J., *Publicisztikai írások*, szerk. HAFNER Zoltán, Budapest, Osiris, 1999, 687–688.
- 111 RÁBA György, *A költészet őspillanatai. Vasadi Péter: Fényromok*, Új Forrás, 1987/6, 75.
- 112 Martin HEIDEGGER, *A műalkotás eredete*, ford. BACSÓ Béla, Budapest, Európa, 1988, 61.
- 113 Martin HEIDEGGER, *A műalkotás eredete*, i. m., 89. – Kiemelés az eredetiben.
- 114 E helyütt elég talán csak utalni József Attila a külvárost, a proletárlétet megjelenítő verseire.
- 115 Idézi CSEKE Ákos, *A középkor és az esztétika*, Budapest, Akadémiai, 2011, 258.

- 116 „Ej, mutassatok egy tenyeret, / mely vastól fényes, tűztől fekete, / érdes és kemény / szorongatott s okos becsületétől! Lévéen Attila édes öccseé; / nem? Dereng-e még / a hangja, szava, szája, / csillagos lehelete?”
- 117 Gabriel MARCEL, *Észrevételek a cselekedet és a személy fogalmairól*, ford. NAGY Zsolt Péter, in G. M., *A misztérium bölcselete*, szerk. BENDE József, Budapest, Vigilia, 2007, 86. – Kiemelés az eredetiben.
- 118 Gabriel MARCEL, *Észrevételek a cselekedet és a személy fogalmairól*, ford. NAGY Zsolt Péter, in G. M., *A misztérium bölcselete*, i. m., 90.
- 119 Gabriel MARCEL, *A transzcendens mint meta-probléma*, ford. BENDE József, in G. M., *A misztérium bölcselete*, i. m., 120.
- 120 PAPP István, *Vasadi Péter: Nem kő, se csillag*, Jelenkor, 1985/3, 285.
- 121 Gabriel MARCEL, *Elmélkedés Isten létezésének bizonyíthatóságáról*, ford. BENDE József, in G. M., *A misztérium bölcselete*, i. m., 162.
- 122 Mindez azt a sejtést is erősítheti, hogy Vasadi evangéliumi parafrázisának modern apokalipszislátomása olvasható a holokauszt emlékezeteként is.
- 123 Simone WEIL, *Kegyelem és nehézkedés*, ford. PILINSZKY János, szerk. HAFNER Zoltán, BENDE József, Budapest, Vigilia, 1994, 85.
- 124 SZIRÁK Péter, *A remény folytatja örökös repülését: Vasadi Péter: Fahíd*, Alföld, 1991/6, 84.
- 125 Hans Urs von BALTHASAR, *A dicsőség felfénylése: Teológiai esztétika II. Teológiai stílusok. I. rész: Klerikusok*, ford. GÖRFÖL Tibor, Budapest, Sík Sándor, 2005, 101. – Kiemelések az eredetiben.
- 126 RÁBA György, *A költészet őspillanatai*, i. m., 74.
- 127 ESTERHÁZY Péter, „Azt csinálom, amit eddig, nézdegélek”, in E. P., *A halacska csodálatos élete*, Budapest, Pannon, 1991, 35.
- 128 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története, 1945–1991*, Budapest, Argumentum, 1993, 187.
- 129 BÁRDOS László, *A teremtés lírai krónikása. Vasadi Péter: Fahíd*, Életünk, 1991/6, 566.
- 130 BÁRDOS László, *A teremtés lírai krónikása. Vasadi Péter: Fahíd*, i. m., 568.
- 131 HALMAI Róbert, *Vasadi Péter: A viola hatalma*, <http://halmai.uw.hu/lap.php?menu=olvasmany&text=naplo&ad=148&file=halmaio&id=abc&nev=halmai&gbnev=Halmai%20R%F3bert> [Letöltés ideje: 2014. április 24.]

- 132 VÉGH Attila, *Lomb és gyökér. Vasadi Péter költészete*, in V. A., *A ragyogás ideje*, Budapest, Helikon, 2012, 136–137; illetve: VASADI Péter *Válogatott versei*, Budapest, Magyar Napló, 2009, 197.
- 133 BÁTHORI Csaba, *Kitartani a kérdések között. Vasadi Péter: Mindenki aranyat sejt*, Műhely, 1994/1, 55.
- 134 KOMÁLOVICS Zoltán, *Az irány semlegesítése. Vasadi Péter: Innen, Új Forrás*, 2002/1, 68.
- 135 KOMÁLOVICS Zoltán, *Az irány semlegesítése. Vasadi Péter: Innen, i. m.*, 69.
- 136 KOMÁLOVICS Zoltán, *Az irány semlegesítése. Vasadi Péter: Innen, i. m.*, 68.
- 137 VASADI Péter, *Az Eszmélet, eszméletem*, in V. P., *Egy nap süt idebent*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 17.
- 138 VASADI Péter, *A történelem kritikus pontja*, in V. P., *Ahogy én tudom...*, Budapest, Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Kiadó, 1994, 121–127.
- 139 „Nappal hold kél bennem s ha kinn van / az éj – egy nap süt idebent.”; „ügyeskedhet, nem fog a macska / egyszerre kint s bent egeret.”
- 140 BALASSA Péter, *A költészet mint szerelmes férfi. Mondatok Vasadi Péter költészetéhez*, Napjaink, 1986/7, 30.
- 141 JÁSZ Attila, *A test ige akar lenni. Vasadi Péter: Mindenki aranyat sejt*, Életünk, 1995/1, 88, 89.
- 142 „a sarokból angyal lép / lassan elő, szelíden előtte megáll” – *Jákob előszobája a Jelentés Babylonból* című kötetből.
- 143 „De mintha magától nyílna / az ablak, a tóra kilátok. / És tóparton a pálmafát, / a tömött banánfűrtöket. / Addig nézi őket a szemem, / amíg fölizzanak. Tudom, / a végén foszlik az idő, / mint egy hajókötel. És / vilámgyorsan széttekeredik.” – *Tányéron az igazság a Fényromok* kötetből.
- 144 5a. Minden gonoszság / Tisztogatója, / Szentlélek, // 5b. Tisztítsd meg bennünk / Szemét a belső / Embernek. // 6a. Hogy megtisztulván, / Megláthassuk / Felséges Atyánkat. (Dadogó Notker: *Pünkösdi szekvencia*, fordította Sik Sándor.)
- 145 Szent ÁGOSTON, *Vallomások*, in *Szent Ágoston misztikája I.*, szerk. HEIDL György, Budapest, Paulus Hungarus–Kairoosz, 2004, 131–132.
- 146 KOMÁLOVICS Zoltán, *Az irány semlegesítése, i. m.*, 70.

- 147 BALASSA Péter, *A költészet mint szerelmes férfi*, i. m., 30.
- 148 HALMAI Tamás, *Fény és szó. A szerelmi beszéd természete Vasadi Péter lírájában*, in H. T., *Szegénység és ragyogás. Írások Vasadi Péter műveiről*, Budapest, Napkút, 2012, 24.
- 149 Pierre HADOT, *Megjegyzések az „önkultúra” fogalmához*, ford. CSEKE Ákos, in P. H., *A lélek iskolája. Lelkigyakorlatok és ókori filozófia*, Budapest, Kairosz, 2010, 303.
- 150 Pierre HADOT, *A bölcs és a világ*, ford. CSEKE Ákos, in P. H., *A lélek iskolája*, i. m., 329.
- 151 „*A Szent az túlerő*”: Finta Gábor és Szénási Zoltán beszélget Vasadi Péterrel, in GUNDA-SZABÓ Dóra–PAÁR Tamás–SÚPLICZ Emőke–VÁRHEGYI András (szerk.), *Ars Critica 3.*, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2012, 152. Lásd kötetünkben a 147. oldalon.
- 152 VASADI Péter, *Krisztus föltámadt*, in V. P., *Az ember reménye*, Budapest, Ecclesia, 1982, 165.
- 153 Vö.: „Ő »megbonthatatlan imaszönyeg«-nek hívja ezt a könyv gerincét alkotó, oszlopszerű verstípust [...]. Valójában ezek a versek is a szenvedéstörténetet személyesítik meg, melynek során intim passiójáték részesei leszünk, sorról sorra megszólíttatunk, megaláztatunk, lekuporodunk. A konkrét Jézus parafrázistól [...] az emberi elhagyatottságig, a rejtett, profetikusan önostorozó, gyakran szégyenérzetet keltően szembesítő moralitásig tág tere van a szerzői megszólalásnak.” (WIRTH Imre, *Vasadi Péter: Mindenki aranyat sejt*, Kritika, 1994/11, 45.)
- 154 REMÉNYI József Tamás, *Vasadi Péter: A viola hatalma; Kinéz tengerre ablakon*, Kortárs, 1998/1, 101.
- 155 PAÁL József–ÚJVÁRI Edit (szerk.), *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, Budapest, Balassi, 1997, 375–376.
- 156 REMÉNYI József Tamás, *Vasadi Péter: A viola hatalma; Kinéz tengerre ablakon*, i. m., 101.
- 157 BÁRDOS László, *A megérintett tanúságtevő. Vasadi Péter: Kinéz tengerre ablakon*, Új Forrás, 1998/3, 8.
- 158 RÓNAY László, *Isten nem halt meg. A huszadik századi magyar spirituális líra*, Budapest, Szent István Társulat, 2002, 210.

- 159 VÉGH Attila, *Lomb és gyökér*, in VASADI Péter *Válogatott versei*, Budapest, Magyar Napló, 2009, 193, illetve VÉGH Attila, *A ragyogás ideje*, Budapest, Helikon, 133.
- 160 MARGÓCSY István, „Névszón ige”. *Vázlat az újabb magyar költészet két nagy tendenciájáról*, Jelenkor, 1995/1, 20.
- 161 VASADI Péter, *A szó válságáról, a szó örömről*, in V. P., *Tűzjel*, Budapest, Szent István Társulat, 1978, 219.
- 162 Vö. SÁNTHA József, *Nyelvében él. Vasadi Péter: Opál beszéd*, Jelenkor, 2011/7, 854.
- 163 Martin HEIDEGGER, *Lét és idő*, ford. VAJDA Mihály, ANGYALOSI Gergely, BACSÓ Béla, KARDOS András, OROSZ István, Budapest, Osiris, 2001², 195–196.
- 164 STURM László: *Fénycsőnd. Vasadi Péter: Hajnal Kentuckyban*, Kortárs, 2005/8, 98.
- 165 VASADI Péter, *Lengyel montázs*, in V. P., *Tűzjel*, i. m., 236.
- 166 HALMAI Tamás, *A titok világosságában. Vasadi Péter: A figyelem kertvárosa*, in H. T., *Szegénység és ragyogás. Írások Vasadi Péter műveiről*, Budapest, Napkút, 2012, 40.
- 167 HALMAI Tamás, *Mélyről ragyog. Vasadi Péter: Hajnal Kentuckyban*, in H. T., *Szegénység és ragyogás: Írások Vasadi Péter műveiről*, i. m., 42.
- 168 BODOR Béla, „És vízbe dől a város...”. *Vasadi Péter: A zendülés vízszaga*, Alföld, 2002/12, 98.
- 169 HALMAI Tamás, *Szent mulatság síkon, hegyeken. Vasadi Péter: Intarzia*, in H. T., *Szegénység és ragyogás: Írások Vasadi Péter műveiről*, i. m., 53.
- 170 Például a következő részletből következtethetünk erre: „Jön egy / jászkun utcaseprő Egerben, mutatja merre / lejt a Liszka utca, meghívom, iszunk néhány / pohár kadarkát, s kérdezem: kitől tanult ily / szépen magyarul?”
- 171 „[A] prosopopeia figurája ez, egy hiányzó, holt, vagy hang nélküli létező fiktív megszólítása, mely a megszólítottat a beszéd képességével ruházza fel, s megteremti számára a válaszadás lehetőségét. A hang száját, szemet, s végső soron nevet feltételez, ez a láncolat pedig kifejezetten benne van a trópus nevének etimológiájában: *prosopon poiein*, maszkot vagy arcot (*prosopon*) adni.” (Paul DE MAN, *Az önéletrajz mint arcrongálás*, ford. FOGARASI György, Pompeji, 1997/2–3, 101.)
- 172 Paul DE MAN, *Az önéletrajz mint arcrongálás*, i. m., 102.

- 173 VASADI Péter, *Egy új Jónás jelei. Thomas Mertonról, vagyis Merton Tamás trappistáról*, in V. P., *Nem ragyogtak hiába*, Budapest, Kairosz, 2002, 165–192.
- 174 BODOR Béla, „És vízbe dől a város...”, i. m., 99.
- 175 TATÁR Sarolta, *Egy norvég–magyar verseskötet*, Magyar Napló, 2004/9, 69.
- 176 RÓNAY László, *A „mély” és a „magas” lírikusa*, in VASADI Péter, *Séta tűzben, virágban*, Budapest, Szent István Társulat, 2005, 11.
- 177 Például: „E sorok írója pedig azt nem tagadja, hogy a *Világpor* legszebb sorai azok, amelyeket a *háromszínű szerelem* íratott a kortárs magyar költészet angyalhangú költőjével.” (IANCU Laura, *Nem kétséges: Vasadi Péter: Világpor*, Hittel, 2012/8, 126.)
- 178 HEGYI Zoltán Imre, *Nem temet, izzik. Vasadi Péter: Kinéz tengerre ablakon*, Magyar Napló, 1998/7, 46.
- 179 BÁTHORI Csaba, *Kitartani a kérdések között. Vasadi Péter: Mindenki aranyat sejt*, Műhely, 1994/1, 54.
- 180 PILINSZKY János, *Ars poetica helyett*, in PILINSZKY János *Összes versei*, szerk. HAFNER Zoltán, Budapest, Osiris, 2006, 92.
- 181 HALMAI Tamás, *Rianás az égen. Az arany Vasadi Péter költészetében*, in H. T., *Szegénység és ragyogás: Írások Vasadi Péter műveiről*, i. m., 13–23.
- 182 Vö. Pilinszky kijelentéseit József Attiláról: „Sorsa a legkülönbekével rokon: Hölderlinével, Kafkaéval, Jézuséval.” (PILINSZKY János, *József Attila emlékkönyvébe*, in P. J., *Publicisztikai írások*, szerk. HAFNER Zoltán, Budapest, Osiris, 1999, 263), illetve: „Hogy mennyiben volt rokon József Attila sorsa Jézuséval: hogy mi volt benne a jézusi? A tisztasága. Szelíd ereje, amely nem tűrte a kompromisszumot. Persze, ő mint ember, nyilván telve volt emberi gyengékkel, de mint művész, makulátlan volt, s művészi sorsa valóban az áldozati bárányéhoz hasonlított. Egy zavaros korban ő is mindannyiunkért szenvedett, áldozta föl magát, s az agyára boruló téboly inkább vádolja korát, mint tulajdon vétjét.” (PILINSZKY János, *Az új év elebe*, in P. J., *Publicisztikai írások*, i. m., 270.)
- 183 VASADI Péter, *Az Eszmélet, eszméletem*, in V. P., *Egy nap süt idebent*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 24.
- 184 HALMAI Tamás, *Szent multság síkon, hegyeken: Vasadi Péter: Intarzia*, in H. T., *Szegénység és ragyogás: Írások Vasadi Péter műveiről*, i. m., 54.

- 185 „I. L. nem csak német. Nem csak fehér. Nem csak táborparancsnok. Feleség is, anya is. Nem csak halálra ítél, gyermeket is szül. Aztán özvegy. Sír. Magára marad. Beteg lesz, meghal, eltemetik.”
- 186 VASADI Péter–VÉGH Attila, *A kígyó bőre: Nyolc dialógus a létről*, Budapest, Kortárs, 2005, 15.
- 187 JELENITS István, „Miféle arc ez?”. *Vasadi Péter köteteiről*, in J. I., *Az ének varázsa*, Budapest, Új Ember, 2000, 203–204.
- 188 Vö. KARÁDI Zsolt, „A dob mögött isten ragyog”. *Vasadi Péter írásairól*, Hittel, 1996/6, 92.
- 189 HALMAI Tamás, *Az üres szív szépsége. Vasadi Péter: Tettetés nélkül*, in H. T., *Szegénység és ragyogás. Írások Vasadi Péter műveiről*, Budapest, Napkút, 2012, 77.
- 190 BODNÁR Dániel, *Káintól Krisztusig. Bibliai személyek és témák a XX. századi regényirodalomban*, Budapest, Kairosz, 2009, 358.
- 191 KARÁDI Zsolt, „A dob mögött isten ragyog”, i. m., 92.
- 192 KOMÁLOVICS Zoltán, *Az irány semlegesítése: Vasadi Péter: Innen*, Új Forrás, 2002/1, 69.
- 193 HALMAI Tamás, *Az üres szív szépsége*, i. m., 78.
- 194 Vö.: „Félig levél-, félig esszéregényt olvasunk; olyat, amely a fejlődés- és a tézis- vagy filozófiai regény hagyományából is merít. Ráadásul, értelemszerűen, a hitviták műfaji emlékezete is átsejlik a szövegben. (Érdemes emlékeznünk a chestertoni axiómára: »minden erkölcs és minden társadalom célja az, hogy egymást szerető emberek vitatkozzanak benne«.) A két szereplő írásos dialógusában s a karthauzi jegyzetekben műfajok, nyelvek, nézőpontok csúsznak egybe – és adódnak össze eggyé.” (HALMAI Tamás, *Szegénység és ragyogás. Vasadi Péter: A szív szüntelen mormolása*, in H. T., *Szegénység és ragyogás. Írások Vasadi Péter műveiről*, i. m., 73.)
- 195 Vö. G. KOMORÓCZY Emőke, „A tökéletesség nem emberi erényben, hanem Krisztus keresztségében van elrejtve”. *Vasadi Péter: A szív szüntelen mormolása*, Műhely, 1992/3, 60.
- 196 Szent ÁGOSTON, *A Teremtés könyvének szó szerinti értelmezése. Tizenkettedik könyv*, ford. HEIDL György, in *Szent Ágoston misztikája I.*, szerk. HEIDL György, Budapest, Paulus Hungarus–Kairosz, 2004, 103.
- 197 G. KOMORÓCZY Emőke, „A tökéletesség nem emberi erényben, hanem Krisztus keresztségében van elrejtve”, i. m., 60.

- 198 A teljesség igénye nélkül említem: a *Jelentés Babylonból* című ciklus 4. részében például azt olvashatjuk: „néhány ordító sziheder / szaros végű botokat / hajigál ránk s kiomló / fényünkbe kaszál // mitől a bot végén a barna / sár komor ragyogású alom / lesz, mélyen, kristályosan, zölden / föllobbant ünnepi fáklya.” Ez a rész a *Ha az áldozat elszabadul* 17. fejezetében a következőképpen tér vissza: „Vakmerő sihederek belénk kaszálnak botokkal, melyeken színes szalagok lengenek.” Szintén a *Jelentés Babylonból* ciklusból származik a 18. fejezet címe is: *Az idő teraszos rizsföldjein*, de átveszi Vasadi korai ciklusából az emberiség morális helyzetét leíró, a kisregény megértése szempontjából kulcsfontosságú szentenciát is: „Káiné a Föld legnépesebb családja”.
- 199 HALMAI Tamás, *Káin arca visszafordul*, in H. T., *Szegénység és ragyogás. Írások Vasadi Péter műveiről*, Budapest, Napkút, 2012, 83.
- 200 Meg kell jegyezni, hogy Vasadi mottóként az 1996-ban megjelent katolikus Bibliát idézi, amelynek utolsó tagmondatán azonban módosít. Az eredetiben ugyanis a következőt olvashatjuk: „Ekkor jövendöltem, amint parancsolta nekem, és éltető lehelet szállt beléjük, életre keltek, talpra álltak, mint egy nagy sereg.” A módosítás révén („ez a nagy sereg”) még szorosabbá válik a mottó kapcsolódása a 2. fejezetben leírt feltámadástörténethez.
- 201 HALMAI Tamás, *Káin arca visszafordul*, i. m., 84.
- 202 HALMAI Tamás, *Káin arca visszafordul*, i. m., 86.
- 203 Johann Baptist METZ, *A vallási és kulturális világok pluralizmusa idején. Megjegyzések egy teológiai-politikai világprogramhoz*, in J. B. M., *Az új politikai teológia alapkérdései*, ford. GÖRFÖL Tibor, Budapest, L'Harmattan, 2004, 188.
- 204 Az interjú megjelent két részletben: Új Forrás, 2013/1, 4–8 és 79–87, valamint GUNDA-SZABÓ Dóra–PAÁR Tamás–SUPICZ Emőke–VÁRHEGYI András (szerk.), *Ars Critica* 3., Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2012, 148–160.

Vasadi Péter művei

Versek

- Jelentés Babylonból*, Budapest, Szépirodalmi, 1974.
Ének a szomjúságról, Budapest, Szépirodalmi, 1976.
Tamariszk, Budapest, Szépirodalmi, 1978.
Hó és madarak, Budapest, Szépirodalmi, 1982.
Nem kő, se csillag, Budapest, Szépirodalmi, 1984.
Fényromok, Budapest, Szépirodalmi, 1987.
Fahid. Válogatott és új versek, Budapest, Szépirodalmi, 1990.
Mindenki aranyat sejt, Pécs, Jelenkor, 1993.
A viola hatalma, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1995.
Kinéz tengerre ablakon, Budapest, Kortárs, 1997.
Mézízű vas, Tatabánya, JAMK, 1998.
Innen. Válogatott versek, Budapest, Professzorok Háza, 2000.
A zendülés vízszaga. Versek, 1999–2000, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2002.
Innen, onnan. Versek és rajzok, Kolbein Falkeid, Kovács Ferenc, Vasadi Péter, Budapest, Új Mandátum, 2003. (kétnyelvű kötet)
Hajnal Kentuckyban, Budapest, Kortárs, 2005.
Séta tűzben, virágban: válogatott versek, Budapest, Szent István Társulat, 2005.

Intarzia, Budapest, Kortárs, 2007.
A figyelem kertvárosa, magánkiadás, 2008.
Vasadi Péter válogatott versei, vál. és utószó VÉGH Attila,
 Budapest, Írott Szó Alapítvány–Magyar Napló, 2009.
Opál beszéd, Budapest, Tipp-Cult Kft., 2011.
Világpor, Budapest, Magyar Napló, 2012.
Tetőzés, Budapest, Napkút, 2014.

Széppróza

A szív szüntelen mormolása... Esszéregény, Budapest,
 Szent István Társulat, 1991.
Tettetés nélkül. Karcolatok, elbeszélések, Budapest,
 Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.
Ha az áldozat elszabadul, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2004.

Esszék

Tűzjel, Budapest, Szent István Társulat, 1978.
Az ember reménye, [Budapest], Ecclesia, 1982.
A szív tágassága, [Budapest], Új Mandátum, 1994.
Ahogy én tudom..., [Budapest], Hatodik Síp Alapítvány–
 Új Mandátum, 1994.
Különben szétesik..., Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.
Sürget az idő, Szombathely, Magyar Írók Nyugat-Magyarországi
 Csoportja, 1996.
Üdvösség ideje, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1997.
Csoportkép. Látás, jelek, jelentés, Budapest, Kortárs, 1998.

Egy nap süt idebent. Irodalomtörténeti tanulmányok, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.

Nem ragyogtak hiába, [Budapest], Kairosz, [2002].

Körülnéz. Megköszöni. Jegyzetlapok hitről, emberről, világról, Budapest, Szent István Társulat, 2006.

Kenyeret adtál... Prózai írások, Budapest, Szent István Társulat, 2009.

Sokan vagyok. Esszék, Budapest, Magyar Napló, 2014.

Egyéb

LANZA DEL VASTO, *Júdás*, Budapest, Ecclesia, 1983. (regényfordítás)

A kigyó bőre. Nyolc dialógus a létről, Véghe Attilával, Budapest, Kortárs, 2005.

Az öreg Renoir

Mindent elfelejttem,
de semmit sem felejték.
Toldiokoromban a görögös újsz
mindentudás gurul a tengerpartra.
Nem festek többé meztelen asszonyt,
lampionokat, hegyesorú kutyákat.
Engem fest már a tenger.

Feleje tándul bérnéc kezem.
Kifejem rókarjór ecsetemet
a fogai közül. Ha én nem festek,
meghal a kék, fuldoklik a lila,
az aranyszivacs kiszárad. Borszút
állok e tolvajon: mielőtt
moccanna, ráfestem retinámra.

Magánbeszéd (7)

nem marad szabadban a hazugság.
kiöpiül ez a kétránymodát, át
a falon. szelket festő. dára
bot tör le a lobból, s kővály-
gó mozgással bekiszárl a tűhe
gyűl rajzolt csillagutalra. h
azug ige nem lesz testté. elv
nyad nyomában a föld, az álla-
tok megállnak vonulásukban. lé
elhagyottan fonyadnak a napok
. a szájról ketszélvű. mint a
mos házból a függönyök, u-
mottan lógnak az órák. nem kat
fog az idő, s a mozgás alatt
t, hanem szatyorok alatt fol
y. az igaz szó előáll. fordult
ában feltérja magát. átsejlik.
gyűl villan, mint Keith jare
tt fongorján dűbörgésből az ü-
veghang. gyűlást éjel a bőro
d alatt. ovális örömet. pete
l petete ahogy faragott kőből
épiül a város. tőzör vonásait
a magában. lábitemet. görnyű
kötődést. tövönyt a szabadság
ban. beírva a húsba szavakat:
olvashad a világot, melyben m
indulni teste ige akar lenni

Parlando

Vagy luxus-erődöket
építenek, vagy polandó
hágarat döntenek össze;
lőnek lengő ágyúcsőverből
cipruskerte, kútra, gyerekre,
hol pontosan, hol pontatlanul;
de hova hátrálnak majd, mely
falhoz a hősök, a gyávák,
ha egyszer az áldozat
újra meg újra megölvé
végképp elgyabadul?

Tüleső

Agoston azt írja: "O, ha
újra eljön, "megtorol".
Nem tud meg-ítél.
Mivel nincs más, ki
"elvezí" kell ítélnie.
Épít 'amíg vagyunk,
keresztutakat jár.
Rófa engedelmesen.
Szeret, szeret, szeret.
De majd egy kozmikus
Róza fehér pompájában
- nem jön - megérkezik.
Kibomlik a túlleng
időn, létén, lélegzetén.
És űr marad.
Ez az ítélete.
És mint a polypat,
a gonoszt szétlehel;
a Szent az tüleső.